

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KIBRIS HAÇLI KRALLIĞI'NIN KURULUŞU
(1191-1205)**

Güneş TİLKİ

2501140654

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Ebru ALTAN

İSTANBUL, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Güneş TILKI Numarası : 2501140654
Anabilim Dalı /
Anasanaat Dalı / Programı : Tarih / Ortaçağ Tarihi Danışmanı : Prof. Dr. Ebru ALTAN
Tez Savunma Tarihi : 25.09.2018 Saati : 13:30
Tez Başlığı : " Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Kuruluşu (1191-1205) "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~LA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ABDÜLKERİM ÖZAYDIN		Kabul
2- PROF. DR. EBRU ALTAN		Kabul
3- PROF. DR. FAHAMEDDİN BAŞAR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MUHARREM KESİK		
2- PROF. DR. MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞÇI		

ÖZ

KIBRIS HAÇLI KRALLIĞI'NIN KURULUŞU (1191-1205) (GÜNEŞ TILKI)

Bütün semavi dinler için çok değerli olan kutsal şehir Kudüs'ün Eyyubî hükümdarı Selâhaddîn Eyyûbî (1171-1193) tarafından 1187 yılında Hittîn Savaşı'nın ardından Hristiyanlardan geri alınması Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. Kudüs'ün kaybı üzerine Papalık derhal harekete geçerek etkili bir şekilde yeni Haçlı Seferi çağrısında bulundu. Avrupa'nın önemli güçlerinden olan İngiltere ve Fransa papanın bu çağrısına olumlu cevap verselerde o sırada birbirleriyle mücadele halinde oldukları için hemen Doğu'ya hareket edemediler. Sonunda İngiltere Kralı I. Richard (1157-1199) ve Fransa Kralı II. Philippe (1179-1223) deniz yoluyla, Alman İmparatoru I. Fredeirich (1155-1190) ise Anadolu'dan geçmek niyetiyle Doğu'ya tevcih ettiler. Üçüncü Haçlı Seferi'nde Alman orduları, Anadolu'da Türklerin başarılı mücadelesi sonucunda güç kaybetti ve İmparatorun 1190'da Silifke Nehri'nde boğulmasıyla bu Haçlı Seferi Almanlar adına büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandı.

Seferin diğer cephesindeyse Fransızlar deniz yoluyla Akkâ'ya ulaştılar ve Üçüncü Haçlı Seferi'nin önemli bir kazancını teşkil edecek olan Akkâ kuşatmasına katıldılar. İngilizler ise kralları I. Richard önderliğinde farklı bir süreç yaşadılar. Akkâ'ya ulaşmak amacıyla Messina'dan harekete geçen İngiliz filosu fırtına yüzünden Kıbrıs'a sürüklendiğinde adanın hâkimi Vali Isaakios Dukas Komnenos, I. Richard'ın nişanlısı Berengaria ve kız kardeşi Johanna'ya kötü davranınca İngiltere Kralı Kıbrıs'a asker çıkarıp Isaakios ile mücadeleye girişti. Bunu takiben Kudüs'ü kaybetmiş olan Guy de Lusignan'ın da aralarında bulunduğu bir heyetin Filistin'den gelip Richard'ın huzuruna çıkmasından sonra adanın zaptı hususunda taraflar arasında fikir birliği sağlandı ve Guy de Lusignan liderliğinde Vali Isaakios Dukas Komnenos etkisiz hale getirilerek ada tamamen zaptedildi. I. Richard ise Kıbrıs'ın ele geçirilmesinden sonra doğuya yönelerek Akkâ önünde Fransız ordusuna katıldı. Ardından Haçlıların şiddetli hücumu karşısında daha fazla dayanamayan Akkâ garnizonu teslim olsa da Richard, kazandığı başarılarla rağmen Selâhaddîn karşısında istenilen başarıyı elde edemedi ve Kudüs'e ulaşması mümkün olmadı. Kıbrıs'ta ise İngiliz idaresine karşı çıkan isyan sonucunda Richard adayı Templier tarikatına satarak mevcut sorundan kurtulmak istedi. Templierlerin adadaki idaresi ise sorunların daha da büyümesine sebebiyet verdi. Nitekim Templierler, Nisan 1192'de

ıkan isyanı kanlı bir şekilde bastırdı ve ada Kral I. Richard'a geri verilmek istendi. O ise artık Doğu'da barınamayacak olan eski Kudüs Kralı Guy de Lusignan'ın adayı satın almasına olanak sağladı Böylece 1192 yılında Guy de Lusignan ada yönetimini devralmasıyla Kıbrıs'ta resmen Lusignanlerin hâkimiyeti başladı. Guy de Lusignan (1192-1194) Kıbrıs'ta kalıcı bir krallığın temellerini atmak için tüm gücüyle çaba sarf etse de hakiki manada krallığın temellerini halefi Amaury de Lusignan (1194-1205) attı. 1194 yılında kardeşinin ölümüyle başa geçen Amaury, hüküm sürdüğü yıllarda Akkâ (Kudüs) Krallığı'na karşı üstünlük mücadelesine girişti ve Henry de Champagne'in (1192-1197) de ölümüyle iki krallığı şahsında birleştirdi. Ayrıca Alman İmparatoru VI. Heinrich (1191-1197) ile de temasa geçerek krallık unvanıyla taçlandırıldı (1197). Bunun yanısıra Kıbrıs'ta Lâtin Kilisesi'nin kurulmasını da sağlayan Amaury de Lusignan, siyasî, dinî, ekonomik, idarî ve hukukî pek çok alanda Kıbrıs Haçlı Krallığı'nı teşkilatlandırıp uzun yıllar varlığını koruyacak krallığın esasını güçlü bir şekilde oluşturdu.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Haçlı Krallığı, Üçüncü Haçlı Seferi, Lusignanler, Guy de Lusignan, Amaury de Lusignan

ABSTRACT

FOUNDATION OF THE KINGDOM OF CYPRUS (1191-1205) (GÜNEŞ TILKİ)

The loss of Jerusalem in the War of Ḥaṭṭīn waged in 1187 against Ṣalāḥ al-Dīn (1171-1191), had drawn great attention and interest in Europe, as it was seen as one of its sacred bastions of great value and importance in the East. The Papacy immediately began calling for a new Crusade, but the ongoing struggle between the two important powers of Europe; France and England at the time, led to the expected assistance being delayed. Subsequently, the King of England Richard I (1157-1199) and Philip II the King of France (1179-1223) decided to take the naval route, while the German Emperor Frederick I Barbarossa (1155-1190) opted to cross Anatolia by land, on their ways to the East. The German armies suffered a heavy defeat at the hands of the Turks who put up a very successful resistance and with the news in 1190 that the Emperor had been drowned in the Saleph River, the Third Crusade as far as the Germans were concerned ended in failure.

On the other front of the Crusades, the French navy managed to reach Acre and played an important role in its capture, as the one of the success of the Third Crusade. The English had gone through a totally different process though, under the leadership of their King, Richard I. The English fleet entered a struggle and fought with the ruler of the island of Cyprus Isaakios Dukas Komnenos who had reportedly misbehaved King Richard I's fiancé Berengaria and her sister Johanna. Later, with the subsequent loss of Jerusalem's Kingdom of Crusaders, a committee arrived from the East, which included former King of Jerusalem Guy de Lusignan, and was received by Richard I. There was a convergence of ideas that the island should be captured. The ruler Isaakios Dukas Komnenos was then ousted under the leadership of Guy de Lusignan, and Cyprus was completely captured. With the conquest of Cyprus completed, Richard I moved to the East and joined the French army there, but fell short of achieving any success against Ṣalāḥ al-Dīn. Following unrest against the English rule in Cyprus, King Richard I sold the island to the Templars in an unsuccessful attempt to avoid further problems, but this just proved the opposite, problems got bigger and bigger. The Templars quelled unrest in 1192 with heavy bloodshed, and wanted to return the island to King Richard I, who facilitated for the

island's sale to the King of Jerusalem Guy de Lusignan who had had to flee Jerusalem. Guy de Lusignan took over Cyprus and thus, the Lusignan Rule in Cyprus officially began. Although Guy de Lusignan (1192-1194) did everything he could to establish a permanent kingdom on the island, it was his successor Amaury de Lusignan (1194-1205), his brother who'd managed to lay the foundations of a real permanent Kingdom there. During his rule, Amaury entered a power struggle with the Kingdom of Acre (Jerusalem), and with the death of Henry de Champagne (1192-1197) he managed to merge the two kingdoms under his name. He was also in contact with the German Emperor Heinrich VI (1191-1197) and was later crowned as the King of Cyprus (1197). On the sidelines, he pioneered the establishment of the Latin Church in Cyprus. King Amaury de Lusignan later organized and laid the foundation stones of the Crusades Kingdom of Cyprus, by initiating many services and concepts including political, religious and economic.

Keywords: Cyprus Crusade Kingdom, Third Crusade, Lusignan Dynasty, Guy of Lusignan, Aimery of Lusignan

ÖNSÖZ

Haçlı Seferleri Ortaçağ tarihinin en önemli olaylarından olup tarihte Doğu-Batı çatışmasının en uzun süreli devresini oluşturmaktadır. İslâm ile Hıristiyanlığın karşılaştığı en önemli olaylar silsilesini barındıran bu hareket, XI. yüzyılda “Kutsal Toprakları Kurtarmak” sloganıyla başlamış, ancak kutsal topraklara ve Doğu’ya yıkım, şiddet ve gözyaşından başka bir şey getirmemiştir. 1096 yılında başlayan bu seferler yaklaşık iki buçuk asır boyunca Filistin coğrafyasında ve Anadolu’da oldukça kanlı ve sert mücadelelere sebebiyet vermiştir.

İlk iki Haçlı Seferi’nin ve Doğu’ya ulaşamadan Anadolu’da son bulan 1101 yılı Haçlı Seferleri’nin ardından, Hıristiyanların *kutsal kalesi* Kudüs 1187’de Hittîn’de Selâhaddin’e karşı aldıkları yenilgi ile kaybedilmiştir. Bu kaybın ardından Avrupa, Doğu’dan yükselen yardım çağlıklarına derhal yeni bir sefer ile cevap vermiştir. 1189 yılında “*Kudüs’ü kurtarmak*” sloganı ile başlayan Üçüncü Haçlı Seferi’nde İngiltere Kralı I. Richard ve Fransa Kralı II. Philippe başrolde yer almış ve tarih yeniden Doğu ile Batı’nın kanlı savaşlarına tanıklık etmiştir. Tüm bu kargaşa, mücadele ve çekişmenin içinde Kıbrıs her dâim ayrı bir yere sahip olarak değerini çağlar boyunca korumayı başarmıştır. Üçüncü Haçlı Seferi (1189-1192) adanın uzun yıllardır devam eden Bizans İmparatorluğu hâkimiyetini kesin bir şekilde sonlandırmış ve Lâtinler bu sefer sırasında Doğu Akdeniz’in en müstahkem kalelerinden Kıbrıs’ı ele geçirmeyi başarmışlardır. Öyle ki uğruna büyük mücadeleler verdikleri Kutsal Şehir Kudüs’ü kaybettikten sonra Haçlılar, Kıbrıs üzerinden doğu ile irtibat halinde olmaya devam etmişler ve bölgedeki varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

İngiltere Kralı I. Richard’ın adayı Üçüncü Haçlı Seferi sırasında zapt etmesi (1191) beraberinde köklü değişiklikler de getirmiştir. Kudüs Haçlı Krallığı’nın (1099-1291) sabık idarecisi ve artık istenmeyen adamı ilân edilen Guy de Lusignan, I. Richard ile ilişkilerini iyi tutarak Kıbrıs’ın Lusignanler adına ilk idarecisi olmuş (1192-1194) ve onunla birlikte Kıbrıs’taki Lusignan Hanedanı’nın temelleri atılmaya başlamıştır. XV. yüzyıla kadar Doğu Akdeniz’de söz sahibi olacak, Anadolu ile kurduğu ilişkilerle öne çıkacak olan Kıbrıs Haçlı Krallığı’nın kuruluşu ve teşkilatlanması esas itibarıyla Guy de Lusignan’in halefi Amaury de Lusignan

döneminde tamamlanmıştır. İlk Kıbrıs Kralı unvanı ile taçlandırılan Amaury de Lusignan kısa saltanat süresine rağmen (1194-1205) Kıbrıs'ta Lusignanler adına önemli aşamalar katetmiş ve Lusignanlerin dolayısıyla Haçlıların Akdeniz'deki varlığını kalıcı kılarak Akdeniz ve Yakındoğu tarihine yön verecek oluşumun temellerini atmıştır.

Bu çalışma Lusignan Krallığı'nın Kıbrıs'taki kuruluş evresini ihtiva etmektedir. Tez ağırlıklı olarak Lâtince ve Grekçe olan orijinal eserlerin tanıtıldığı *Kaynaklar* ve Kıbrıs'ın Bizans idaresine kadar olan tarihinin özetle anlatıldığı *Giriş*'ten ayrı olarak üç ana bölümden meydana gelmektedir. Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın (1191-1489) hangi temeller üzerine kurulduğunun ve bundan önceki dönemde Kıbrıs'ın sahip olduğu kimliğin daha iyi anlaşılması için birinci bölümde; adanın İngiltere Kralı I. Richard tarafından zaptından önceki dönemine yer verilmiş ve Lusignanlerin ele geçirdiği Kıbrıs Bizans mirası tetkik edilmiştir. İkinci bölümde Aslan Yürekli Richard'ın Kıbrıs'a gelerek adanın o dönemdeki hâkimi Vali Isaakios Dukas Komnenos'a karşı verdiği mücadele ve adanın idaresini ele geçirmesi ele alınmıştır. Ayrıca adada kurulan İngiliz düzeni, akabinde adanın Templier şövalyelerine satılması ve halkın bu yeni rejimlere verdiği tepkilere de değinilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Kıbrıs'ta Lusignan hâkimiyetinin kurulması ve buradaki Haçlı siyasî teşekkülünün krallık haline gelmesi incelenmiştir. Guy de Lusignan'ın Kıbrıs'a gelerek idareyi devralışı, adada yaptığı yenilikler ve bu yeniliklerin uzun vadede yararları ele alınmıştır. Guy de Lusignan'ın hâkimiyetinden sonra tahta geçen Amaury de Lusignan'ın en büyük gayesi olan Kıbrıs Kralı unvanını elde etmek için yaptığı girişimler, Doğu'daki Haçlılar ile yaşanan münasebetleri incelenmiş ve son olarak Türk tarihiyle ilgili olması sebebiyle onun halefi I. Hugh (1205-1218) zamanında Anadolu'da Türkiye Selçukluları ile kurulan münasebetler Antalya üzerinden kısaca ele alınmıştır. Çalışma *Sonuç*, *Bibliyograyfa* ve *Ekler* ile sona ermektedir.

Kıbrıs'ta doğmuş ve büyümüş biri olarak *Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Kuruluşu (1191-1205)* hakkında çalışma isteğimi sonuna kadar destekleyen, araştırmamın her aşamasında bana büyük bir özveriyle yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Ebru ALTAN'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca fikirleri, yol göstericiliği ile pek çok kez yardımını gördüğüm, temin etmiş olduğu çalışmalar sebebiyle minnettar olduğum hocam Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZTÜRK'e; ders döneminde ve tez sürecinde destek ve ilgileriyle her zaman yanımda olan değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Serdar SEVMEZLER ve İsmail KOÇUK'a; Fransızca metinlerin tercümesini yapan

kardeşim Sıla TİLKİ'ye ve bugünlere gelmemde büyük emekleri olan, maddî ve manevî açıdan her zaman yanımda olan anne ve babama; çalışmanın te'lifi sırasında en büyük destekçim ve hayat arkadaşım, kıymetli eşim Aliye TİLKİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Güneş TİLKİ

Lefkoşa 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ.....	1
A. Kaynaklar	1
1. Lâtinçe Kaynaklar	1
2. Grekçe Kaynaklar	5
3. İslâm Kaynakları	7
4. Araştırma Eserleri.....	8
B. Kıbrıs Adası'nın Haçlı Seferleri'ne Kadarki Durumu	9

BİRİNCİ BÖLÜM

KIBRIS HAÇLI KRALLIĞI'NIN KURULUŞU ÖNCESİNDE BİZANS-HAÇLI MÜNASEBETLERİ (1095-1191)

A. Haçlı Seferleri Başladığı Sırada Kıbrıs	16
B. Üçüncü Haçlı Seferi'ne Kadarki Süreçte Kıbrıs Adası'nın Haçlılarla Münasebetleri.....	19
C. Isaakios Dukas Komnenos'un Kıbrıs Hâkimiyeti (1184-1191).....	27

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ (1189-1192) VE KIBRIS'TA LÂTİN HÂKİMİYETİNİN BAŞLAMASI

A. Üçüncü Haçlı Seferi'ne Giden Süreçte Kıbrıs.....	30
1. Kutsal Şehir Kudüs'ün Müslümanlar Tarafından Ele Geçirilmesi.....	30
2. Kudüs'ün Kaybına Avrupa'nın Tepkisi: Üçüncü Haçlı Seferi Çağrısı (1187-1188).....	35
3. Alman İmparatoru I. Friedrich Barbarossa'nın Haçlı Seferi	37

B. İngiltere Kralı I. Richard'ın Haçlı Seferi ve Kıbrıs'ın Haçlılar Tarafından Zaptı.....	39
1. I. Richard'ın İngiltere Kralı İlân Edilmesi ve Sefer Hazırlığı	39
2. Kral I. Richard ve Haçlı Ordusunun Avrupa'daki Yolculuğu.....	40
3. Kral I. Richard'ın İtalya'dan Deniz Yoluyla Doğu'ya Seyahati ve Kıbrıs'a Tevcihi.....	44
4. Kral I. Richard'ın Kıbrıs Adası'nı Ele Geçirmesi	45
C. Kıbrıs'ta Lâtin Hâkimiyetinin Kurulması.....	50
1. Adada Oluşturulan Yeni Düzen	50
2. Kıbrıs'ın El Değiştirmesi: Templier Tarikat Rejimi.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LUSIGNAN AİLESİ VE KIBRIS HAÇLI KRALLIĞI'NIN KURULUŞU

A. Lusignan Ailesi ve Haçlı Seferleri'ndeki Rolü.....	56
B. Üçüncü Haçlı Seferi Sürecinde Lusignanler.....	57
C. Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Kuruluşu.....	62
1. Guy de Lusignan (1192-1194).....	62
2. Amaury de Lusignan (1194-1205)	67
i. Kıbrıs'ta Lâtin Kilisesinin Kurulması	68
ii. Amaury de Lusignan'ın Krallık Unvanını Elde Etmesi.....	70
iii. Kıbrıs Haçlı Krallığı ve Kudüs (Akkâ) Krallığı Tacının Birleşmesi.....	72
iv. Kıbrıs Haçlı Krallığı'nda Taht İddiasında Bulunan Şahsiyetlere Karşı Kral Amaury'nin İzlediği Siyaset	75
v. Kral Amaury Döneminden Sonra Kıbrıs-Anadolu Münasebetlerine Genel Bir Bakış.....	78

SONUÇ	87
BİBLİYOGRAFYA.....	90
EKLER	107

KISALTMALAR LİSTESİ

a. g. e.	Adı geçen eser
a. g. m.	Adı geçen makale/adı geçen madde
Amadi	The Chronicle of Amadi
Ambroise	The Crusade of Richard Lion-Heart by Ambroise
b.	İbn
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
DİA	Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
d.	Doğumu
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İng.	İngilizce
Itinerarium	Chronicle of the Third Crusade: A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi
Krş.	Karşılaştırınız
ö.	Ölümü
RHC, occ.	Recueil des Historiens des Croisades. Historiens occidentaux
s.	Sayfa
ss.	Sayfaları arasında
sy.	Sayı
trc.	Tercüme eden
t.y.	Tarih yok (Tarihsiz)
vd.	Ve diğerleri
Vol.	Volume
Yay.	Yayınları-yayımlayan

GİRİŞ

A. Kaynaklar

Haçlı Seferleri çağında ve sonrasında te'lif edilmiş, özellikle Üçüncü Haçlı Seferi'ni ihtiva eden çeşitli kaynaklardan Kıbrıs'ta Lusignan idaresinin kuruluşuna dâir kıymetli bilgilere ulaşılabilmektedir. Batı ve Doğu dillerinde yazılmış olan bu kaynakları birkaç grupta toplamak mümkündür.

1. Lâtince Kaynaklar

Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın kurulmasına vesile olan Üçüncü Haçlı Seferi'nin en önemli kaynakları aynı zamanda bu seferin de en önemli ismi İngiltere Kralı I. Richard'ın hayatıyla ilişkilidir. Üçüncü Haçlı Seferi için yazılmış en önemli ve en kapsamlı kroniklerden biri **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi**'dir.¹ Müellifinin kim olduğu halen tartışmalı olan eser, ilk başlarda hakkında pek fazla bilgi sahibi olmadığımız Norman asıllı İngiliz olduğuna inanılan Geoffrey Vinsauf'a atfedilirken daha sonraki dönemde Richard de Templo'ya ait olduğu fikri ağırlık kazanmıştır.² Itinerarium'da kronolojik bir sıra takip edilerek ilk önce Selâhaddîn ve Hittîn Savaşı neticesinde Kudüs'ün kaybedilmesi anlatılır. Ardından Kral I. Richard'ın haçı kabul edişi, sefer hazırlıkları, doğuya yolculuğu ve sonrasında yaşanan olaylar detaylıca ele alınmaktadır. Çalışmanın temel kaynaklarından biri olan eser bilhassa I. Richard'ın Kıbrıs'a yolculuğu ve adada Isaakios'a karşı verdiği mücadeleleri, Kıbrıs'ta Lâtîn hâkimiyetinin kurulduğu ilk süreçteki olaylar hakkında kıymetli bilgiler aktarmaktadır. 1864 yılında William Stubbs tarafından yayımlanan eser, 1962'de Hans Mayer tarafından tenkit ve tercüme edilerek yeniden yayınlanmıştır. Çalışmada ise Helen J. Nicholson tarafından yapılan İngilizce tercümeden istifade edildi.

Ambroise'nin **L'Estoire de la guerre Sainte** isimli eseri Üçüncü Haçlı Seferi hakkında kıymetli bilgiler veren ilk elden kaynaklardan bir diğeridir. Ambroise, Kral I. Richard'ın yanında sefere katılmış ve tüm sefer hakkında görgü tanığı olarak son derece önemli bilgiler kaleme almıştır. 12,350 mısradan oluşan, nazım tarzında kafiyeli olarak kaleme alınan eseri zaman zaman mübalağalı anlatımlar da içermektedir. I. Richard'ın haçı alışı ile başlayan eser, Fransa ve İngiltere Kralları

¹ **Chronicle of the Third Crusade: A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi**, trc. Helen J. Nicholson, Aldershot 1997.

² Eserin orijinal yazmaları ve müellifleri hakkında Hans Meyer, W. Stubbs ve H. Bohn'un görüş ve çalışmaları için bkz. **Itinerarium**, s. 6-9.

arasındaki görüşmeleri, Kral I. Richard'ın sefer için yaptığı hazırlıkları aktardıktan sonra orduların izlediği güzergâhları, Messina'da yaşanan sorunları ve Kıbrıs'ın ele geçirilişini anlatır. Akabinde I. Richard'ın Selâhaddîn'e karşı verdiği mücadeleyi detaylıca ele alan eser, 1199 yılında Kral I. Richard'ın ülkesine geri dönmesiyle nihayete erer. Ambroise'in eseri **Itinerarium**'la pek çok noktada birbirini tamamlar niteliktedir.³ XII. yüzyılın sonlarında kaleme alındığı düşünülen eser 1871 yılında Gaston Paris tarafından yayımlanmıştır.⁴ Çalışmada Merton J. Humbert'in, Gaston Paris'in edisyonunu temel alarak yaptığı İngilizce tercümeden yararlanıldı.

İngiltere Winchester'deki St. Swithun Manastırı'nın rahibi Richard of Devizes'in hayatı hakkında yeterli malumat bulunmamaktadır.⁵ Şahsın en önemli eseri olan **Kronik**, 1189-1229 yılları arasındaki İngiltere ve I. Richard hakkında bilgiler içermektedir. İğneleyici ve mizahî anlatımlar içeren eser, Üçüncü Haçlı Seferi'nin önemli kaynaklarından. Müellif Kral Richard'ın yanında sefere katılmış ve Sicilya'da kralın annesi Eleanor ile İngiltere'ye geri dönmüştür. Yapıtına I. Richard'ın 3 Eylül 1189'da taç giymesiyle başlayan Devizes'in eseri Kral I. Richard'ın Filistin'den ayrıldığı Ekim 1192 tarihine kadar gelmektedir. Kronik'te Sicilya'dan sonra eserin müellifinin sefere devam etmemesinden kaynaklanan boşluklar da mevcuttur. Kral I. Richard'ın donanmasının Kıbrıs'a giderken aldığı düzeni anlatan tek kaynak olması ayrıca eseri önemli kılan bir diğer sebeptir. Kronik ilk kez J. Stevenson tarafından 1838'de English Historical Society tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmada, John T. Appleby tarafından yapılan ve Lâtince metinle beraber yayımlanan İngilizce çeviriden istifade edildi.⁶

Roger de Hoveden, adını İngiltere'de Yorkshire'deki küçük bir kasabadan alan İngiltere kraliyet kâtibi bir rahiptir. Kral I. Richard'dan önce babası İngiltere Kralı II. Henry'nin yazmanlarından biri olarak hizmet veren Roger, Kral Richard ile Üçüncü Haçlı Seferi'ne iştirak etmiş bir diğer görgü tanığıdır. Avrupa'da Roma, İskoçya, Fransa, Sicilya başta olmak üzere pek çok yeri gezen Roger de Hoveden'in ilk kroniğinin adı **Gesta Regis Henrici Secundi et Ricardi Primi**'dir. 1170-1192 yılları arasında II. Henry ve Aslan Yürekli Richard'ın dönemlerini anlatan Roger, daha

³ Birbirleriyle olan benzerlikleri esasında iki eserin sıkça karıştırılmasına da sebebiyet vermektedir. Bu konu hakkında bkz. Ambroise, **The Crusade of Richard Lion-Heart by Ambroise**, trc. Merton J. Hubert, New York 1941, s. 4-18.

⁴ **L'Estoire de la Guerre Sainte par Ambroise**, ed. Gaston Paris, Paris 1871.

⁵ Helen Nicholson, "Richard of Devizes", **Crusades: An Encyclopedia**, 1035.

⁶ Richard of Devizes, **The Chronicle of Richard of Devizes of the Time of King Richard the First**, trc. John T. Appleby, London 1963.

sonra çalışmasını yeniden gözden geçirip düzenlemelerde bulunarak **Chronica** adlı eserini meydana getirmiştir. Bu eser 732-1201 yılları arasındaki olayları kapsamaktadır.⁷ Üçüncü Haçlı Seferi sırasında I. Richard'ın ordusuna 1190 Ağustos'unda Marsilya'da katılan Roger de Hoveden, tüm sefer boyunca Richard'ın yanında bulunmuş ve Akkâ'nın zaptından sonra ülkesine dönen Fransa Kralı II. Philippe'e eşlik etmekle görevlendirilerek Akkâ'dan ayrılmıştır. Haç coşkusunun hissedildiği eseri seferin 13 aylık sürecinin günlüğü niteliğindedir. Roger de Hoveden'in 1202 yılında hayatını kaybettiği düşünülmektedir. İlk eseri **Gesta Regis Henrici Secundi et Ricardi Primi** William Stubbs tarafından iki cilt olarak 1867 yılında yayımlanmıştır.⁸ **Chronica** ise dört cilt halinde 1868-1871 yılları arasında yine W. Stubbs tarafından basıma hazır hale getirilmiştir.⁹ Çalışmamızda Henry Riley tarafından yapılan İngilizce tercüme kullanıldı.¹⁰

Haçlı Seferleri tarihinin en önemli kaynaklarından biri de Willermus Tyrensis'in **Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum** isimli eseridir.¹¹ 1130 yılında İtalyan ya da Fransız bir aileye mensup olarak Kudüs'te doğan Willermus Tyrensis, eğitim hayatına burada başlamış ve ardından Fransa'ya giderek sanat, din ve diplomasi gibi alanlarda dersler almıştır. 1165'te Filistin coğrafyasına dönen müellif 1175 yılında Sûr (Tyros) başpiskoposu tayin edilmiştir ve vefatına kadar (1185) bu görevine devam etmiştir. Toplamda 23 kitaptan oluşan eseri, Birinci Haçlı Seferi'nden önceki dönemin kısa bir özetiyle başlamakta ve 1095-1184 yılları arasındaki olayları ihtiva etmektedir.¹² Esere ilerleyen süreçte pek çok zeyillerin

⁷ John Gillingham, "Roger of Howden", **Crusades: An Encyclopedia**, 1046.

⁸ **Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis**, ed. W. Stubbs, London 1867. Eser aynı zamanda Benedict of Peterborough'a da atfedilmektedir. Bkz.: Claude Cobham, **Excerpta Cypria**, trc. Ali Çakıroğlu-Vur Yektaoğlu, Lefkoşa 2014, s. 9.

⁹ **Chronica**, ed. W. Stubbs, London 1868-71, I-IV.

¹⁰ Roger of Howden, **The Annals of Roger de Hoveden: Comprising the History of England and of Other Countries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201**, ed. ve trc. T. Henry Riley, London 1853, I-II.

¹¹ William of Tyre, **A History of the Deeds Done Beyond the Sea by William Archbishop of Tyre**, trc. E. A. Babcock-A. C. Krey, New York 1943, I-II.

¹² Eserin Anadolu ve Türk tarihini ilgilendiren kısımları Türkçe'ye çevrilmiştir. Ebru Altan, **Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Deniz Aşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XI. ve XII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995; Ergin Ayan, **Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Deniz Aşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XVI., XVII. Ve XVIII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995. Ayrıca yine E. Ayan tarafından eserin 1144 yılına kadar olan kısmı iki ayrı cilt halinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bkz.: E. Ayan, **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği-Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)**, İstanbul 2016, I-II.

yazılması yapıtın değerini daha da artırmıştır.¹³ Çalışmada konu itibariyle önemli eklerden biri olan, 1223 yılında meçhul biri tarafından Lâtineden Fransızcaya tercüme edilirken eklemeler yapılmış **L’Estoire d’Eracles** isimli zeyl kullanılmıştır.¹⁴

Old French Continuation of William of Tyre, Willermus’un eserine yazılmış bir başka zeyldir. Eser, orijinal metnin 1184’de son bulan anlatımını 1197 senesine kadar getirmekte ve bu açıdan çalışma için ayrıca önem arz etmektedir. Tarihçi Peter Edbury, bu zeyli İngilizce yayımlamıştır.¹⁵

Willermus’un eski Fransızca tercümesinden bağımsız olarak Bernard le Tresorier tarafından kaleme alınan Ernoul adında birine atfolunan bir zeyl daha bulunmaktadır. Kudüs Haçlı Krallığı’nda olduğu gibi Kıbrıs Haçlı Krallığı üzerinde de etkisi bulunan Ibelin Ailesi’nde hizmet veren **Ernoul’un Kroniği**, Birinci Haçlı Seferi ve Doğu’da kurulan Lâtin devletleriyle başlar ve 1223 yılına kadar meydana gelen olayları ihtiva etmektedir. Zeyl, Louis Mas Latrie tarafından 1871 yılında Fransızca olarak yayımlanmıştır.¹⁶

Gestes des Chiprois adlı eser XIII. yüzyıl Doğu Akdeniz tarihi hakkında mühim bilgiler içermektedir.¹⁷ 1315-1320’lerde tamamlanan eserin yazarı bilinmemektedir. Müellif büyük ihtimalle Sûr şehrinde doğmuş ve daha sonraları Templier tarikat mensubu olmuştur. 1291’den sonra ise Kıbrıs’a giderek Kral II. Henry’nin (1285-1324) kâtibi olarak görev yapmış biridir. Kâtibin son nüshasının 1343 yılında Girne Kalesi’nde çoğaltıldığı düşünülmektedir.¹⁸ Eser üç ana bölümden oluşmaktadır. Annales des Terre Sainte adlı ilk bölüm 1131-1218 yılları arasındaki olayları içermektedir. İkinci bölüm 1218-1243 arasındaki olayları anlatmakta ve bu kısım Kıbrıs’ta yaşayan Philip de Novara’ya aittir.¹⁹ Son bölüm ise 1290-1314 yılları

¹³ Willermus Tyrensis’in eseri ve zeyilleri hakkında bkz.: Ebru Altan, “Latin Doğulu Tarih Yazarı Willermus Tyrensis’in (1130-1185) Historiası ve Zeyilleri, **Şarkiyat Mecmuası**, sy. 27 (2015), ss. 85-94.

¹⁴ **Estoire de Eracles Empereur et la Conquete de la Terra d’Outremer**, RHC occ., II, Paris 1859.

¹⁵ **The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade: Sources in Translation**, ed. Peter W. Edbury, Ashgate 1996.

¹⁶ **Chronique d’Ernoul et de Bernard le Tresorier**, ed. L. De Mas Latrie, Paris 1871.

¹⁷ **Les Gestes des Chiprois**, ed. Gaston Raynaud, Geneve 1887.

¹⁸ Laura Minervini, “Gestes des Chiprois”, **Crusades: An Encyclopedia**, s. 530.

¹⁹ Philip de Novara, **The Wars of Frederick II against the Ibelins in Syria and Cyprus**, trc. John La Monte-M. J. Hubert, New York 1936. Ayrıca Philip Novara’nın hazırladığı hukuk kitabı için bkz.: Philip of Novara, **Le livre de forme de plait**, ed. Peter Edbury, Nicosia 2009.

arasındaki hadiseleri içermektedir ve Templar of Tyre olarak bilinen yazara atfolunmaktadır.²⁰ Bu çalışmada eserin ilk bölümünden yararlandı.

Kıbrıs'taki Lusignan Ailesi'nin tarihinin aydınlatılmasında en önemli kroniklerden olan **Chronique d'Amadi** isimli anonim eser XVI. yüzyıla ait İtalyanca bir yapıttır. Eserin adı ile bağdaştırılan Francesco Amadi eserin yazarı değil, kâtibin kalan son nüshasının sahibi Venedikli bir bilim insanıdır. Birinci Haçlı Seferi'nden itibaren Haçlı Seferleri tarihini ve 1442 yılına kadar gelen Lusignan Krallığı'nı anlatan eser özellikle XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Kıbrıs hakkında verdiği bilgilerle çalışma açısından önem taşımaktadır. Eser L. Mas Latrie tarafından Fransızca açıklamalar eklenerek yayınlanmıştır.²¹ Çalışmada N. Coureas ve Peter Edbury tarafından İtalyancadan İngilizceye yapılan tercüme kullanıldı.²²

Florio Bustron'un **Chroniques de L'île de Chypre** isimli eserinin XVI. yüzyılın ikinci yarısında te'lif edildiği düşünülmekte ve genel olarak Kıbrıs'ın 1489'da Venedik'in ilhakına kadarki tarihî olayları, Amadi'deki bilgilerin özeti şeklinde ele alınmaktadır. Eser Mas Latrie tarafından 1886'da Fransızca olarak yayımlanmıştır.²³

2. Grekçe Kaynaklar

Kıbrıs Haçlı Krallığı hakkında Grekçe kaynaklar arasında en önemlilerinden biri Leontios Makhairas'ın **Kronik** isimli eseridir. Kıbrıs'ta yaşayan bir Ortodoks olan Leontios Makhairas XV. yüzyıl Grekçesi ile kaleme aldığı eserinde Azize Helena'nın Kıbrıs'ı IV. yüzyıldaki ziyaretinden Kral II. Jean'ın 1458'deki ölümüne kadarki Kıbrıs tarihini anlatmaktadır. Siyasî bilgilerin yanı sıra Kıbrıslıların sosyolojik ve dinî konularına dâir önemli bilgiler aktaran Leontios Makhairas'ın kroniği 1932 yılında Richard M. Dawkins tarafından iki cilt halinde İngilizceye tercüme edilmiştir.²⁴

Adanın Kral I. Richard tarafından zaptı esnasında eşsiz bilgiler aktaran ve özellikle Kıbrıslıların bu süreçte düşünce yapısını ele almasıyla değerini daha da artıran **Aziz Neophytus Recluse'nin Mektubu** çalışmada kullanılan önemli

²⁰ Templar of Tyre, **The Templar of Tyre Part III of the 'Deeds of the Cypritos'**, ed. Paul Crawford, Ashgate 2003.

²¹ Amadi, **Chroniques d'Amadi et de Strambaldi**, ed. R. de Mas Latrie, Paris 1891.

²² **The Chronicle of Amadi**, trc. Nicholas Coureas-Peter Edbury, Nicosia 2015.

²³ Florio Bustron, **Chronique de L'île de Chypre**, ed. R. de Mas Latrie, Paris 1886.

²⁴ Leontios Makhairas, **Recital Concerning the Sweet Land of Cyprus Entitled "Chronicle"**, trc. Richard M. Dawkins, Oxford 1932, I-II.

kaynaklar arasındadır.²⁵ İngiltere Kralı Richard'ın Kıbrıs'ı zaptı sırasında Baf'ın yaklaşık altı mil uzağında yer alan Tsada (Tsadha) Köyü'nün yakınlarında bulunan manastırda bulunan Aziz Neophytus Recluse'un kaleme aldığı mektubunda kime hitap ettiği anlaşılmamaktadır.²⁶ Özellikle bir Ortodoks olarak Kral Richard ve Lâtin Kilisesi için sarf ettiği sözler dikkat çekmektedir Mektubunda I. Richard'ın adayı ele geçirmesini ve adada oluşturulan Lusignan hâkimiyetine dair önemli bilgiler aktarmaktadır.²⁷

Araştırmadaki diğer bir önemli Grek kaynağı Niketas Khoniates'dir. 1155 yılında Denizli civarındaki Honaz'da (Khonai) doğduğu düşünülen Niketas, küçük yaşlarda eğitim için İstanbul'a gelmiş ve 1204 Lâtin işgâline kadar İstanbul'da devlet kademelerinde çalışmıştır. 1204'ten sonra ailesiyle birlikte İznik'e giderek Laskaris'in hizmetine giren müellifin eserinin ismi **Historia**'dır. XIII. yüzyıl başlarında kaleme aldığı yapıtı 21 kitaptan oluşmakta, 1118-1206 yılları arasındaki Bizans tarihini ihtiva etmektedir. Bizans tarihine bağlı olarak Haçlılarla ve doğal olarak Haçlı Devletleri'yle olan ilişkilere de ışık tutmaktadır. Isaakios Dukas Komnenos'a dâir verdiği bilgilerle çalışma için ayrıca önem arz etmektedir. Eserin İmparator II. Ioannes Komnenos (1118-1143) ve I. Manuel Komnenos (1143-1180) devirlerinin anlatıldığı kısım Prof. Dr. Fikret Işıltan tarafından,²⁸ 1195-1206 yıllarını kapsayan kısmı ise Prof. Dr. Işın Demirkent tarafından iki cilt halinde Türkçeye tercüme edilmiştir.²⁹ Araştırmamızda da ayrıca **Historia**'nın İngilizce tercümesinden de istifade edildi.³⁰

3. İslâm Kaynakları

²⁵ Mektubun orijinal Rumca metni için bkz.: Ek 1.

²⁶ Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz.: Catia Galatariodu, **The Making of Saint: The Life Times and Sanctification of Neophytos the Recluse**, Cambridge 1991.

²⁷ Cobham, **a.g.e.**, s. 12-14.

²⁸ Niketas Khoniates, **Historia: Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri**, trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995.

²⁹ Niketas Khoniates, **Historia (1195-1206): İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması**, trc. Işın Demirkent, İstanbul 2004; Niketas Khoniates, **Historia (1180-1195): Komnenos Hanedanının Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri**, trc. Işın Demirkent, İstanbul 2006.

³⁰ Eserin İngilizce tercümesi için bkz.: Niketas Choniates, **O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates**, trc. Harry J. Magoulas, Detroit 1984.

Çalışmada Bizans idaresinde Kıbrıs'ın tarihini ele alırken özellikle adaya düzenlenen İslâm akınları hakkında yararlandığımız **Fütûhu'l-Büldan** önemli İslâm kaynakları arasındadır. Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî'ye ait olan eser, Hz. Peygamber zamanından hicrî III. yüzyıla kadarki ilk Müslüman fetihlerini bölge ve şehir esasına göre anlatmaktadır. Araştırmada eserin Mustafa Fayda tarafından yapılan Tükçe tercümesinden faydalanıldı.³¹

Ortaçağ'ın en büyük İslâm tarihçilerinden biri olan İbnü'l-Esîr (Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî),³² 1160-1233 yılları arasında yaşamış ve 1231 yılına kadar gelen olayları anlattığı umumî vekayinâme **el-Kâmil fi't-Tarih** adlı eseri araştırma hakkında son derece kıymetli bilgiler ihtiva eder. Bu eserden konu ile ilgili Haçlılar bahsinin geçtiği ciltlerden yararlanıldı.³³

6 Mart 1145'te Musul'da doğan İbn Şeddâd olarak tanınan Ebü'l-Mehâsim (Ebü'l-İzz) Bahâüddîn Yûsuf b. Râfî' b. Temîm el-Mevsilî el-Halebî (ö. 632-8/1234),³⁴ zamanla Selâhaddîn'in yakın adamlarından biri haline gelerek sultanın güvenini kazanmış ve Kudüs kadılığı yapmış bir zattır. Selâhaddîn'in hayatını anlattığı eseri **en-Nevâdirü's-sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye** isimli eseri konu hakkında son derece değerli bilgiler vermektedir. Özellikle Kral Richard ve Selâhaddîn arasındaki mücadeleleri detaylıca anlatan eser Üçüncü Haçlı Seferi'nin önemli İslâm kaynakları arasındadır. Çalışmada eserin İngilizce tercümesinden faydalanıldı.³⁵

Tam adıyla Nâsırüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Alî el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî (ö.684/1285)³⁶ olarak bilinen İbn Bîbî'nin **el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l- umûri'l-Alâiyye** isimli Farsça eserinden özellikle Amaury de Lusignan devri ve sonrasında Kıbrıs'ın Antalya üzerinden Anadolu ile kurduğu ilişkiler hususunda istifade edildi.³⁷

4. Araştırma Eserleri

³¹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldan (Ülkelerin Fetihleri)**, trc. Mustafa Fayda, Ankara 2002.

³² Abdülkerim Özeydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", **DİA**, XXI, 26-27.

³³ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih**, Yay. J. C. Tornberg, C. I-XIII, Beyrut 1979; Selçuklular ile ilgili bölümlerin Türkçe trc. Abdülkerim Özeydın (IX-XI), Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özeydın (XII), **İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi**, İstanbul 1987.

³⁴ Casim Avcı, "İbn Şeddâd Bahâeddin", **DİA**, XX, 373-374.

³⁵ Baha' al-Din İbn Shaddâd, **The Rare and Excellent History of Saladin: Or al-Nawadir al-Sultaniyya wa'l-Mahasin al-Yûsufiyya**, trc. & ed. D. S. Richards, Ashgate 2001.

³⁶ Abdülkerim Özeydın, "İbn Bîbî", **DİA**, XIX, 379-382.

³⁷ İbn Bîbî, **el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçukname)**, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.

Lusignan idaresindeki Kıbrıs dönemi Ortaçağ Akdeniz dünyasının önemli yapı taşlarından olsa da Türkiye’de bahsi geçen dönem yeni yeni ele alınmaya başlanmıştır. Tam tersi olarak Avrupa’da Lusignanların Kıbrıs tarihi XIX. yüzyıldan itibaren Batılı araştırmacılar nezdinde araştırılmaya başlanmıştır. Kıbrıs Haçlı Krallığı konusunda önde gelen ilk isim Fransız bir aristokrat olan Kont Louis de Mas Latrie’dir. 1815 yılında doğan Mas Latrie, 1843 yılında ileride üyeliğini de yaptığı Academie des Inscriptions et Belles-Lettres’in tertip ettiği Kıbrıs’ın Ortaçağ Lusignanlar tarihine ilişkin yarışmayı kazanmıştır. Bu vesile ile Mas Latrie adanın yalnızca siyasî tarihine değil dinî, sosyo-kültürel, gelenek, adalet konularını da inceleyen kapsamlı bir çalışma ortaya çıkarmıştır. Pek çok yönüyle **Historie de l’île de Chypre Sous Le regne des Princes de la Mansion de Lusignan** isimli eser çalışmaya yön vermiştir.³⁸

Mas Latrie’den sonra Kıbrıs Haçlı Krallığı tarihine çalışmalarıyla ışık tutan önemli tarihçilerden biri Sir George Hill’dir. Tarih öncesinden başlayarak adanın yeniden İngiliz idaresinin bir parçası olduğu 1878 senesine kadarki dönemini anlattığı Kıbrıs tarihine dâir dört ciltlik eser meydana getirmiştir. Konuyla ilgili olarak **A History of Cyprus** isimli eserin Lusignan dönemini içeren ikinci cildinden ve Bizans idaresi ile öncesinin anlattığı eserin birinci cildinden istifade edildi.³⁹

Çalışmaya yön ve ilham veren, Kıbrıs Haçlı Krallığı konusunda araştırmalar yapan yakın zaman tarihçilerinin en önemlilerinden biri Peter W. Edbury’dir. İngiltere Cardiff Üniversitesi’nde 1977-2013 yılları arasında akademik camiada araştırmalarda bulunan Edbury’nin **The Kingdom of Cyprus and the Crusades 1191-1374** adlı kitabı çalışmamız için son derece faydalı olmuştur.⁴⁰ Türkiye’de ise Prof. Dr. Ebru Altan tarafından kaleme alınan **Türkler** adlı eserde yayınlanan “Kıbrıs Haçlı Krallığı (1191-1489)” isimli çalışma da araştırmanın ana hatlarını belirleme bağlamında önem arz etmektedir.⁴¹

B. Kıbrıs Adası’nın Haçlı Seferleri’ne Kadarki Durumu

³⁸ Louis Mas Latrie, **Historie de l’île de Chypre Sous Le regne des Princes de la Mansion de Lusignan**, Paris 1852-55, I-III.

³⁹ G. Hill, **A History of Cyprus**, Cambridge 1972, I-II.

⁴⁰ Peter Edbury, **The Kingdom of Cyprus and the Crusades 1191-1374**, Cambridge 1991.

⁴¹ Ebru Altan, “Kıbrıs Haçlı Krallığı”, **Türkler**, C. VI, Ankara 2002, 695-700.

Kıbrıs Adası gerek sahip olduğu jeopolitik konumu gerekse coğrafi ve fizikî özellikleriyle tarihin tüm çağlarında adından söz ettiren, nice büyük devletlerin uğruna savaşlar verdiği, kültürel, tarihî çeşitliliği ve zenginliğiyle geçmişe damga vurmuş, önemi ve nâmı kendi sınırlarını aşmış, yeryüzündeki nadir toprak parçalarındandır. Ada, özellikle sahip olduğu jeopolitik konumuyla tarihin tüm çağlarında siyasetin ve diplomasinin içersinde yer almıştır. Özellikle Akdeniz ve çevresinde hüküm sürmeyi, söz sahibi olmayı isteyen devletlerce ele geçirilmesi şart ve elde tutulması zaruri bir ada olarak görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında ada, pek çok farklı din ve kültürlerle tanışıp kaynaşmış ve nihayetinde çok çeşitli bir Kıbrıs kimliği, tarihi ortaya çıkmıştır.

Yakındoğu'nun merkezi konumunda olan Kıbrıs'ın, güneyde Mısır ve Kuzey Afrika'ya; doğuda Suriye-Filistin coğrafyasına; kuzeyde Anadolu'ya komşu olması son derece önemlidir.⁴² Bu eşsiz coğrafi konumunu kullanarak, henüz milattan önceki çağlardan itibaren özellikle ticarette Akdeniz'in antreposu vazifesini gören ada, yüzyıllar geçtikçe mevcut özelliklerini geliştirmiş ve tarih sahnesindeki rolünü her dâim aktif tutmayı başarmıştır. Konum itibariyle merkezinde bulunduğu Kuzey Afrika, Suriye, Anadolu üçgeninin tarihinde son derece belirleyici olmuş, bu coğrafyalarda hüküm süren devletleri birinci derecede etkilemiştir. Bu açıdan bakılıp değerlendirildiğinde, Akdeniz ticaretinde söz sahibi olmak ve bu zengin havuzdan pay almak isteyen devletler için ada, kontrol altında tutulması gereken bir mevki olarak öne çıkmıştır.⁴³

Jeopolitik öneminin yanı sıra Kıbrıs, sahip olduğu fizikî özelliklerle de hem ele geçirilmesi zor bir kale hem de ele geçirildikten sonra savunması kolay bir yapıdadır. Kuzey sahil şeridini, doğu-batı eksenli takip eden Beşparmak Dağları, Anadolu cihetinden gelebilecek tehlikelere karşı Kıbrıs'ı korumakta ve âdeti doğal bir sur vazifesi görmektedir. Bu koruma sistemine Lefkoşa'nın güneyini çepeçevre koruyan Trodos Dağı da eklenmektedir. Adanın batısının sahip olduğu engebeli sahil şeridi de göz önünde tutulursa, doğu kesimi bu müstahkem kalenin dış dünyaya açılan kapısı olarak öne çıkmaktadır.⁴⁴

⁴² Kıbrıs Haritası için bkz. Ek: 2.

⁴³ Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 58; W. Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, trc. Enver Ziya Karal, Ankara 2000, s. 400.

⁴⁴ Cevat Rüştü Gürsoy, "Kıbrıs", **DİA**, XXV, 370.

Kıbrıs'ta bir Haçlı Krallığı'nın kuruluşuna kadarki tarihsel süreç incelendiği zaman adanın sahip olduğu değeri ve önemi hiçbir zaman kaybetmediği, tarih sahnesindeki rolü ile her dâim bir çekişmenin, mücadelenin içinde yer aldığı görülmektedir. Nitekim ada, belki de en çok değer gördüğü, değiştiği ve geliştiği süreç olan Roma İmparatorluğu hâkimiyetine girmeden önce dönemin süper güçlerinden biri olarak görülebilecek, Büyük İskender'in komutanlarından Soter Ptolemaios tarafından antik Mısır'da kurulan Ptolemaios Hanedanı ile Roma İmparatorluğu arasında geçen çetin mücadelelere sahne olmuş ve akabinde uzun yıllar boyunca Romalı kimliğine tâbi olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun "*mare nostrum*"⁴⁵ olarak tanımladığı Akdeniz'de mutlak hâkimiyet kurabilmek için Kıbrıs'ın ele geçirilip kontrol altında tutulması büyük önem arz etmekteydi. Bu doğrultuda da adanın ihyası, Roma İmparatorlarını fazlasıyla meşgul etmiştir. İlk başlarda Kilikya eyaletine bağlanarak yönetilen adaya, ilerleyen süreçte özerk bir yapı verilmiş ve bu süreçte özellikle Baf, Salamis, Soli, Lefkoşa gibi şehirler çeşitli imar ve iskân faaliyetleriyle güçlendirilmiş, ön plâna çıkarılmıştır.⁴⁶

Roma İmparatorluğu hâkimiyeti altındaki Kıbrıs'ın tarihinde önemli dönüm noktalarından biri de hiç kuşkusuz, İmparatorluğun 395 yılında yaşadığı bölünme olmuştur. Tarihe damga vurmuş, Roma İmparatorluğu'nun idâri olarak ikiye bölünmesiyle; Kıbrıs İstanbul merkezli, ilerleyen yüzyıllarda tarihçiler nezdinde Bizans olarak anılacak Doğu Roma hâkimiyetinde kalmış ve tarihsel süreçte bu doğrultuda şekillenmeye başlamıştır. Doğu Roma İmparatorluğu tıpkı halefi olduğu Roma İmparatorluğu gibi adaya hak ettiği değeri ve önemi vermeye her dâim özen göstermiştir. Bu doğrultuda Bizans, hâkimiyeti boyunca adayı, Suriye-Filistin ve Kuzey Afrika'ya müdahalede zaman zaman bir askerî üs ve ileri harekât karargâhı olarak kullanmış; yine Kıbrıs vasıtasıyla da Akdeniz'in canlı ticaretinden payını almaktan geri kalmamış ve bu kârlı statüyü koruyabilmek için gerektiğinde savaflara girmekten çekinmemiştir. İmparatorluğun genelinde merkezî otoriteye önem veren Bizans, Kıbrıs'ı da kendisine bağlı bir eyaleti olarak görmüş ve uzun yıllar adayı

⁴⁵ Lâtince, "bizim deniz" anlamındadır. Roma İmparatorluğu için Akdeniz'in ne denli önem arz ettiğini ve Akdeniz'in kendi hâkimiyetinde olduğunu göstermesi bakımından bu tabir önemlidir.

⁴⁶ Roma dönemi Kıbrıs tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 64-76; Hill, **a.g.e.**, I, 226-256; Costas P. Kyrris, **History of Cyprus-With an Introduction to the Geography of Cyprus**, Nicosia 1985, s. 146-159.

merkezden atanan valiler vasıtasıyla idare etmiştir.⁴⁷ Ada, Bizans idaresinde geçirdiği uzun yüzyıllar boyunca İmparatorlukta meydana gelen tüm gelişme ve değişimlerden etkilenmiş, İmparatorluğun bir parçası olarak hareket etmiştir. Bu birliktelikte İmparatorluğun ada tarihine kazandırdığı önemli unsurlardan biri de hiç şüphesiz Ortodoksluk unsuru olmuştur. İmparatorluk, adanın mevcut idarî sistemine din-kilise olgusunu da entegre ederek adanın Bizans'a bağlılığını, oradaki Bizans kimliğini dâim kılmaya çalışmıştır. Böylece Kıbrıs piskoposluklarla⁴⁸ merkezi sisteme bağlanmış ve adadaki varlığı boyunca Ortodoksluk ateşini her dem canlı tutmaya özen göstermiştir.⁴⁹ Nitekim Kıbrıs, Efes Konsili'yle (431) Ortodokos kilisesinde yer alan dört büyük patriğin ardından gelen bir başpiskoposlukla VI. yüzyıla dek yönetilmiştir.⁵⁰ Bizans idaresindeki Kıbrıs'ın siyasî anlamda geçirdiği değişimlerden bir sonraki İmparatorluk genelinde köklü değişimlere imza atan İmparator I. Iustinianus (527-565) devrine tekabül etmektedir. İmparatorluğun pek çok alanında bir enkaz devralan I. Iustinianus'un kısa zamanda yaptığı değişiklikler ülke topraklarında olumlu sonuçlar vermiş ve bu değişimler hızlıca Kıbrıs'ı da etkilemiştir. Bu değişim hareketlerinden idarî ve askerî olarak önce çıkan *Thema* (askerî eyalet) sistemi⁵¹ gereğince adada önemli yeniliklere gidilmiş ve bunun sonucunda Kıbrıs beş bölgeye ayrılarak, Anadolu'daki Kibyraioton Theması'na⁵² bağlanarak idare edilmeye başlanmıştır. Uzun zamandan sonra yaşanan bu değişiklik İslâm akınlarına dek süregelmiştir.

Bizans hâkimiyetindeki Kıbrıs tarihinin önemli yapı taşlarından birini de İslâmiyet oluşturmaktadır. İslâm'ın ortaya çıkışı ve kısa sürede gelişip güçlenerek aynı zamanda devlet formunu alarak Bizans İmparatorluğu aleyhinde büyümesi, İmparatorluk'ta ciddi kayıplara ve parçalanmalara sebebiyet vermiştir. Bizans'ın özellikle Doğu sınırlarındaki Suriye-Filistin bölgesinde Müslümanlara pek çok toprak

⁴⁷ Kyrris, **a.g.e.** 108; D. M. Metcalf, **Byzantine Cyprus 491-1191**, Nicosia 2009, s. 69-76. Evangelos Chrysos, "Cyprus in Early Byzantine Times", **The Sweet Land of Cyprus**, Nicosia 1993, ss. 5.

⁴⁸ Bu süreçte Kıbrıs'taki önemli piskoposluklar arasında; Salamis-Konstantia, Kitium (Larnaka), Curium, Temassus, Paphos (Baf), Neapolis (Nemesos-Limasol), Amathus, Arsinoe (Marium), Lapithos (Lapta), Karpasia (Karpaz), Chytri (Değirmenlik), Tremithus (Erdemli), Soli, Kerynia (Girne), Ledrae (Lefkoşa) yer almaktadır. Hill, **a.g.e.**, I, 262-263.

⁴⁹ Benedict Englezakis, **Studies on the History of the Church of Cyprus 4th-20th Centuries**, trc. Norman Russell, Great Britain 1995, s. 41-61.

⁵⁰ Ada İmparatorluk genelinde bu imtiyazı elde edebilmek için oldukça çabalamıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Hill, **a.g.e.**, I, 273-276; Kyrris, **a.g.e.**, s. 162-164; Metcalf, **a.g.e.**, s. 352.

⁵¹ Kelime olarak "kolordu" anlamına gelen tema, VII. yüzyılda Anadolu'da kurulan askerî bölgelerin ismi olmuştur. Bu idare sistemi için bkz.: Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, trc. Fikret Işıltan, Ankara 2011, s. 89-92.

⁵² Hill, **a.g.e.**, I, 259; Metcalf, **a.g.e.**, s. 101.

kaybetmesinin ardından Doğu-Batı kara mücadelesine deniz savaşları da eklenmiş ve Kıbrıs bu açıdan iki taraf arasındaki mücadelelerde pek çok çatışmaya tanık olmuştur.⁵³ Müslümanlar tarafından Hz. Ebu Bekir döneminde 632 yılında, gerçekleştirilen küçük çaplı bir akının⁵⁴ ardından adaya ilk intizamlı ve etkili sefer Hz. Osman zamanında düzenlenmiştir. Tarih sayfalarında Müslümanların ilk deniz aşırı seferi olarak kayda geçen bu Kıbrıs seferi 649 yılına tekabül etmektedir.⁵⁵ Seferde ön plâna çıkan isim Suriye Valisi Muâviye b. Ebû Süfyân, daha önce Hz. Ömer'den bu sefer için izin istemiş, ancak istediği izni Hz. Osman devrinde almıştı. Halifeden, ailesini de yanına alarak sefere sadece gönüllü askerlerle gitmesi şartıyla müsaade alan Muâviye derhal sefer için hazırlıklara başlamıştır.⁵⁶ Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'i de sefere çağıran Muâviye, donanmanın idaresini Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd ile birlikte Abdullah b. Kays'a vermiş ve Müslümanlar 649 yılında Akkâ'dan hareketle Kıbrıs'a, Konstantia'ya (Salamis) hareket etmiştir. Yaşanan mücadelenin ardından Muaviye'nin kumandasındaki İslâm güçleri Bizans'a denizde bir darbe indirmeyi başarmış ve bunun neticesinde Kıbrıs, yıllık 7.200 dinar vergi ödemeye mecbur bırakılmıştır.⁵⁷ Ancak kısa süre sonra bu antlaşmanın şartlarına uyulmaması üzerine 654 yılında Kıbrıs üzerine ikinci kez sefer düzenlenmiştir.⁵⁸ Muâviye'nin emri üzerine gerçekleştirilen bu seferde başta Konstantia ve Lapithos olmak üzere Amethos, Soli ve Kition gibi önemli şehirler ciddi zarara uğramıştır. Sefer neticesinde Lapithos'a 12.000 kişiden müteşekkil Müslüman garnizonu yerleştirilmiştir.⁵⁹

⁵³ Ernst Honigman, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, trc. Fikret Işıltan, İstanbul 1970, s. 36-91.

⁵⁴ Hill, **a.g.e.**, I, 283.

⁵⁵ Belâzurî, **a.g.e.**, s. 218-219; A. I. Dikigoropoulos, **Abstract of Cyprus 'Betwixt Greeks and Saracens' A.D. 647-965**, Oxford 1961, s. 7-19; Metcalf, **a.g.e.**, s. 380; Casim Avcı, **İslâm Bizans İlişkileri**, İstanbul 2003, s. 66; Murat Öztürk, **Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s. 21.

⁵⁶ Âdem Apak, **İslam Tarihi-Hulefâ-i Râşidîn Dönemi**, İstanbul 2012, II, 217; Öztürk, **a.g.e.**, s. 21-22; İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", **DİA**, XXX, 332.

⁵⁷ Belâzurî, **a.g.e.**, s. 219; **The Chronicle of Theophanes A. D. 284-813**, trc. Cyril Mango- Roger Scott, Oxford 1997, s. 478-479; Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî (Barhebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1999, I, 180-181; Hill, **a.g.e.**, I, 284; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 108. Sefer hakkında geniş bilgi için bkz. Öztürk, **a.g.e.**, s. 22. Sefere ashabtan pek çok isimle birlikte Ubâde b. Sâmî ve hanımı Ümmü Harâm da katılmış, Ümmü Harâm Konstantia yakınlarında bindiği binek hayvanından düşerek hayatını kaybetmiş ve buraya defnedilmiştir. Belâzurî, **a.g.e.**, s. 220. Günümüzde Hala Sultan Tekkesi ismiyle Larnaka'da yer alan kabri ziyarete açıktır. M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Harâm", **DİA**, XLII, 322.

⁵⁸ Hill, **a.g.e.**, I, 285; Metcalf, **aynı yer**; Öztürk, **a.g.e.**, s. 24.

⁵⁹ Belâzurî, Muâviye'nin emriyle Kıbrıs'a gönderilen Müslüman nüfusun, Ba'lebek halkından bir zümreyi de içerdiğini ve Müslümanların Kıbrıs'ta cami ve şehir kurduğunu belirtmektedir. Belâzurî, **a.g.e.**, s. 219.

680 yılında Emevî Devleti'nin (661-750) ilk halifesi Muâviye'nin (661-680) ölümünden sonra yerine geçen oğlu Yezid (680-683), babasının daha önce sonuçsuz kalan İstanbul seferinin (674-678) ardından İmparatorluk'la yapmış olduğu antlaşmayı kabul ederek Kıbrıs'a yerleştirilmiş olan Müslümanları geri çekmiştir.⁶⁰ Her ne kadar adadan Müslüman unsur geri çekilmiş olsa da yaşanan bu süreç Kıbrıs tarihi için önem arz etmektedir. Ada bu vesileyle uzun yıllardan beri süregelen Hristiyanlığın yanı sıra İslâmiyet'le tanışmış ve sosyo-kültürel çeşitliliğine bir halka daha eklenmiştir.⁶¹ Yaşanan bu gelişmeden kısa bir süre sonra 685 yılına gelindiğinde mevcut güç dengeleri yeniden değişmeye başlamıştır. Bizans'ın yeni İmparatoru II. Iustinianos (685-695), babasının etkili Doğu siyaseti sayesinde Müslümanlara karşı elini güçlendirmişken, İslâm dünyasının yeni halifesi Abdülmelik b. Mervân (685-696) ise Muâviye'nin ölümünden beri süregelen iç karışıklıklarla meşgul idi. Bu sebeple iki taraf 10 yıl süreyle geçerli olacak bir antlaşma imzalayarak aralarında Kıbrıs'ın da olduğu Armenia ve İberia (Gürcistan) bölgelerinden alınan vergilerin iki devlet arasında eşit şekilde paylaşılması hususunda uzlaşmışlardı.⁶² Bu antlaşma kısa süreli olsa da iki taraf açısından Kıbrıs üzerinde yürütülen siyasetin değişkenliğine ve mevcut duruma göre şekillenebilen diplomasisine örnek vermesi açısından dikkat çekicidir.

VIII. yüzyıl, Kıbrıs adına İslâm-Bizans ekseninde yine oldukça hareketli bir evreyi temsil etmektedir. Her iki taraf da iç siyasetlerinde ciddi sorunlarla meşgul olurken, yine Kıbrıs üzerinden birbirlerine üstünlük kurmaya çalışmaları önem arz etmektedir. 743 Yılında, Halife II. Velîd (743-744) tarafından görevlendirilen Esved b. Bilâl'in pek çok ganimet ve esir elde etmesiyle sonuçlanan Kıbrıs harekâtının ardından⁶³ İslâm dünyasında Abbâsîler (750-1258) tarih sahnesine çıkmış ve özellikle İslam devletinin başkentini Dımaşk'tan Bağdat'a taşımaları neticesinde Bizans, Doğu sınırında bir nebze olsun rahatlamıştır. Öte yandan Bizans'ın iç siyasette büyük sıkıntılara yol açan İkonoklazm (tasvir kırıncılık)⁶⁴ hareketiyle

⁶⁰ Belâzurî, **a.g.e.**, s. 220; Avcı, **a.g.e.**, s. 75; Öztürk, **a.g.e.**, s. 28.

⁶¹ Dikigoropoulos, **a.g.e.**, s. 153.

⁶² **The Chronicle of Theophanes A. D. 284-813**, s. 506-507; Hill, **a.g.e.**, I, 286-287; Kyrris, **a.g.e.**, 177; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 121; Casim Avcı, **a.g.e.**, s. 76.

⁶³ Öztürk, **a.g.e.**, s. 34.

⁶⁴ Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazm devri için bkz.: Leslie Brubaker-John Haldon, **Byzantium in the Iconoclast Era c. 680-850**, Cambridge 2011; Jung Hye Lee, **Bizans Siyasi ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıncılık (İkonoklazma) Hareketinin Başlangıç Dönemi**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004. İkonoklazm'ın Kıbrıs üzerindeki etkileri için bkz.: Metcalf, **a.g.e.**, s. 441-447.

boğuşmasını fırsat bilerek harekete geçen Müslümanlar, 747'de İskenderiye'den Bizans üzerine donanma ile saldırmışlar, Bizans bu saldırıya Kıbrıs'tan sağladığı lojistik destekle engel olabilmıştır.⁶⁵ V. Konstantinos (741-775) devrine denk gelen bu saldırının bir diğer önemli yanı ise iki taraf arasında ilişkilerde fırsatı ganimete dönüştürme zihniyetinin olduğu ve bu hususta Kıbrıs'ın darbe vurabilmek adına tercih edilen ilk mevki olmasıdır. Kıbrıs, Abbâsî Halifeliği devrinde de Bizans İmparatorluğu ile İslâm Devleti arasında pek çok zorlu çekişmeye tanık olmuştur. Müslümanların 772 ve 790 yılında gerçekleşen seferlerinden sonra 806 yılında Abbâsî Devleti'nin en önemli isimlerinden olan Hârûnürreşîd'in (786-809) emriyle Kıbrıs'a sefer düzenleyen Humeyd b. Ma'yûf 16.000 kişiyi esir almıştır.⁶⁶ Ancak Kıbrıs halkı yine bu süreçte İmparatorluğun bir parçası olarak, Abbâsîlere haraç ödemek zorunda kalmıştır.⁶⁷ 911-912 yılında aslen bir Bizanslı Damianos'un Kıbrıs Adası'nı dört ay boyunca işgâl etmesinin yanı sıra ada Haçlı Seferleri arifesine kadar Bizans'ın bir parçası olarak yoluna devam etmiştir.⁶⁸ X. yüzyıl ise pek çok açıdan Kıbrıs için değişimin habercisi olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun başına geçen İmparator II. Nikephoros Phokas (963-969) ile uzun yıllardır Kıbrıs eksenli cereyan eden İslâm-Bizans mücadeleleri artık şekil değiştirmeye başlamıştır. İmparator Phokas'ın başarılı siyaseti sayesinde ada 965 yılında yeniden Bizans İmparatorluğu hâkimiyetine girmiştir.⁶⁹ Hem İmparatorluk nezdinde Anadolu'yu tehdit eder konuma gelen Selçukluların tarih sahnesine çıkışı hem de İslâm dünyasında Abbâsî Halifeliği'nin güç kaybetmeye başlaması buna ilâveten İspanya'da Endülüs Emevî Devleti'nin (756-1031) ortaya çıkışıyla İslâm güç merkezi daha batıya kaymış ve iki karşıt cephenin Kıbrıs için verdiği mücadele kesintiye uğratmıştır. Bu süreçten sonra Yakın Doğu'da daha çetin ve kanlı savaşların yaşanacağı, daha politik hamlelerin konuşulacağı, daha stratejik plânların boy göstereceği bir çağ olan ve tarihin tanıklık ettiği en büyük Doğu-Batı mücadelesi, yâni Haçlı Seferleri, hiç şüphesiz Kıbrıs'ı da etkisi altına alacaktır.

⁶⁵ **The Chronicle of Theophanes A. D. 284-813**, s. 586; Hill, **a.g.e.**, I, 292; Metcalf, **a.g.e.**, s. 435. Geniş bilgi için bkz. Öztürk, **a.g.e.**, s. 34.

⁶⁶ Belâzurî, **a.g.e.**, s. 221; Metcalf, **a.g.e.**, s. 436; Öztürk, **a.g.e.**, s. 36, 43.

⁶⁷ Emevî ve Abbâsî dönemlerinde Bizans ile kurulan siyasî münasebetler için bkz.: Casim Avcı, **a.g.e.**, s. 69-102. Arap akınları için bkz.: Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 85-88.

⁶⁸ Dikigoropoulos, **a.g.e.**, s. 66; Kyrris, **a.g.e.**, s. 179.

⁶⁹ Hill, **a.g.e.**, I, 295; Metcalf, **a.g.e.**, 499; Ostrogorsky, **a.g.e.**, 269; Öztürk, **a.g.e.**, s. 98.

BİRİNCİ BÖLÜM
KIBRIS HAÇLI KRALLIĞI'NIN KURULUŞU ÖNCESİNDE
BİZANS-HAÇLI MÜNASEBETLERİ

(1095-1191)

A. Haçlı Seferleri Başladığı Sırada Kıbrıs

XI. yüzyılın başları hem Avrupa tarihini hem de Doğu, İslâm âlemini derinden etkileyecek Haçlı Seferi düşüncesinin oluşmaya başladığı evreyi temsil etmektedir. Avrupa tarihi açısından bakıldığında, uzun yıllardır Avrupa kıtasında sıkışmış ve feodalizm rejimi altında ezilmiş olan Avrupa halkı, artık bu buhranlı süreçten bir kurtuluş, çıkış yolu aramaktaydı.⁷⁰ Öte yandan özellikle Katolik Kilisesi, Haçlı Seferleri ile kutsal toprakları ele geçirerek 1054 yılından beri rakip olduğu Doğu Ortodoks Kilisesi üzerinde hâkimiyet kuracağını, Doğu'nun zenginlikleri ile Batı'nın daha da güçleneceğini ve böylece bilinen dünyanın hâkimi olabileceğini düşünmekteydi. Kilise tarafından Doğu'da para, toprak ve güç sahibi olacakları fikri aşılansak bu doğrultuda yönlendirilen Batı Avrupa toplumu ise bu şekilde hayatlarının tamamıyla değişeceğine inanmaktaydı. Aynı zamanda XI. yüzyılın sonlarında Doğu'ya karşı harekete geçmek için zamanlama da uygun görünüyordu. Zira XI. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'ya giren ve hâlen bölgeyi yurt edinme sürecinde bulunan Türk ve İslâm dünyası, şimdi siyasî yönden parçalanmış ve kargaşaya sürüklenmiş bir haldeydi. Bu sebeple XI. yüzyılın sonlarında Doğu'ya karşı harekete geçmek için zamanlama da uygun görünüyordu. Böylece, Batı dünyası bu fırsatı değerlendirmek isteyen Bizans'ın Türklere karşı ücretli asker yardımı çağrısını kendi çıkarlarına uygun olarak değerlendirip bu sayede Anadolu ile birlikte tüm Yakındoğu'yu hâkimiyet altına almak amacıyla harekete geçti. Neticede Avrupa toplumunu zorlayan sosyal ve ekonomik sebeplerin de etkili olduğu siyasî amaçlı askerî bir hareket sahneye konulurken dinî motiften de itici güç olarak faydalandı. Böylece Papa II. Urbanus (1088-1099), 27 Kasım 1095'de Clermont Konsili'nde dinî motifleri ön plânda tutarak halkı manevî açıdan teşvik ettiği konuşmasıyla resmen Haçlı Seferi çağrısında⁷¹ bulunmuş ve böylece “Kutsal Toprakları Kurtarmak”

⁷⁰ Avrupa'nın Haçlı Seferleri öncesi içinde bulunduğu sıkıntılı süreç için bkz.: Henri Pirenne, **Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, trc. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul 2013; March Bloch, **Feodal Toplum**, trc. Melek Fırat, İstanbul 2014.

⁷¹ Bu konuda bkz. Fulcerius Carnotensis, **Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium**, trc. İlcan Bihter Barlas, İstanbul 2009, s. 50-51; Willermus Tyrensis, **a.g.e.**, I, 88-93; Jonathan Riley Smith, **The First Crusade and the Idea of Crusading**, London 2003, s. 13-30.

sloganıyla bu hareket resmen başlarken uzun yıllar yanacak Haç zihniyetinin ateşi de yakılmıştır.⁷²

Avrupa’da Haçlı Seferleri için henüz ilk adımlar atılmışken, Doğu’da Bizans İmparatorluğu adına pek çok sorun baş göstermişti. İmparatorluk, hâkimiyet alanlarında ciddi kırılmalar yaşamakta olup sık sık yaşanan taht değişikliği de bu gerilemenin hızını artırmaktaydı. Özellikle Anadolu’da Selçuklulara karşı kaybettiği toprakların yanı sıra Peçenekler ve Normanlar ile dış siyasette ciddi sorunlar yaşayan Bizans, siyasî ve ekonomik anlamda buhranlı bir süreç geçirmekteydi.⁷³ Bu kötü tabloda ise Batı’dan gelecek olan Haçlı orduları tam bir bilinmezlik yaratmaktaydı. Batı dünyasına karşı güvensizlik içinde olan Bizans istediği bir kaç bin kişilik ücretli asker yardımı yerine her kesimden sayısız insanın yer aldığı büyük bir ordunun harekete geçtiğini duyunca endişeye kapılmıştı.⁷⁴ Bu buhranlı dönemde Bizans idaresindeki Kıbrıs da çalkantılı ve oldukça karışık bir süreç yaşamaktaydı. İmparatorluk genelinde güç ve toprak kaybeden Bizans, Kıbrıs konusunda da otorite sorunu yaşamakta ve merkezî gücünü adada istediği ölçüde kullanamamaktaydı.

Haçlı Seferleri arifesinde siyasî açıdan hareketli bir evre geçiren Kıbrıs bunu takiben adanın Bizans’tan kopuşuna kadarki süreçte pek çok isyana ve karışıklığa sahne olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Bizans idaresindeki Kıbrıs için XI. yüzyılın ilk evrelerinden itibaren mutlak bir gücün ve buna bağlı olarak İmparatorluğa bağlılığın olmadığı görülmektedir. Zaman zaman bağımsızlık boyutlarına dahi çıkan isyanlar, XI. yüzyılın ilk evresinden başlamış ve sonuçta İmparatorluk adına Kıbrıs’ın elden çıkışı anlamına gelen Isaakios Ducas Komnenos (1184) zamanına kadar aralıklarla süregelmiştir. Bu bağımsızlık isyanlarının ilkinde Theophilos Erotikus ismi önemlidir. Önceleri İmparatorluk tarafından Sırbistan’da görevlendirilen Theophilos, 1040 yılında bölgede patlak veren isyanda başarılı olamayınca, İmparator IV. Mikhail (1034-1041) tarafından Kıbrıs’ı idare etmekle görevlendirilmiş, ancak kısa süre içinde işleri Bizans adına daha da zorlaştıran isim olmuştur. İmparator IV. Mikhail’in

⁷² Haçlı Seferi fikrinin doğuşu ve amaçları hakkında geniş bilgi için bkz. Işın Demirkent, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, **Tarih Dergisi**, sy. 35, ss. 65-78.

⁷³ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 293-324.

⁷⁴ Bizans İmparatorluğu, yaşadığı siyasî sıkıntılar sebebiyle daha İmparator VII. Mikhail (1071- 1078) devrinde Papa VII. Gregorius’tan (1073-1085) Türklere karşı ücretli askerî yardım talebinde bulunsa da bu düşünce o zaman uygulamaya konulamamıştı. Şimdi XI. Yüzyıl sonlarında sahneye konulan ilk Haçlı Seferi ise Bizans İmparatorluğu’nun beklediği türden bir yardım olmadığı gibi Batı dünyasının asıl amacı da Bizans’a yardım etmek değildi. Detaylı bilgi için bkz.: Lilie Ralph-Johannes, **Byzantium and the Crusader States 1096-1204**, trc. J. C. Morris-Jean E. Ridings, Oxford 1993; Jonathan Harris, **Byzantium and Crusades**, United Kingdom 2003.

ölümüyle tahta geçen yeni İmparator V. Mikail Kalaphates'in (1041-1042) eşi İmparatoriçe Zoe'nin hâkimiyeti elinde bulundurmasını ve İmparatorun bu alanda basiretsizliğini değerlendirmek isteyen Theophilos, Kıbrıs halkını Bizans adına vergileri toplamakla yükümlü memura karşı kışkırtıp isyana teşvik etmiştir. Bunun üzerine İmparatoriçenin yeni eşi İmparator IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) hemen ülke genelinde otoriteyi eline almış ve Kıbrıs'ta çıkan isyanı bastırmak için bir donanma göndermiş ve başarılı bir şekilde isyan bastırıldıktan sonra Theophilos başkente getirilmiştir. Yeni İmparator, Theophilos'u cezalandırmak ve isyancılara gözdağı vermek için başkentteki hipodrom yarışları esnasında isyancıyı kadın kıyafeti giydirerek teşhir etmiş ve akabinde görevinden azletmiştir.⁷⁵

İlk isyanın üzerinden yaklaşık yarım asır geçtikten sonra 1092 yılında Kıbrıs'ta ikinci önemli isyan baş göstermiştir. Bizans'a karşı Girit'te Karykes'in isyan etmesiyle eş zamanlı olarak Kıbrıs'ta da Rapsomates, imparatora karşı isyan bayrağını açmıştır. Dönemin İmparatoru Aleksios Komnenos (1081-1118),⁷⁶ derhal bu isyanı bastırmak üzere Ioannes Dukas'ı görevlendirmiştir. İlk olarak Girit Adası'na yönelen ve kanlı bir şekilde oradaki isyanı bastıran Dukas, vakit kaybetmeden Kıbrıs'a doğru yelken açmıştır. Henüz adanın kuzey sahiline, Girne'ye ayak basar basmaz ani bir saldırıyla bölgenin kontrolünü ele geçiren Dukas'ın haberini alan Rapsomates, derhal Lefkoşa'dan ayrılarak Girne'deki hâkim tepelere konuşlanmıştır. Ancak özellikle Anna Komnena 'nın ifade ettiği özelliklerden; yani savaş tecrübesinden ve becerisinden yoksun olduğu anlaşılan Rapsomates'in birliklerinin bir kısmının taraf değiştirerek,⁷⁷ Dukas adına birlikleri kumanda eden Manuel Butumites'in tarafına geçmesi sonucu Rapsomates çareyi kaçmakta bulmuş ve güneye, Limasol'a giderek oradan Selçukluların idaresinde olan Suriye'ye gitmeye çabalamıştır. Nihayetinde Butumites, Rapsomates'i yakalayarak Lefkoşa'ya getirmiş ve Ioannes Dukas'a teslim ederek isyanı kontrol altına almayı başarmıştır.⁷⁸ Akabinde adada yaşanan mücadelelerden ve güvenliğin sağlanmasından sonra İmparator Aleksios durumdan haberdar edilmiş ve kendisi ada için yeni düzenlenmeler yapılmasını uygun görmüştür. Bizans İmparatorluğu bu doğrultuda; adaya *Yargıç* ve *Vergi Yükümlülüğü*

⁷⁵ Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 89-90; Hill, **a.g.e.**, I, 297; Kyrris, **a.g.e.**, s. 209; Metcalf, **a.g.e.**, s. 503.

⁷⁶ Aleksios Komnenos Bizans İmparatorluğu adına son derece önemli bir isimdir. İmparatorluğun çökmekte olan pek çok kurumunu iyileştirip güçlendirmiş ve Bizans'ın yeniden canlanmasını sağlamıştır. Hakkında geniş bilgi için bkz.: Anna Komnena, **Alexiad**, trc. Bilge Umar, İstanbul 1996.

⁷⁷ Anna Komnena, **a.g.e.**, s. 268.

⁷⁸ Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 92; Hill, **a.g.e.**, I, 298; Kyrris, **aynı yer**; Metcalf, **a.g.e.**, s. 521-525.

Bölüşdürücü olarak Kalliparos'u⁷⁹ atamış ve ordu kumandanı olarak da askerî güvenliği sağlamak için emrine savaş gemisiyle atlı birlikler verilen Eumathios Philokales tayin edilmiştir.⁸⁰ Yaptığı bu düzenlemelerle Aleksios, geçici bir süreliğine de olsa adada sükûneti ve güvenliği sağlamış ve uzun yıllar ülkesini meşgul edecek Haçlı Seferleri'nin ilkiyle ilgilenmeye başlamıştır.

B.Üçüncü Haçlı Seferi'ne Kadarki Süreçte Kıbrıs Adası'nın Haçlılarla Münasebetleri

Papa II. Urbanus'un Clermont Konsili'nde (1095) yaptığı çağrıdan sonra Avrupa'da Haçlı Seferi hazırlıkları resmen başlamış, bu sırada Fransa, Almanya, İtalya ve diğer ülkelerde Papanın bu çağrısını duyurmak için vâizler görevlendirilmişti. Bu vâizlerden biri olan Amiensli gezgin bir keşiş Pierre l'Ermite, yaptığı hararetli konuşmalar neticesinde büyük coşku uyandırmış, nihayetinde çoğunluğu Fransızlar, Almanlar ve İtalyanlardan oluşan yaklaşık 20.000 kişilik disiplinsiz ve çapulcu bir kitleyi etrafında toplamıştı. Bunlar hareket için ilân edilen tarihi beklemeden asıl ordulardan önce yola çıkmış, böylece Haçlı Seferi'nin ilk hareketini başlatmıştır. Balkanlar üzerinden ilerlerken yol boyunca pek çok yağma hareketinde bulunan ve geçtiği güzergâhlarda ciddi tahribatlara sebep olan Pierre ve ordusu nihayet Ağustos 1096'da İstanbul'a ulaşmıştır. Bizans İmparatorluğu bu gelen disiplinsiz ve yağmacı kitleyi Anadolu yakasına geçirip Yalova yakınlarında Kibotos'a yerleştirmiş ve bunları mümkün olduğu kadar kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Ancak Pierre'in ordusu arkadan gelecek büyük orduları bekleme emrine uymayarak, Türkiye Selçuklu Devleti topraklarına saldırılarda bulunmuş ve böylece Anadolu'da Haçlılar ve Türkler arasında vuku bulacak mücadeleler başlamıştır.⁸¹ Neticede Selçuklular, Haçlıların öncüsü sayılan bu kitleyi İznik yakınındaki Drakon Vadisi'nde pusuya düşürerek kolayca imha etmiş ve Haçlılara Anadolu'dan geçişin tahmin ettikleri kadar kolay olmayacağını göstermiştir (21 Ekim 1096).⁸²

⁷⁹ Anna (a.g.e., s. 269), Kalliparos'u soylu olmayan ancak adaleti ve dürüstlüğü ile nam salmış biri olarak tanımlamaktadır.

⁸⁰ Anna, aynı yer.

⁸¹ Anadolu'da yaşanan mücadeleler için bkz. Ebru Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", *Tarih Dergisi*, sy. 47 (2008), ss. 75-104.

⁸² Fulcherius, a.g.e., s. 57; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, Ankara 2008, I, 96-103; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 2004, s. 11-18.

Pierre l'Ermite'in ordusunun yaşadığı hezimetten hemen sonra 1096 yılının sonlarında asillerin kumandasındaki beş büyük Haçlı ordusu arka arkaya İstanbul'a geldi. Birinci orduyu Fransa Kralı I. Philippe'in kardeşi Hugue de Vermondois'nın yönettiği Fransızlar; ikinci orduyu Aşağı Lorraine Dükü Godefroi de Bouillon'un kumandasındaki Fransızlar; üçüncü orduyu liderleri Bohemund idaresindeki Güney İtalya Normanları; seferin en kalabalık ordusu olan dördüncü grubu Raymond St. Gilles idaresinde Güney Fransızları ve beşinci orduyu ise Normandiya Dükü Robert ile eniştesi Champagne Kontu Etienne de Blois ile kuzeni Flandre Kontu II. Robert'in emrindeki Kuzey Fransızları oluşturmaktaydı.⁸³ Bu durum karşısında endişeye kapılan Bizans İmparatoru, zor da olsa gelen Haçlı liderlerinden vasallık yemini almış ve orduları Anadolu yakasına yönlendirmiştir.⁸⁴ Bizans'tan sağladıkları rehber ve lojistik destekle Anadolu'da yürüyüşlerine başlayan Haçlı orduları derhal Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik'e yönelmiş ve altı hafta süren bir kuşatmanın ardından şehir Türkler tarafından Bizans'a teslim edilmiştir (19 Haziran 1098).⁸⁵ Böylece Haçlıların yardımıyla İznik'i Türklerden geri alan Bizans, Selçukluların Anadolu'da Haçlılar ile mücadele etmesini fırsat bilerek Batı Anadolu'da da yeniden hâkimiyet kurmayı başarmıştır. Haçlılar ise İznik önünden ayrıldıktan sonra Türklere karşı ciddi mücadeleler vererek Anadolu'yu geçip, Antakya önüne ulaşmayı başarmış ve derhal şehri kuşatma altına almıştır. Pek de plânlanmamış bir zafer olan Urfa'nın⁸⁶ ele geçirilmesinin verdiği gurur ve cesaretle Antakya kuşatmasına (1098-1099) başlayan Haçlılar bu kez aylarca sürecektir uzun ve yıpratıcı kuşatma sırasında oldukça zor duruma düştüler. Özellikle geçirdikleri zorlu kış mevsimi sırasında Haçlı ordugâhında durum iyice kötüleşmiş, kötü hava koşullarının yanı sıra had safhaya ulaşan yiyecek sıkıntısı artık dayanılmaz bir hâl almıştı. Böylesine büyük bir ordu

⁸³ I. Haçlı Seferi'ne iştirak eden ordular ve hareketleri için bkz.: Willermus, **a.g.e.**, I, 116; Frederic Ducalf, "The First Crusade: Clermont to Constantinople", **A History of the Crusades**, ed. Kenneth M. Setton, London 1969, I, 253-279.

⁸⁴ İmparator Aleksios, Batı'dan dalga dalga gelen orduların liderleri ile görüşmeler yaparak onların kendisine bağlılık yemini etmelerini istemiştir. Bu şekilde varılan anlaşmaya göre Haçlılar Türklerden geri alacakları eski Bizans topraklarını İmparatorluğa iade edecek, İmparator da karşılığında sefer boyunca Haçlıların ihtiyaçlarını karşılamak için yardımda bulunacaktı. İstanbul'dan geçiş için Haçlı liderleri bu yemini etmiş olsa da pek çoğu verdikleri söze sadık kalmamış, bu durum daha sonra I. Haçlı Seferi sırasında kurulan Haçlı Devletleri ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkileri doğrudan etkilemiştir. Jonathan Shepard, "Cross-Purposes: Alexius Comnenus and the First Crusade", **The Crusades**, ed. Andrew Jotischky, Routledge 2008, II, 56-73.

⁸⁵ Fulcherius, **a.g.e.**, s. 65-67; Willermus, **a.g.e.**, I, 173; Runciman, **a.g.e.**, I, 138; Demirkent, **a.g.e.**, s. 33.

⁸⁶ Doğuda kurulan ilk Haçlı Devleti olan Urfa Haçlı Kontluğu, 1098-1146 yılları arasında varlığını sürdürmüştür. Detaylı bilgi için bkz.: Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu**, Ankara 2013, I-II.

civarda var olan tüm kaynakları sömürmüş ve her yer talan edilmişti. Bu yüzden açlık ve hastalık yüzünden binlerce kişi ölmüş, çok sayıda kişi de kuşatmayı terk edip kaçırmaya başlamıştı. İşte tam bu sırada Antakya önünde perişan duruma düşen Haçlıların yardımına Kıbrıs yetişmiş ve adadan onlara büyük miktarda yiyecek maddesiyle bolca şarap gönderilmiştir.⁸⁷ Antakya kuşatmasının sürdürülmesinde oldukça önemli bir yere sahip olan bu yardımla Haçlılar ile Kıbrıs Adası arasında ilk iletişim de kurulmuştur.⁸⁸

Antakya'yı ele geçirip Urfa'daki kontluğun ardından Doğu'daki ikinci Haçlı Devletini⁸⁹ burada kuran Haçlılar, Kudüs'e ulaşma hedefi ile yollarına devam etmişlerdir. Beyrut üzerinden Kudüs'e yönelen ordular, kısa bir süre önce Selçuklulardan alınan ve Fâtımîlerin hâkimiyetinde bulunan Kudüs'ü 7 Haziran 1099'da kuşatma altına almışlardır. Nihayetinde bir aylık bir kuşatma sürecinden sonra 15 Temmuz günü Kudüs'ü ele geçiren Haçlılar şehirdeki bütün Müslüman ve Musevi halkı katlettikten sonra burada bir krallık kurup Godefroi de Bouillon'u *kutsal mezar kilisesinin koruyucusu* unvanıyla Kudüs Haçlı Krallığı'nın (1099-1187) başına geçirmişlerdir.⁹⁰ Böylece Haçlı Seferleri tarihinde sonuçları ve kazanımları itibariyle, Batı için en başarılı sefer olarak görülen Birinci Haçlı Seferi sona ermiş, bu sayede Doğu'ya yerleşen Lâtinler bu sefer sırasında Urfa, Antakya, Kudüs'te ve daha sonra Trablus'ta kurdukları devletler sayesinde bölgedeki varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Öte yandan Doğu'da Haçlı Devletlerinin kurulmasıyla Bizans İmparatorluğu ve Haçlılar arasındaki münasebetler farklı bir boyut kazanmaya başlamış, Kıbrıs bu bağlamda Bizans için daha da önemli olmuştur. İmparatorluk Kıbrıs'ı özellikle coğrafi konumu gereği Haçlılar ile olan ilişkilerinde zaman zaman ileri harekât üssü, zaman zaman Haçlılara yardım kapısı olarak kullanmış, ada İmparatorluk ile Haçlılar arasındaki değişken siyasete her dâim ayak uydurmuştur. Kıbrıs, Bizans İmparatorluğu'nun Doğu'da kurulan Haçlı Devletleri ile olan ilişkilerinde Bizans'ın

⁸⁷ Fulcherius, **a.g.e.**, s. 76-81; Willermus, **a.g.e.**, I, 257.

⁸⁸ Esasında bu yardımın gerçekleşmesinde Kudüs Patriği iken can güvenliğinin olmadığı gerekçesiyle Kıbrıs'a yerleşen Symeon ile papanın Haçlı ordusundaki temsilcisi olan piskopos Adhemar'ın kurduğu iletişimin payı son derece büyüktür. Runciman, **a.g.e.**, I, 171.

⁸⁹ Norman reisi Bohemund liderliğinde 1098'de kurulan Antakya Haçlı Prinkepsliği, 1268 yılında Memlük Sultanı I. Baybars tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar varlığını sürdürmüş ve konumu itibariyle Anadolu ve Suriye-Filistin coğrafyası arasında köprü vazifesi görmüştür. Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin kuruluş dönemi hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebru Altan, **Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)**, Ankara 2018.

⁹⁰ Fulcherius, **a.g.e.**, s. 106; Willermus, **a.g.e.**, I, 379; Runciman, **a.g.e.**, I, 226; Demirkent, **a.g.e.**, s. 59.

emirleri doğrultusunda hareket etmiştir. Bu doğrultuda Bizans İmparatorluğu'nun düşmanı Norman lider Bohemund'un, yapılan antlaşmaları hiçe sayarak Antakya'da hâkimiyet kurması Bizans'ın Doğu politikasında uzun yıllar sorun teşkil edecek bir durum yaratmış ve bu süreçte İmparatorluk Kıbrıs'tan Antakya üzerine müdahalelerde bulunmuştur. Nitekim Bizans İmparatorluğu'na yakınlığıyla bilinen Raymond St. Gilles'in, Antakya hâkimi Bohemund aleyhinde harekete geçerek Lazikiye, Markab ve Banyas gibi mevkiileri ele geçirmesi Bizans'ı da etkiledi. İmparatorluk Bohemund'un Lazikiye'yi yeniden ele geçirme plânlarına karşılık dönemin Kıbrıs kumandanı Philokales'i görevlendirerek kenti Bohemund'a karşı korudu (1099).⁹¹ Akabinde Antakya Haçlı Prinkepsliği ve Bizans İmparatorluğu arasındaki sorunlar Bohemund'un vefatının (1112) ardından devam etmiş ve Prinkepsliğin başına geçen Tankred ile yaşanan mücadelelerde Kıbrıs yine lojistik üs olarak kullanılmıştır. Bohemund ve Antakya Prinkepsliği örneğinin aksine Haçlı liderlerinden özellikle Raymond St. Gilles ve İmparator Aleksios arasında kurulan ilişkide Kıbrıs, İmparatorluk adına yine ön plâna çıkmaktadır. Bu dostluğun neticesinde İmparatorluk Kıbrıs üzerinden Raymond'a Birinci Haçlı Seferi sırasında ve sonrasında özellikle Trablus için verdiği mücadelede arka çıkmaktan geri kalmamış, ele geçirebilecek her fırsatı İmparatorluk adına değerlendirmeye çalışmıştır. Raymond'un ele geçirmek için büyük uğraş verdiği Trablus için İmparatorluk yine Kıbrıs üzerinden destekte bulunmuştur. Raymond'un özellikle kuşatmada etkin şekilde kullanmak adına inşa ettirmek istediği kule için İmparatorluktan yardım istemesi önemlidir. Bizans İmparatorluğu derhal bu görevi ifâ etmesi için Kıbrıs Valisi Philokales'i gerekli malzeme ile yardıma göndermiş ve nihayetinde Kıbrıs'tan gelen taş ustaları ve inşaat malzemeleriyle 1104 ilkbaharında kulenin inşası tamamlanmıştır. Hacılar Tepesi (Mont Pélérins) adı verilen bu kule Müslümanlar tarafından Kal'at Sancıl (St. Gilles Kalesi) olarak adlandırılmıştır.⁹²

Raymond St. Gilles'in vefatına (1105) kadar Kıbrıs'ın büyük rol oynadığı iki taraf arasındaki ilişkiler son derece dostane olmuştur. Ancak Raymond'un, Trablus kenti için verdiği yoğun mücadeleye rağmen kenti ele geçiremeden, bu uğurda mücadele verirken Hacılar Tepesi'nde vefat etmesi onun vârisleri arasında miras kavgasına yol açmıştır. Raymond'un geride bıraktığı oğlu Bertrand ve kuzeni Cardagne Kontu

⁹¹ Anna, **a.g.e.**, s. 344; Hill, **a.g.e.**, I, 300; Kyrris, **a.g.e.**, s. 218-219.

⁹² Anna, **a.g.e.**, s. 345; John Thomson, **Crusader Castle**, Londra 1957, s. 24; Hill, **a.g.e.**, I, 301; Metcalf, **a.g.e.**, s. 577.

Guillaume-Jourdain arasındaki mücadele, Bizans için ilerleyen süreçte kurulacak olan Trablus Kontluğu üzerinde hâkimiyet kurabilmek adına kaçırılmaz bir fırsat teşkil etmekteydi. Raymond'un ölmeden önce halef tayin ettiği Guillaume Jourdain'i de kendi yanına çekmek ve mevcut ilişkileri devam ettirmek adına İmparator Aleksios, Kıbrıs valisine bir mektup yollayıp bol miktarda para ve erzak ile birlikte Niketas Khalintzes'i Guillaume'un yanına göndermesini emretmiştir.⁹³ En nihayetinde Guillaume özellikle Kıbrıs'tan gelen yardımın da katkısıyla ablukayı şiddetlendirip selefi Raymond'un hayalini gerçekleştirerek Trablus'u ele geçirmiş ve burada bir Haçlı Kontluğu kurulmuştur (1109).⁹⁴

Birinci Haçlı Seferi'nin en önemli sonuçlarından biri olarak Kudüs Haçlı Krallığı'nın⁹⁵ kurulmasıyla tıpkı diğer Haçlı devletleriyle olduğu gibi Kıbrıs ve Kudüs arasında da etkileşimler yaşanmış, İmparatorluk Doğu'daki Haçlılarla kurulan ilişkide Kıbrıs'ı ön plânda tutmaya özen göstermiştir. Kudüs Krallığı, kurulduktan kısa süre sonra hem Filistin bölgesinde tutunabilmek hem de Müslümanlara karşı darbe vurabilmek adına harekete geçmiştir. Bu hareketlerden Kudüs Haçlı Kralı I. Baudouin (1100-1118)'in 13 Mayıs 1110 tarihinde oldukça kanlı bir şekilde Beyrut'u ele geçirmesi ve ardından şehrin Müslüman Emîrin gece karanlığından istifade ederek Kıbrıs'a doğru kaçarak Bizans İmparatorluğu'ndan sığınma talep etmesi, Bizans İmparatorluğu'nun Kıbrıs üzerinden Kudüs Haçlı Krallığı ile kurduğu ilişkide önem arz etmektedir.⁹⁶

Kıbrıs, Üçüncü Haçlı Seferi'ne kadar ki süreçte Bizans İmparatorluğu için yalnızca Haçlılar ile olan ilişkilerde bir köprü vazifesi görmemiş, aynı zamanda sahip olduğu coğrafi ve fizikî özellikleri sebebiyle Bizans tarafından merkezî otoriteye karşı gelenlerin cezalandırıldığı bir sürgün yeri olarak da kullanılmıştır. İmparatorluk

⁹³ Anna, **a.g.e.**, s. 348; Hill, **aynı yer**; Birsal Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)**, İstanbul 2006, s. 64.

⁹⁴ Anna, **a.g.e.**, s. 345; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târih**, X, s. 381. Trablus Haçlı Kontluğu'nun Kuruluşu hakkında detaylı bilgi için bkz.: Birsal Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s. 63-79.

⁹⁵ Doğu'da Haçlılar tarafından kurulan en önemli devlet olarak görülen Kudüs Haçlı Krallığı, diğer Haçlı Devletleri'nin üstünde bir konumda yer almakta ve Lâtinlerin Doğu'daki temel siyasetine yön vermektedir. Pek çok kez Müslüman-Hristiyan çekişmesine sahne olan krallık, Kudüs'ün Selâhaddin Eyyûbî tarafından 2 Ekim 1187'de ele geçirilmesinden sonra yoluna Akkâ merkezli devam etmiş, nihayetinde 1291 tarihinde Memlûkler tarafından ortadan kaldırılmıştır. Kudüs Haçlı Krallığı Tarihi için bkz.: Claude R. Conder, **The Latin Kingdom of Jerusalem 1099-1291**, London 1897; Sevtap Gölgesiz Karaca, **Kudüs Haçlı Krallığı (1099-1187)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2012.

⁹⁶ Willermus, **a.g.e.**, I, 484-486; Kyrris, **a.g.e.**, s. 210; Runciman, **a.g.e.**, II, 76; Alexis G. C. Savvides, "The Consolidation of Byzantine Power in Cyprus on the Eve of the First Crusade and the First Decades of the Empire's Relations with Crusaders", ed. N. Coureas and J. Riley Smith, **Crusade and Crusader**, Nicosia 1995, s. 7.

bu yolla isyancıları Kıbrıs'a sürgün ederek olası başkaldırıları kontrol altında tutmayı başarabilmiştir. Özellikle Üçüncü Haçlı Seferi'ne kadarki süreçte İmparatorluk Anadolu'da kendileri için tehdit oluşturan Ermeniler üzerine yaptığı seferler sonucunda pek çok Ermeni'yi Kıbrıs'a göç etmeye zorlamıştır. 1136-1137 yıllarında İmparator II. Ioannes Komnenos'un (1118-1143) Ermenilerin hâkimiyetinde olan Tell Hamdûn Kalesi'ni ele geçirdikten sonra bölgedeki Ermeni halkı Kıbrıs'a göç ettirmesi bu politikaya örnek teşkil etmektedir.⁹⁷ Yaşanan bu zorunlu iskânların beraberinde getirdikleri sonuçlar ise Kıbrıs açısından son derece önemlidir. Bu durum hâlihazırda etnik ve kültürel çeşitliliğiyle dikkat çeken Kıbrıs'ın sosyo-kültürel kimliğini geliştirmiştir. Yine bu süreçte Bizans İmparatorluğu'nda Ioannes Komnenos'tan sonra tahta geçen oğlu Manuel Komnenos (1143-1180) zamanında ada için önemli ve köklü bir yeniliğe gidilmesi dikkat çekicidir. İmparator Manuel, Venediklilere verdiği ticarî imtiyazları Girit ve Kıbrıs için de geçerli kılmış ve böylece adanın etnik kimliğini bir halka daha geliştirecek olan Lâtinleşme süreci de başlamıştır.⁹⁸

Öte yandan XII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Kıbrıs'ı süregelen Haçlı-Bizans ilişkilerinden oldukça sıra dışı ve belki de bu yüzyılda yaşayacağı en ağır senaryolardan biri beklemekteydi. Uzun yıllardır Anadolu için Türklerden sonra Bizans İmparatorluğu'nu en çok meşgul eden millet olan Ermenilerin, İmparatorluğun sık sık düzenlediği seferlere rağmen yine güçlerini toplayarak Anadolu'nun güney kıyılarında gelişip güçlenmeleri, Doğu Roma'ya ciddi tehdit oluşturmaya başlamıştı. Bu bağlamda Ermeniler ve liderleri Toros için Bizans İmparatoru Manuel'in aradığı çözümler önem arz etmekte, yaşanacak hadiselerde ise Kıbrıs bir anda kendisini etken durumda bulacaktır. İmparator Manuel, Ermeni sorunu için ilk başlarda Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud (1116-1155)⁹⁹ ile uzlaşma yolu arayarak onunla beraber hareket etmeye çalışsa da istediği sonucu elde edemeyince yeni müttefikler aramayı uygun görmüştür. Bu arayış sonucunda Kıbrıs tarihinde derin bir iz

⁹⁷ İbn Kalânîsî, **Şam Tarihine Zeyl**, trc. Onur Özatağ, İstanbul 2015, s. 136; Hill, **a.g.e.**, I, 305.

⁹⁸ Heyd, **a.g.e.**, s. 218; Metcalf, **a.g.e.**, s. 529-530. Kıbrıs bu süreçte yine Suriye-Filistin coğrafyasındaki Hristiyanlarla da ilişkiler kurmuştur. Bunun neticesinde Katolik Kilisesinin Doğu ayin usulüne bağlı Hristiyanlardan Marûnilerin adaya ilk kez yerleşmeye başladığı düşünülmektedir. Hill, **aynı yer**.

⁹⁹ Türkiye Selçuklu Devleti Sultan I. Mesud devri için bkz. Muharrem Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, Ankara 2003.

bırakacak olan Antakya Prinkepsi Renâud de Chatillion ön plâna çıkmıştır.¹⁰⁰ İmparator Manuel ile Renâud de Chatillion arasında yapılan görüşmelerden sonra Ermenilere karşı varılan anlaşmaya rağmen Renâud, Manuel tarafından kendisine verilen sözlerin yerine getirilmediğini bahane ederek Ermeni lideri II. Toros ile iş birliği yapınca ilişkilerin seyri bir anda değişmişti.¹⁰¹ Bizans'ın vaat ettiği miktarı bizzat kendisi tanzim etmek üzere hedef olarak Kıbrıs'ı seçen Renâud, Ermenilerle beraber harekete geçmiştir. Saldırının gerçekleştiği 1157 yılında adanın idarecisi Vali Andronikos'un oğlu, İmparator Manuel'in yeğeni olan Ioannes Komnenos'dur. Ioannes merkez karargâh Lefkoşa'da olmak üzere, saldırıda öne çıkan komutan Mikhaıl Branas ise sahil kesimlerini savunmak için harekete geçmiş ancak Renâud'un aşırı saldırgan tutumu karşısında çaresiz kalan Branas ve Ioannes esir edilmiş ve akabinde Kıbrıs tarihi boyunca gördüğü en büyük yağma hareketlerinden birine tanıklık etmiştir. Ada genelinde çocuklar da dahil olmak üzere kimseye merhamet gösterilmemiş, kadınların pek çoğu tecavüz edilerek vahşice öldürülmüştür. Manastırlar, kiliseler, varlıklı ailelerin evleri dahil olmak üzere saldırganların para ve ganimet elde edebileceği her yer yağmalanmış, yakılıp yıkılmıştır. Elllerinden her şeyleri alınan ada halkı esir olarak görülmüş ve artık her bir Kıbrıslı kendisi için kurtuluş parası ödemeye mecbur bırakılmıştır. Nihayetinde Renâud'un adada yarattığı vahşet ortamı durulmaya başladığında Kıbrıslılar tamamen fakirleşmiş, Vali Ioannes başta olmak üzere önemli din adamları ve zengin, nüfuz sahibi kişiler Antakya'ya götürülerek esir edilmiştir.¹⁰² Renâud de Chatillion'un tam anlamıyla korsanlık hareketi olarak nitelendirilebilecek bu saldırısı Haçlılar nezdinde,

¹⁰⁰ İkinci Haçlı Seferi'ne katılarak Doğu'ya gelen Renâud, başta özellikle Müslümanlar aleyhinde sergilediği sert ve acımasız tutumuyla Suriye-Filistin coğrafyasında öne çıkmış bir şahsiyettir. Konstanlık faaliyetlerinde bulunmamış; Bizans İmparatoru Manuel Komnenos başta olmak üzere Hristiyan dünyasının da nefretini kazanmış biri olarak dikkat çekmektedir. Müslümanların elinde geçirdiği 16 yıllık esaretin ardından kaldığı yerden acımasızca korsanlıklarına devam etmiş, Hittîn Savaşı'nda Selâhaddîn Eyyûbî'ye esir düşerek hayatını kaybetmiştir. Bu şahıs hakkında detaylı bilgi için bkz.: Ebru Altan, "Renâud de Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-i Ürdün Senyörü (1177-1187)", **Tarih Dergisi**, sy. 55 (2012), ss. 1-30.

¹⁰¹ P. M. Holt, **Haçlılar Çağı-11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu**, trc. Özden Arıkan, İstanbul 2003, s. 120; Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ankara 2007, s. 136.

¹⁰² Ioannes Kinnamos, **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)**, trc. Işın Demirkent, Ankara 2001, s. 131; Willermus, **a.g.e.**, II, 253-254; Süryânî Mihail, **Süryani Patrik Mihail'in Vakayinamesi 1042-1195**, Türkçe trc. Hrant D. Andreasyan, II, Ankara 1944 (Türk Tarih Kurumu'ndaki yayımlanmamış nüsha), s. 182; Simbat, **Başkumandan Simbat Vekayinâmesi (951-1334)**, trc. H. D. Andreasyan, İstanbul 1946 (Yayımlanmamış Nüsha), s. 57; Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî (Barhebraeus), **a.g.e.**, II, 396; **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136- 1162)**, trc. Hrant D. Andreasyan, Ankara 2000, s. 323; Hill, **a.g.e.**, I, 306-308; Metcalf, **a.g.e.**, s. 531; Savvides, **a.g.m.**, Crusade and Crusader, s. 10.

Müslümanlar üzerine kullanılması gereken gücün kendi dindaşları üzerinde kullanması sebebiyle kınanmıştır. Kıbrıs'a ilk anda yardım edemeyen İmparator Manuel ise saldırı sonrası derhal harekete geçerek önce Ermeniler üzerine yürümüş akabinde Antakya Haçlı Prinkepsliği'ni hedef almıştır. Renâud İmparator Manuel'in bu hamlesi üzerine İmparator'dan özür dileyerek onun egemenliğini tanımak zorunda kalmıştır (1159).¹⁰³

Doğu'daki Lâtinlerle Bizans idaresindeki Kıbrıs için önemli ve dikkat çekici olaylardan biri de Bizans ile Haçlılar arasında yaşanan evlilik münasebetiyle ortaya çıkmıştır. 1159 yılında İmparator Manuel'in eşi Irene'nin vefat etmesinin ardından Bizans ileri gelenleri derhal İmparatora uygun eş aramaya koyulmuşlardır. Neticede Haçlılardan iki önemli prenses; Antakya hâkimesi Konstance'ın kızı Maria veya Trablus Kontu II. Raymond'un kızı Melisende bu evlilik için uygun bulunmuştur.¹⁰⁴ İlk başlarda Trablus Kontu III. Raymond'un (1152-1187) kız kardeşi Melisende ile evliliğin yapılacağı duyurulsa da İmparatorun kulağına gelen prenses Melisende'nin gayri meşru olduğuna dair dedikodular bu evliliğe engel olmuştur. Bunun üzerine İmparatorluğun nişandan vazgeçtiğini öğrenen III. Raymond öfkelenerek, tıpkı Renâud gibi intikam için harekete geçmiştir. Raymond, Melisende'i çeyizi ile birlikte İstanbul'a götürmek için hazırlanan gemilerle Kıbrıs sahillerine yağma hareketlerinde bulunmuştur.¹⁰⁵

Görüldüğü üzere özellikle Bizans İmparatorluğu'nun güç kaybetmeye başladığı devreye tekabül eden Haçlı Seferleri sırasında Kıbrıs Adası önceki devirlere nazaran oldukça hareketli, aktif bir siyasî dünyanın içerisine girmiştir. Esasında adayı Isaakios Dukas'ın (1184-1191) dönemine kadar -otorite sorununa rağmen- Bizans İmparatorluğu'nun bir toprağı olarak tanımlamak mümkün olsa da, Kıbrıs Isaakios Dukas Komnenos ile Bizans'tan bağımsız bir yapıya bürünecektir. Bu açıdan Isaakios dönemi Kıbrıs Haçlı Krallığı'na giden süreçte önemli yapı taşlarından biri niteliğindedir.

C. Isaakios Dukas Komnenos'un Kıbrıs Hâkimiyeti (1184-1191)

Kıbrıs'ın Lâtin hâkimiyetine girmeden önceki son döneminde, Bizans İmparatorluğu'na isyan ederek bağımsızlığını ilân eden ve adaya yedi yıl boyunca

¹⁰³ Willermus, **a.g.e.**, II, 275; Holt, **a.g.e.**, s. 123; Runciman, **a.g.e.**, II, 296.

¹⁰⁴ Kinnamos, **a.g.e.**, s. 152.

¹⁰⁵ Willermus, **a.g.e.**, II, 290; Runciman, **a.g.e.**, II, 301; Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s. 155-159.

hükmeden Isaakios'un hâkimiyet süreci için tiranlık rejimi ifadesi kullanılmaktadır. Bizans İmparatorluğu, topraklarında yaşadığı otorite sorunları ve akabinde Haçlı Seferleri'nin yarattığı ciddi sıkıntılarla meşgulken, İmparatorluğa karşı Kıbrıs'ta bağımsızlığını ilân ederek isyan bayrağını çeken ve ada yönetimine zor kullanarak ele koyan Isaakios'un devri Üçüncü Haçlı Seferi sırasında İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard'ın adayı zapt ettiği 1191 yılına dek sürmüş ve ardından Kıbrıs, Bizans İmparatorluğu adına tamamen kaybedilmiştir.

Kilikya Valisi olarak tarih sahnesine çıktığı döneme kadarki yaşamına dair pek bilgi sahibi olmadığımız Isaakios, 1155 yılında İmparator Manuel I. Komnenos'un yeğeni olarak dünyaya gelmiştir.¹⁰⁶ Komnenos Hanedanı'na¹⁰⁷ mensup Isaakios'un hayatı, İmparator Manuel Komnenos zamanında Kilikya bölgesindeki Ermenilerle meşgul olmak üzere bölgeye vali olarak atanmasıyla değişmeye başlamıştır. Bu vesile ile tarih sahnesine çıkan Isaakios, kısa sürede icraatları ile Bizans İmparatorluğu'na hizmetten ziyade yarattığı sorunlarla ülke yönetimini meşgul eder konuma gelmiştir.

Isaakios Kilikya bölgesinde Ermenilere karşı verdiği mücadelelerde III. Rupen'e mağlup olarak esir edilmiştir.¹⁰⁸ Bundan sonra Bizans İmparatorluğu'ndaki taht mücadelelerini de fırsat bilen Ermeniler tarafından Templier şövalyelerine yüklü miktarda para karşılığında satılan Isaakios'un yaşamı bu noktadan sonra hızla değişmiştir. 1183 yılında İmparator II. Aleksios (1180-1183)'un ardından tahta çıkan

I. Andronikos'un (1183-1185) metreslerinden biri olan Theodora Komnenos'un İmparatora ısrarı üzerine Andronikos, kuzenini kurtarmak için devreye girmiş ve Templier şövalyelerine kefareti parasını ödeyerek Isaakios'un serbest kalmasını sağlamıştır.¹⁰⁹ İmparator ayrıca Konstantine Macrodukas isimli nüfuzlu bir beyi bir miktar parayla gönderip Isaakios'un Kilikya bölgesinde yeniden askerî güç toplamasını da istemiştir. Bu noktada Isaakios hem kendisinin hem Bizans İmparatorluğu'nun hem de Kıbrıs'ın kaderini etkileyecek bir karar alarak I.

¹⁰⁶ Metcalf, **a.g.e.**, s. 558; Alexios G.C. Savvides, "Isaac Komnenos (d.1195/1196)", **Crusades an Encyclopedia**, 643.

¹⁰⁷ Isaakios'un soy kütüğü için bkz. Ek 3.

¹⁰⁸ Niketas Khoniates, **Annals**, s. 161; Metcalf, **aynı yer**.

¹⁰⁹ Cobham, **a.g.e.**, s. 13. Roger de Hoveden, Ermeni lider Rupen'in Isaakios'u ele geçirdikten sonra ilk olarak onu Selçuklu Sultanına götürdüğünü ancak onun Isaakios'u kabul etmemesinden dolayı Antakya Prinkepsi III. Raymond'a teslim ettiğini kaydeder. Ayrıca müellif, Raymond'un Isaakios'dan özgürlüğü karşısında 60.000 bezant fidye talep ettiğini ve Isaakios'un bu bedeli ödemek için adamlarını Kıbrıs'a gönderdiğini, adamlarının Kıbrıs'tan 30.000 bezant getirdiğini belirtmektedir. Daha sonra ise Isaakios, kalan miktarı toplamak için kızı ve oğlunu Rupen'e bırakarak Kıbrıs'a yönelmiştir. Roger de Hoveden, **a.g.e.**, I, 526-527.

Andronikos'tan gelen fırsatı ganimete dönüştürmek istercesine Kıbrıs'a yelken açmanın Kilikya'da güçlenmekten daha yararlı olduğunu düşünmüştür (1183 veya 1184).¹¹⁰

Kıbrıs'a ayak bastıktan sonra kendisini Kıbrıs'ın hâkimi olarak ilân eden Isaakios,¹¹¹ bir türlü ada halkını ikna ederek yönetimi ele geçiremeyince, Kıbrıs'taki hâkimiyetini şiddetle, zor kullanarak kurmaya başlamış ve başarılı da olmuştur.¹¹² Diğer taraftan Isaakios'un bağımsızlık haberi İmparator Andronikos'un kulağına ulaştığında ise hâliyle çok sinirlenmiş ve derhal harekete geçerek intikam almak istemiştir. Ancak başta Normanlar olmak üzere pek çok dış sorunla meşgul olan I. Andronikos yalnızca Isaakios'un yandaşlarından biri olan Konstantine Macroducas'ı ele geçirerek infaz ettirmiştir.¹¹³ Bizans İmparatorluğu için kısa sürede önemli işler yapan I. Andronikos ise İmparatorluğu sarsan Normanlar karşısında başarılı olamayıp tahtını ve hayatını kaybetmiştir.¹¹⁴

Bunu takiben Bizans İmparatorluğu'nun yeni hâkimi olan II. Isaakios Angelos (1185-1195), Kıbrıs sorununa bir çözüm bulmak ve adadaki Bizans otoritesini yeniden sağlamak adına derhal Ioannes Kontostephanus liderliğinde 70 gemiden oluşan bir donanmayı Kıbrıs'a hareket ettirmiştir.¹¹⁵ Üzerine gelmekte olan İmparatorluk gücüne karşın Isaakios, çareyi komşusu olan ve kendisi gibi Bizans İmparatorluğu'na karşı gelen Sicilya Normanlarından yardım istemekte bulmuştur. Komutan Margaritone önderliğindeki Norman güçleri sayesinde Bizans donanmasına karşı tedbir alınmış ve böylece Isaakios'un Kıbrıs'taki hâkimiyeti devam etmiştir.¹¹⁶ 1187 yılında yaşanan bu mücadeleden sonra Isaakios'un adadaki baskıcı ve şiddete dayalı rejimine karşı Bizans otoritesi tarafından herhangi bir müdahale yapılamamış, böylece İngiltere Kralı I. Richard'ın adaya gelişine kadar mevcut hâkimin Kıbrıs'taki

¹¹⁰ Hill, **a.g.e.**, I, 313; Kyrris, **a.g.e.**, s. 211; Metcalf, **aynı yer**.

¹¹¹ Isaakios adada sahte belgeyle kendisini yönetici olarak tanıtarak hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. **Old French Continuation**, s. 20-21; Niketas, **Annals**, s. 161-162; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 4. Isaakios adada kendi adına para da bastırmıştır bkz.: Metcalf, **a.g.e.**, s. 185.

¹¹² Isaakios'un adadaki kötü yönetimini çeşitli betimlemelerle aktaran Cobham (**aynı yer**) bu süreçte pek çok asilzadenin adayı terk ederek *şehirlerin kraliçesi* İstanbul'a göç ettiğini ifade eder.

¹¹³ Hill, **a.g.e.**, I, 314; Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 369.

¹¹⁴ I. Andronikos, Selanik'i işgal edip İstanbul üzerine yürümeye hazırlanan Normanların yarattığı korku yüzünden çıkan isyan sırasında İstanbul sokaklarında vahşice öldürülmüştür. Bkz.: Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 371.

¹¹⁵ Niketas, **Annals**, s. 204.

¹¹⁶ Niketas, **Annals**, s. 205; Hill, **a.g.e.**, I, 314; Kyrris, **a.g.e.**, s. 221; Metcalf, **a.g.e.**, s. 560; Helena Wieruszowski, "The Norman Kingdom of Sicily and the Crusades", **A History of the Crusades**, ed. Kenneth M. Setton, London 1969, II, 37.

tiranlık rejimi devam etmiştir.¹¹⁷ Öte yandan Isaakios'un I. Richard'ın gelmesiyle adadaki hâkimiyetini kaybetmesinin İmparatorluk adına da önemi büyüktür.¹¹⁸ Hâkimiyeti süresince her ne kadar Isaakios Kıbrıs'ı İmparatorluktan ayırsa da adanın Kral I. Richard tarafından ele geçirilmesi Kıbrıs'ın yüzyıllar sonra ilk kez Bizans İmparatorluğu'ndan kopması anlamını taşımaktaydı. Dolayısıyla Kıbrıs'ın kaderi Üçüncü Haçlı Seferi ile tamamen değişecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ (1189-1192) VE KIBRIS'TA LÂTİN HÂKİMİYETİNİN BAŞLAMASI

A. Üçüncü Haçlı Seferi'ne Giden Süreçte Kıbrıs

¹¹⁷ Isaakios ayrıca bu süreçte Bizans'a karşı Ermeni Kralı Toros'un kızı ile evlenerek Ermenilerle siyasî ilişkiler de kurmuştur. **Old French Cont.**, s. 101; **L'Estoire Eracles**, s. 161.

¹¹⁸ Niketas, **Annals**, s. 254; Metcalf, **a.g.e.**, 534. Isaakios'un hayatı hakkında ayrıca bkz. Michael Grünbart, "How to Become an Emporer: The Ascension of Isaakios Komnenos (of Cyprus)", **Medieval Cyprus -A Place of Cultural Encounter**, ed. Sabine Rogge-Michael Grünbart, Waxmann 2015, s. 11- 28.

1. Kutsal Şehir Kudüs'ün Müslümanlar Tarafından Ele Geçirilmesi

XII. yüzyılın ortalarından itibaren Doğu'daki Haçlılar ile Müslümanlar arasındaki güç dengesi hızlıca Müslümanlar lehine değişmeye başlamıştır. Haçlılara karşı mücadelede İslâm birliğini oluşturarak mücadele etme gerekliliğini fark eden ve bu hususta büyük gayret sarf eden Zengî Atabegliği'nin müessisi İmâdeddin Zengî (1127-1146), Doğu'da Haçlılar adına oldukça zor geçecek bir mücadele sürecini de başlatmıştır. Musul-Halep hükümdarı İmâdeddin Zengî'nin 1144 yılında Urfa'yı fethederek buradaki Haçlı Kontluğu'na son vermesi Avrupa'da şok etkisi yaratmış¹¹⁹ ve bunun üzerine Batı dünyası İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)¹²⁰ ile Doğu'daki Lâtinlerin yardımına koşmuştur. Birinci Haçlı Seferi sırasında Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kalan ve bunu takiben 1101 Yılı Haçlı Sefeleri esnasında¹²¹ Haçlılara karşı milli birlik ruhuyla hareket edip Anadolu'da tutunmayı başaran Türkler, İkinci Haçlı Seferi sırasında da Anadolu'dan geçmeye çalışan bu orduların âdeti kolunu kanadını kırmıştır. Böylece Anadolu'da ve Suriye'de uğranılan başarısızlıkların ardından İkinci Haçlı Seferi'nin Dımaşk önünde fiyaskoyla son bulması Doğu'daki Haçlılar açısından sonun başlagıcını teşkil etmiş ve bunu takip eden süreçte İmâdeddin Zengî'nin oğlu ve halefi olan Nûreddin Mahmûd (1146-1174)¹²², un bölgedeki gücü daha da artmıştır. Böylece Doğu'da Haçlı Devletlerinin en tehlikeli Müslüman rakibi olan Nûreddin Mahmûd'un en büyük hayali Kudüs'teki Haçlı hâkimiyetine son vermektir. Fakat bunun için her şeyden önce bölgede İslâm dünyasının birliğini sağlamak gerektiğini idrak eden Nûreddin Mahmûd, tıpkı babası gibi bu uğurda plânlı bir siyaset takip ederek öncelikle Suriye'nin birleştirilmesi için gayret sarf etmiştir. Neticede 1154 yılında Dımaşk'a hâkim olan Nûreddin, Suriye'nin tek hâkimi olarak Haçlı devletlerine karşı üstünlük sağlamıştır.¹²³ Öte yandan güneyde Mısır'da çökmekte olan Fâtımî Hilâfeti (909-1171) hem Haçlılar hem

¹¹⁹ İbnü'l-Kalânîsî, **a.g.e.**, s. 154; Holt, **a.g.e.**, s. 43; Francesco Gabrieli, **Arab Historians of Crusades**, trc. E. J. Costello, Routledge 2010, s. 49-53; Gülay Ögün Bezer, "Zengî, İmâdüddin", **DİA**, XLIV, 261.

¹²⁰ İkinci Haçlı Seferi hakkında tafsilâtlı bilgi için bkz.: Ebru Altan, **İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)**, Ankara 2003.

¹²¹ 1101 Yılı Haçlı Seferleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", **Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı**, ss. 17-56.

¹²² Ebru Altan, "Nur al-din Mahmud b. Zangi (1146-1174): One of the Prominent Leaders of the Struggle Against the Crusaders", **Tarih Dergisi**, sy. 59 (2014), ss. 57-78.

¹²³ İbnü'l-Kâlânîsî, **a.g.e.**, s. 190; Holt, **a.g.e.**, s. 46; Runciman, **a.g.e.**, II, 286; Gabrieli, **a.g.e.**, s. 64-72.

de Nûreddin Mahmûd için yeni bir mücadele noktası olarak görülmekteydi. 1163 yılında iki taraf arasında başlayan mücadele 1169 yılında Nûreddin'in kumandanı Şirkûh ile yeğeni Selâhaddîn Eyyûbî'nin Kahire'ye girmesiyle Müslümanlar lehine son bulmuştur. Bunu müteakiben Nûreddin'in nâibi sıfatıyla Şirkûh Mısır valisi tayin edilmiş olan Şirkûh iki ay sonra hayatını kaybedince onun yerine Selâhaddîn Eyyûbî Mısır valisi olmuştur.¹²⁴ Böylece Haçlıları doğudan ve batıdan kısıkaç içine almayı başaran Nûreddin Mahmûd, yürüttüğü amansız mücadele ile Kudü'nün fethi için gerekli şartları hazırlamış ve bu vazifesi onun ölümünden sonra Selâhaddîn Eyyûbî tarafından tamamlanmıştır. Mısır-Suriye hükümdarı Nûreddin Mahmûd'un 1174 yılında ölümünün ardından başlayan iktidar kavgaları İslâm dünyasını yeniden kargaşaya sürüklemişti. Bu süreçte Selâhaddîn Eyyûbî bir yandan İslâm dünyasının birliğini tekrar sağlama için Müslüman rakipleriyle, diğer yandan da bu durumu fırsat bilerek harekete geçen Haçlılarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Neticede Selâhaddîn on yıldan fazla süren mücadelenin ardından Ortadoğu'da dağılan İslâm birliğini tekrar kurmayı başarmış ve 1183 yılında Haleb'e, 1186 yılında da Musul'a hâkim olarak egemenlik sahasını Dicle kıyılarına kadar genişletmiş ve böylece bütün Haçlı devletlerini çember içine almayı başarmıştı.¹²⁵

Bu arada 1174'de, Kudüs Haçlı Kralı Amaury (1163-1174)'nin ölümü üzerine Haçlılar arasında da hâkimiyet kavgası başlamış, Kudüs Haçlı Krallığı iç savaşın eşiğine gelmiştir.¹²⁶ Amaury'nin yerine 13 yaşındaki cüzzamlı oğlu IV. Baudouin (1174-1185)¹²⁷ tahta geçirilmiş, onun en yakın akrabası olan Trablus Kontu III. Raymond (1152-1187)¹²⁸ da nâib tayin edilmiştir.¹²⁹ IV. Baudouin devrinde Kudüs Haçlı Krallığı'nın durumunun gittikçe kötüleşmesi ve özellikle Selâhaddîn'e karşı üstünlüğün kaybedilmesi, kısa süre içerisinde işlerin gidişatını Haçlılar adına

¹²⁴ Andrew E. Ehrenkreutz, **Saladin**, New York 1972, s. 64; D. S. Richards, "The Early History of Saladin", **The Crusades**, ed. Andrew Jotischky, Routledge 2008, II, 446.

¹²⁵ Selâhaddîn Eyyûbî'nin Ortadoğu'da hâkimiyeti tesis etmek için verdiği mücadeleler için bkz.: M. C. Lyons-D.E.P. Jackson, **Saladin: The Politics of the Holy War**, Cambridge 1982; Stanley Lane-Poole, **Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem**, London 1906, s. 131-196; Ehrenkreutz, **a.g.e.**, s. 117-193; Holt, **a.g.e.**, s. 47-57.

¹²⁶ **Amadi**, s. 44.

¹²⁷ IV. Baudouin'in hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz.: G. Rey, **Les Familles d'Ostre-mer de du Cange**, Paris 1869, s. 22-23; Bernard Hamilton, **The Leper King and His Heirs: Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem**, England 2000.

¹²⁸ Henüz genç yaşta Trablus Haçlı Kontluğu'nun başına geçen Raymond, 1164 Hârim Savaşı'nda Müslümanlara esir düşmüş ve on yıl süreyle esaret altında kalmıştır. Esareti bittikten sonra, önce IV. Baudouin'e ardından V. Baudouin'e nâib olmuş ve özellikle Kudüs Haçlı Krallığı'nın Selâhaddîn ile olan siyasetinde etkin rol oynamıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Küçüksipahioğlu, **a.g.e.**, s. 153-205.

¹²⁹ Willermus, **a.g.e.**, II, 399; Runciman, **a.g.e.**, II, 338-339.

tamamen değiştirmiştir. Haçlılar, cüzzamlı Kral IV. Baudouin'in hastalığının şiddetlenmesi üzerine Kudüs kralının halefinin kim olacağı hususunda bir karar almak zorunda kalmışlardır. İlk başlarda Kralın çocuğu olmadığından, kız kardeşi Sibylle ile evlendirilen Guy de Lusignan tahtın veliahtı olarak seçilmiştir (1180). Ancak kısa süre içinde yaşanan karışıklıklar ve Kudüs ileri gelenleri tarafından Guy de Lusignan'ın bu unvana layık olmadığına kanaat getirilmesi sonrasında 1185 yılında, Sibylle'in ilk evliliğinden olan henüz altı yaşındaki Baudouin, Kudüs Haçlı Krallığı'na veliaht tayin edildi.¹³⁰ Akabinde birkaç hafta sonra IV. Baudouin'in hayatını kaybetmesiyle, V. Baudouin'e nâib olan Trablus kontu III. Raymond Krallığın baronlar konseyini toplayarak yaklaşmakta olan Selâhaddîn tehlikesi hususunda karar alınmasını sağladı. III. Raymond 1185 yılında Selâhaddîn ile dört yıllık bir anlaşma yaptı.¹³¹ Antlaşma neticesinde oluşan barış ortamı kısa süreliğine de olsa Filistin coğrafyasına huzur getirdi, ama de durum V. Baudouin'in 1186 yılında çocuk yaşta vefat etmesiyle bozuldu. Agnes Courtenay,¹³² merhum kralın nâibi III. Raymond'u saf dışı bırakıp kızı Sibylle'i Kudüs Kraliçesi olarak taçlandırmasıyla doğal olarak eşi olan Guy de Lusignan'ın Kudüs Haçlı Kralı olması Haçlıların hâlihazırda karışık olan siyasî hayatlarını daha da kaosa sürükledi.¹³³

Haçlılar için Kudüs'ün kaybı anlamına gelen Hittîn Savaşı'na giden süreçte savaşın fitilini yakan isim daha önceleri de pek çok kez Müslümanlara karşı dışmanca faaliyetlerde bulunan Renâud de Chatillion olmuştur. Renâud, III. Raymond'un Selâhaddîn'le yaptığı antlaşmayı hiçe sayarak, Selâhaddîn'in Musul'dan Dımaşk'a dönmesini fırsat bilip Mısır'dan Suriye'ye giden bir kervana saldırmış ve ele geçirdiği tüm ticarî malları kendisine ait olan şu anda Ürdün sınırları dahilindeki Kerak Kalesi'ne götürmüştür.¹³⁴ Bu durumu öğrenen Selâhaddîn derhal Kral Guy de Lusignan'dan kervanın iadesini ve verilen zararın telâfisini talep etse de Guy de Lusignan, Renâud'a söz geçirememiştir. Selâhaddîn böylece Haçlılara karşı nihaî

¹³⁰ Rey, **a.g.e.**, s. 23.

¹³¹ Runciman, **a.g.e.**, II, 372; Demirkent, **a.g.e.**, s. 134.

¹³² Urfa Kontu II. Joscelin de Courtenay (1131-1144)'in kızı ve Kudüs Kralı Amaury'nin eşi olan Agnes, özellikle oğlu IV. Baudouin'in Kudüs Haçlı Kralı olmasıyla, Krallık siyasetine müdahil olarak etkin olmuştur. Deborah Gerish, "Agnes of Courtenay (d. c. 1185)", **Crusades: An Encyclopedia**, 22-23.

¹³³ **Amadi**, s. 53-56; Runciman, **a.g.e.**, II, 374; Demirkent, **a.g.e.**, s. 135; Peter W. Edbury, "Propoganda and Faction in the Kingdom of Jerusalem the Background to Hattin", **Crusaders and Muslim in Twelfth-Century Syria**, ed. M. Shatzmiller, Leiden 1993, ss. 173-189; R. C. Smail, "Latin Syria and the West, 1149-1187", **The Crusades**, ed. Andrew Jotischky, Routledge 2008, II, 199-214.

¹³⁴ **Amadi**, s. 57.

darbe vurma zamanının geldiğine inanarak harekete geçmiştir.¹³⁵ Tam da bu esnada III. Raymond ve Guy de Lusignan arasındaki cepheleşmeler ve çekişmelerle boğuşan Haçlılar, Selâhaddîn tehlikesinin ne denli önemli olabileceğini idrak ederek kendi aralarındaki sorunları bir kenara bırakıp Müslümanlara karşı ortak hareket etme kararı almışlardır. Öte yandan 25 Haziran 1187’de Aştera mevkiinde ordusunu teftiş ettikten sonra savaş düzeni alarak önce Hifsin’e oradan da Taberiye Gölü’nün güney ucuna ilerleyen Selâhaddîn ve ordusu, Kefr Sebt’de karargâh kurmuştur. Haçlılar ise Selâhaddîn’in bu hamlesine karşın fikir alışverişinde bulunmak ve gerekli hazırlıkları görüşmek üzere Akkâ’da toplanmışlardır. Toplantıda söz alarak yaz mevsiminin aşırı sıcak oluşu ve Selâhaddîn’in karargâh kurduğu mevkiinin Haçlılar için avantaj olduğunu, savunma düzeninde kalarak Selâhaddîn’in hamlesini beklemenin uygun olduğunu ifade eden III. Raymond diğer Haçlı liderleri tarafından korkaklıkla suçlanmış ve Templier Büyük Üstadı Gerard’ın Kral Guy de Lusignan’i yönlendirmesiyle Kral, Selâhaddîn’in üzerine hareket emri vermiştir. Bu emrin ardından Haçlı orduları 2 Temmuz 1187’de Sephoria denen su ve iyi otlaklarıyla bilinen mevkiide karargâh kurmuştur. Ancak III. Raymond’un eşi Eschiva’nın Taberiye üzerine yürüyen Selâhaddîn karşısında Haçlılardan yardım istemesi, Haçlıları hayati bir hata yapmaya zorlamıştır. Her ne kadar III. Raymond Taberiye’ye eşinin yardımına gitmek yerine Kudüs Krallığı’nın bekası doğrultusunda hareket etmeleri gerektiğini belirtse de yine Gerard, Kral Guy de Lusignan üzerinde etkili olarak Haçlıların Taberiye’ye yönelmesine vesile olmuştur. Haçlıların her hareketini adım adım takip eden Selâhaddîn sonunda onların Hittîn boynuzları denen yerde konaklama gafletine düşmesini de fırsat bilerek harekete geçti ve 4 Temmuz 1187’de Haçlılara karşı büyük bir galibiyet kazandı.¹³⁶ Doğu ve Batı âleminin en büyük savaşlarından olan Hittîn’de Kral Guy de Lusignan, Renâud de Chatillion, Gerard de Ridefort başta olmak üzere pek çok Haçlı lideri esir edilmiştir. Selâhaddîn özellikle İslâm’a karşı sergilemiş olduğu çirkin tavırlardan ötürü Renâud’u bizzat öldürmüş,

¹³⁵ Holt, **a.g.e.**, s. 58; Runciman, **a.g.e.**, II, 377; Demirkent, **a.g.e.**, s. 135; Ramazan Şeşen, “Hittîn Savaşı”, **DİA**, XVIII, 165.

¹³⁶ Hittîn savaşı hakkında geniş bilgi için bkz.: İmâdüddin el-İsfahânî, **Conquete de la Syrie et de la Palestine par Saladin (al-Fath al-qussî fi l-fath al-qudsî)**, trc. Henri Masse, Paris 1972, s. 44-46; İbnü’l-Esir, **el-Kâmil Fi’t-Târîh**, XI, 431-436; Ambroise, s. 126; **Itinerarium**, s. 29-34; **Chronique d’Ernoul**, s. 179-182; **L’Estoire Eracles**, s. 73-76; **Amadi**, s. 58-59; Lane Poole, **a.g.e.**, s. 197-216; Ehrenkreutz, **a.g.e.**, s. 200-205; Hamilton Gibb, **The Life of Saladin**, Oxford 1973, s. 51-55; Holt, **a.g.e.**, s. 58-59; Ramazan Şeşen, **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet**, İstanbul 1987; Runciman, **a.g.e.**, II, 366-385; Demirkent, **a.g.e.**, s. 135- 144; Gabrieli, **a.g.e.**, s. 119-125; B. Z. Kedar, “The Battle of Hattin Revisited”, **The Horns of Hattin**, ed. B. Z. Kedar, Jerusalem 1992, 190-207.

geri kalan Haçlıların pek çoğu da esir edilmiştir. Kral Guy de Lusignan'ın canı ise Selâhaddîn tarafından bağışlanmıştır.¹³⁷ Zaferin ardından geriye Selâhaddîn için en büyük hayali olan Kudüs'ü almak kalmıştı. Taberiye, Akkâ ve Askalân başta olmak üzere Sûr dışında Kudüs Krallığı'na bağlı şehir ve kaleleri birer birer ele geçiren Selâhaddîn nihayet 2 Ekim 1187'de de Kudüs'ü ele geçirmiştir.¹³⁸ Haçlıların 15 Temmuz 1099'da istilâ ettiklerinde yaptıklarının aksine Kudüs'ün ve Kudüs halkının zarar görmesini istemeyen Selâhaddîn bu yönde sıkı tedbirler almış, şehrin yağmalanarak tahrip edilmesini engellemiştir.¹³⁹

Bunu takiben Selâhaddîn'in izniyle Kudüs'ten ayrılan Haçlılar Filistin sahilinin en güvenli noktalarından biri olup Hittîn Zaferi'nin ardından Müslümanların ele geçiremediği tek yer olan Lübnan'ın güneyindeki Sûr (Tyros) şehrinde toplanmışlardır. Sûr şehrinde yaralarını sarmaya çalışan Haçlılara Konrad de Montferrat¹⁴⁰ adında bir asil katılmış ve Haçlıların liderliğini üstlenerek Lâtinlerin bölgede tutunabilmesine olanak sağlamıştır. Diğer taraftan Selâhaddîn tarafından serbest bırakılınca (Mart 1188)¹⁴¹ verdiği sözü hiçe sayarak Batı'ya dönmek yerine önce Haçlıların toplandığı Sûr şehrine yönelen ancak burada Konrad de Montferrat tarafından şehre kabul edilmeyen Guy de Lusignan, kendine bir hâkimiyet alanı bulma arayışıyla bu kez Akkâ'ya yönelip şehri kuşatma altına almıştı (Ağustos 1189).¹⁴² Kuşatma devam ederken kralların hareketini beklemeden yola çıkan çok sayıda asilzade 1189 sonbaharında ordularıyla Akkâ önüne gelip burada Guy de Lusignan'a katılmış, böylece Akkâ Üçüncü Haçlı Seferi'nin hedefi haline gelmiştir.

2. Kudüs'ün Kaybına Avrupa'nın Tepkisi: Üçüncü Haçlı Seferi Çağrısı (1187-1188)

Haçlıların Doğu'da İslâm alemi karşısında aldığı en ağır yenilgilerden biri olan Hittîn yenilgisi haberi Avrupa'ya ilk önce Cenovalı gemiciler tarafından taşınmış ve

¹³⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Târîh*, XI, 424; *Old French Cont.*, s. 48; *Amadi*, s. 59; Runciman, *a.g.e.*, II, 385.

¹³⁸ *Old French Cont.*, s. 56-57; Ehrenkreutz, *a.g.e.*, s. 205-206; Runciman, *a.g.e.*, II, 390; Demirkent, *a.g.e.*, s. 141; Gabrieli, *a.g.e.*, s. 139-148.

¹³⁹ Demirkent, *aynı yer*.

¹⁴⁰ Kudüs Kraliçesi Sibylle'in ilk kocasının kardeşi olan Konrad de Montferrat, Haçlılar Filistin coğrafyasında sıkıntılı günler yaşarken İstanbul'da bulunmaktaydı. İlerleyen süreçte özellikle Üçüncü Haçlı Seferi ile Doğu'daki Haçlılar adına önem kazanmış bir isimdir. Konrad'ın hayatı hakkında bkz.: *Old French Cont.*, s. 18-19; Rey, *a.g.e.*, s. 28-29; David Jacoby, "Conrad Montferrat (d. 1192)", *Crusades: An Encyclopedia*, 273.

¹⁴¹ *Old French Cont.*, s. 54; *Ambroise*, s. 128.

¹⁴² *Amadi*, s. 74-75.

bu kara haberi beraberinde kutsal şehir Kudüs'ün kaybı hadisesi takip etmiştir.¹⁴³ Hittîn yenilgisi, ardından da Kudüs'ün kaybedildiğine dair haberler Avrupa'da duyulunca âdeta bir yıkım etkisi yaratmıştır. İlk gelen haberlerin hemen akabinde Sûr şehrinde toplanan ve Selâhaddîn'e karşı durmaya çalışan Haçlılar, Sûr başpiskoposu Josias'ı Batı'ya göndermiş ve resmen yardım talebinde bulunmuşlardır. Josias'ın gönderilmesinin yanı sıra Templier ve Hospitalier tarikatları da Batı'ya sürekli mektuplar yazarak, Doğu'daki Lâtinlerin ne kadar çaresiz durumda olduklarını bildirmekte ve yardım talep etmekteydiler. Öte yandan Avrupa dünyası, gelen bu haberler karşısında üzüntü ve şaşkınlık içerisinde derhal yardım için neler yapılabileceğini düşünmeye başlamıştır. Her ne kadar bu zamana kadar Doğu'dan gelen sürekli yardım çağrılarına, sahip olduğu imkânlarla sadece Papalık cevap vermeye çalışsa da İmparatorlar kendi sorunlarıyla meşgul iken Doğu'daki yardım çılgınlıklarına kulak tıkamayı tercih etmişlerdir. Ancak özellikle kutsal şehir Kudüs'ün kaybedilmesi üzerine Avrupa derhal bir şeyler yapmak zaruretinde olduğunu artık idrak etmiştir.¹⁴⁴

Kudüs'ün kaybedildiği haberi Roma'ya ulaştıktan sonra Papa III. Urbanus (1185-1187) bu acı habere dayanamayarak 20 Ekim 1187'de vefat etmiştir.¹⁴⁵ Halefi VIII. Gregorius derhal Avrupa liderlerini uzlaşıya, birliğe çağırarak Doğu'ya oldukça etkili bir yardımın yapılması gerektiğini belirtip *Audita tremendi*'yi yayımlamış, liderleri Haçlı Seferi'ne davet etmiştir.¹⁴⁶ Ancak Papa Gregorius da yeni Haçlı Seferini göremeden 17 Aralık 1187 yılında vefat etmiş, yerine seçilen Papa III. Clemens (1187-1191) Haçlı ruhunu beslemeye selefinin kaldığı yerden eksiksiz bir şekilde devam etmiştir.¹⁴⁷

Öte yandan Avrupa'ya kara haber ulaştığında Fransa, İngiltere, Almanya başta olmak üzere önemli devletler siyasî anlamda ciddi sıkıntılar yaşamaktaydı. Uzun yıllardır Almanların başında olan İmparator I. Friedrich Barbarossa (1155-1190)'nın

¹⁴³ Peter Lock, **The Routledge Companion to the Crusades**, New York 2006, s. 152; Sidney Painter, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", **A History of the Crusades**, ed. Kenneth M. Setton, London 1969, II, 47.

¹⁴⁴ Lock, **a.g.e.**, s. 152-153; Runciman, **a.g.e.**, III, 1-3; Painter, **a.g.m.**, **A History of the Crusades**, II, 47-48; Işın Demirkent, "Hittîn Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlarca Fethinin Batı'daki Akisleri", **Haçlı Seferleri Tarihi**, İstanbul 2007, s. 193.

¹⁴⁵ Ludwig Vones, "Urban III", **The Papacy An Encyclopedia**, ed. Philippe Levillain, III, 1553.

¹⁴⁶ Ludwig Vones, "Gregory VIII", **The Papacy An Encyclopedia**, ed. Philippe Levillain, II, 653.

¹⁴⁷ Hans Eberhard Mayer, **The Crusades**, trc. John Gillingham, Oxford Press 1988, s. 139; John France, **The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom 1000-1714**, Routledge 2005, s. 150; Runciman, **a.g.e.**, III, 4-5; Olivier Guyotjeannin, "Clement III", **The Papacy An Encyclopedia**, ed. Philippe Levillain, I, 328-330.

en büyük amacı dünya imparatoru olmaktı ve Avrupa'da verdiği üstünlük mücadelelerine ilâveten rakibi Bizans İmparatorluğu ile de çekişme halindeydi. Bu meşguliyetine rağmen Papalığın, Almanlara karşı izlediği olumlu politika neticesinde Haçlı Seferi çağrısını 1188'de Mainz şehrinde kabul eden I. Friedrich, oldukça güçlü bir ordu ile yeni sefer için hazırlıklarına vakit kaybetmeden başlamıştır.¹⁴⁸

III. Haçlı Seferi'nin en önemli temsilcileri olan İngiltere ve Fransa Kralları arasında ise yıllardan beri süregelen bir çekişme, savaş hali mevcuttu. Özellikle bu iki hükümdarın savaş halinde bulunmaları sefer arifesinde Doğu'ya yapılacak güçlü yardımı engellemekte ve bu doğrultuda kralların barıştırılarak haçı kabul etmelerini sağlamak Papalık adına en büyük meseleydi. Papalık nezdinde yaşanan görüşmelerin ve temasların ardından Fransa Kralı II. Philippe Auguste (1180-1223) haçı kabul etmesi hususunda ikna edilmiş şimdi İngiltere ile Fransa'nın uzlaşmasını sağlayarak beraberce sefere katılmalarını organize etmek gerekmekteydi. Bu hususta devreye giren Josias, iki devlet liderini 1188 Ocak ayında biraya getirmiş ve özellikle ikna ve hitabet yeteneğini son derece iyi bir şekilde kullanarak iki zıt kutup arasında uzlaşma sağlayıp haç için birlik sözü almış ve neticede Kralların 1189 yılında sefere çıkılacağı konusunda karar alınmıştır.¹⁴⁹ Ancak yaşanan olumlu gelişmenin ardından çok geçmeden İngiltere ve Fransa kralları Haç için verdikleri barış sözünü unutarak yeniden mücadeleye tutuşunca sefere çıkmaları da gecikmiş oldu. III. Haçlı Seferi'nin başkahramanlarından olacak olan İngiltere Kralı II. Henry'nin veliahtı I. Richard'ın etkin olduğu bu karışıklıklar, kısa sürede yeni bir Fransa-İngiltere savaşı ile sonuçlanmış ve Haçlı Seferi yine ikinci plâna atılmıştır. Babası II. Henry'e karşı onun düşmanı Kral II. Philippe ile hareket eden I. Richard neticede babasına, kendisini ve ülkesini küçük düşürecek antlaşmayı imzalatsa da Kral II. Henry'nin vefatı işlerin gidişatını Haçlı Seferi adına kolaylaştırmıştır.¹⁵⁰ I. Richard bu noktadan sonra derhal Kral II. Philippe ile antlaşma yaparak ülkesine, İngiltere'ye taç giymeye ve Haçlı Seferi için hazırlıklarını yapmaya gitmiştir.

¹⁴⁸ *Itinerarium*, s. 49; Mayer, *a.g.e.*, s. 140; Lock, *a.g.e.*, s. 152; Runciman, *a.g.e.*, III, 9; Demirkent, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁴⁹ Bu görüşmede orduların beraberce hareket etmesine, Fransız ordularının kırmızı, İngilizlerin beyaz ve Flamanların yeşil haç taşımasına karar verilirken iki lider de yeni yapılacak sefer için ülkelerinde ekstra vergilendirmede bulunmaya karar vermişlerdir. Kral II. Henry'nin ülkesinde uygulamaya koyduğu *Selâhaddîn Vergisi* bu toplantıda alınan karara dayanmaktadır. Runciman, *a.g.e.*, III, 5.

¹⁵⁰ Mayer, *a.g.e.*, s. 145; Runciman, *a.g.e.*, III, 6; Painter, *a.g.m.*, *A History of the Crusades*, II, 49.

Öte yandan büyük devletlerin yanı sıra, krallıkların uzun hazırlık süreçlerini beklemeden Batı'dan Doğu'ya yardım ümidiyle yola çıkan küçük topluluklar da olmuştur. Kral Guy de Lusignan'ın ağabeyi Geoffroi de Lusignan, 1188 sonbaharında beraberinde az sayıda kuvvetle Doğu'ya varmıştır. Akabinde Sicilya Kralı II. Guillaume da Papalığın çağrısına cevap vererek 50 gemiden oluşan filosunu Doğu'ya göndermiştir. Yine 1189 sonbaharında da Danimarka'dan 50 gemi, beraberinde çeşitli milletlerden oluşan askerleri Akkâ'ya ulaştırmıştır.¹⁵¹

3. Alman İmparatoru I. Friedrich Barbarossa'nın Haçlı Seferi

Papanın çağrısı üzerine haçı kabul eden İngiltere, Fransa ve Almanya hükümdarları kendi ülkelerindeki sorunlar yüzünden hemen yola çıkamamışlardır. Bunlardan yola ilk önce çıkan Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa, gerek diğer Krallara nazaran sahip olduğu Haçlı Seferi tecrübesiyle gerekse İngiltere ve Fransa hükümdarlarının aksine kara yoluyla Doğu'ya gitmeyi tercih etmesi bakımından diğer krallardan ayrılmaktadır. İmparator I. Friedrich Barbarossa, 35 yıllık uzun saltanatında Müslümanlara karşı yapılacak sefer için son derece istekli olup özellikle amcası III. Konrad'ın yanında katıldığı İkinci Haçlı Seferi'nde yaşadıkları Dorylaion Savaşı (26 Ekim 1147) mağlubiyetinin intikamını alma arzusu taşımaktaydı.¹⁵² Ancak I. Friedrich, kendisini Avrupa'daki yegâne güç olarak gördüğünden seferde İngiltere ve Fransa Kralları ile birlikte olma fikrine sıcak bakmamaktaydı ve diğer Kralların plânlarına, rotalarına dahil olmayarak ayrı bir güzergâh izlemiş, diğer iki kraldan farklı bir son yaşamıştır. Sefer için hazırlıklarını büyük bir gayret ve azimle hızlıca tamamlayan Almanlar, bu hususta özellikle iç siyasette hanedanlar arasındaki mücadeleyi ortadan kaldırmaya odaklanmış ve askerî gücü toparladıktan sonra kara yoluyla Kudüs'e ulaşmayı hedeflemişlerdir. Yolculuğa çıkmadan topraklarından geçecekleri Macar Kralı, Bizans İmparatoru Isaakios Angelos ve II. Kılıç Arslan'a

¹⁵¹ Helen J. Nicholson, “Third Crusade (1189-1192)”, **Crusades: An Encyclopedia**, 1177.

¹⁵² Alman ordularının Türkler karşısında mağlup oldukları savaş için bkz.: Altan, **İkinci Haçlı Seferi**, s. 60-68.

mektup göndererek müsaade isteyen Friedrich, 11 Mayıs 1189’de yola koyulmuştur.¹⁵³

Yolculuklarının henüz ilk adımlarından itibaren pek çok zorluk, sıkıntı ile karşılaşan Almanlar, Bizans İmparatorluğu topraklarına girdikleri andan itibaren pek çok soruna sebebiyet vermişler ve başlarına gelen tüm aksiliklerin sorumlusu olarak en büyük düşmanları Bizans İmparatorluğu’nun mesul tutmuşlardır. Öyle ki yaşanan olaylar yüzünden Almanya ile Bizans İmparatorluğu savaşın eşiğinden dönmüştür.¹⁵⁴ Balkanlar üzerinden ilerleyen Almanlar, Bizans’la yaşadıkları sorunlar sebebiyle Anadolu’ya Çanakkale Boğazı’ndan girebilmiş ve güneye doğru Balıkesir-Alaşehir-Denizli-Konya üzerinden yürüyüşlerine devam etmişlerdir. Bu yürüyüş sırasında Türklerin uyguladığı savaş taktiği yüzünden oldukça hırpalanan Almanlar Konya’dan sonra Silifke’ye doğru yönelmişlerdir.¹⁵⁵ Ancak 10 Haziran 1190’da İmparator I. Friedrich’in Silifke Çayı’nı geçerken boğulması üzerine Alman ordusu dağılmış, Kudüs hayali ile yola çıktıkları sefer büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁵⁶ Ordunun büyük bir kısmı ülkelerine geri dönmüş, kalan çok az sayıda asker İmparatorun kendisiyle aynı adı taşıyan oğlu Friedrich von Schwaben eşliğinde zar zor Antakya’ya, oradan da Sûr’a ulaşabilmiştir. Neticede Haçlıların Doğu’da büyük umutlarla bekledikleri yardım yok olmuş, Üçüncü Haçlı Seferi’nin Almanlar açısından hikayesi hüsrarla sona ermiştir.¹⁵⁷

B.İngiltere Kralı I. Richard’ın Haçlı Seferi ve Kıbrıs’ın Haçlılar Tarafından Zaptı

1. I. Richard’ın İngiltere Kralı İlân Edilmesi ve Sefer Hazırlığı

¹⁵³ Charles M. Brand, *Byzantium Confronts the West 1180-1204*, London 1968, s. 176-177; Mayer, *a.g.e.*, s. 140; Lock, *a.g.e.*, s. 153; Runciman, *a.g.e.*, III, 10; Edgar N. Johnson, “The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI”, *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, London 1969, II, 92.

¹⁵⁴ *Old French Cont.*, s. 84; Brand, *a.g.e.*, s. 180-182; Mayer, *a.g.e.*, s. 141; France, *a.g.e.*, s. 152; Runciman, *a.g.e.*, III, 12.

¹⁵⁵ *Itinerarium*, s. 60; *Old French Cont.*, s. 85; Brand, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁵⁶ *Itinerarium*, s. 65; *Ambroise*, s. 150; *Old French Cont.*, s. 88; *Amadi*, s. 75; Mayer, *aynı yer*; Runciman, *a.g.e.*, III, 13-14; Gabrieli, *a.g.e.*, s. 209-212.

¹⁵⁷ Mayer, *a.g.e.*, s. 142; Demirkent, *a.g.e.*, 149-153; Lock, *aynı yer*; Runciman, *a.g.e.*, III, 9-15;

Hayatı, yaptıkları ve tarihî kişiliğiyle yalnızca Üçüncü Haçlı Seferi'nin değil İngiltere tarihinin de önemli simalarından olan I. Richard (*Arslan Yürekli*) pek çok yönüyle dikkat çekici bir karakter olarak öne çıkmaktadır. I. Richard, İngiltere Kralı II. Henry'nin Eleonore d'Aquitaine ile olan evliliğinden,¹⁵⁸ 8 Eylül 1157 tarihinde dünyaya gelmiştir.¹⁵⁹ Kralın en büyük oğlu olmadığından dolayı ilk başlarda tahtın varisi olarak görülmeyen I. Richard, zaman içerisinde hem yapmış olduğu siyasî hamleler hem de şansının da yaver gitmesi sonucunda Krallık tahtının tek varisi olmuştur. Gençlik yıllarında özellikle annesinin toprakları olan Normandiya'da son derece aktif olan Richard, 1173-1174 yıllarında henüz 16 yaşlarındayken babasına karşı çıkan isyana iştirak etmiş ve bu süreçte kendisini askerî, siyasî, diplomasi alanında oldukça geliştirmiştir. Ağabeyi Henry'nin 1183 yılında genç yaşta vefat etmesiyle de bir anda Krallık tahtı için en güçlü aday olarak öne çıkan Richard, bu süreçten sonra özellikle ülkesinin Fransa ile olan ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamış ve iki devlet arasında kimi zaman da pek çok gerginliğe sebebiyet vermiştir. Nihayetinde İngiltere Krallığı tahtı yolundaki adımları teker teker kararlı bir şekilde atan I. Richard, babasının 6 Temmuz 1189'da hayatını kaybetmesiyle İngiltere Kralı unvanına kavuşmuştur.¹⁶⁰ Tarihte önemli izler bırakan Kral Richard'ın görünüşüne dair kaynaklarda dikkat çekici kayıtlar bulunmaktadır. Güçlü askerî ve siyasî özelliklerini görünüşü de desteklemektedir. Özellikle uzun boylu, kuvvetli ve zarif bir vücuda sahip olduğu belirtilen Kral I. Richard'ın sarı ile kıızıl arasında etkileyici bir saç rengi olduğu bilinmektedir. Dış görünümünün yanı sıra karakteri hakkında önemli betimlemeler bulunan Richard; cesur, hâl ve tavırlarıyla çevresindeki insanları kendisine hayran bırakan, savaşçı özellikleri son derece güçlü ve içinde bulunduğu ortam gereği siyasete, hilekârlığa ve entrikaya son derece hâkim bir isim olarak tasvir edilmektedir.¹⁶¹

3 Eylül 1189'da Westminster'da taç giydikten hemen sonra tüm enerjisini Haçlı Seferi için harcamak isteyen Kral I. Richard, derhal sefer için hazırlıklara başlamıştır.¹⁶² Bu sırada öncelikle Yahudiler aleyhine faaliyete başlayarak Doğu'ya

¹⁵⁸ Detaylı bilgi için bkz.: Alison Weir, **Eleanor of Aquitaine-By the Wrath of God, Queen of England**, London 2000.

¹⁵⁹ **Old French Cont.**, s. 91.

¹⁶⁰ Kral I. Richard'ın gençlik yılları hakkında bkz.: John Matthews, **Richard Lionheart-The Crusader King**, Great Britain 1988; John Gillingham, **Richard I**, London 2002.

¹⁶¹ **Itinerarium**, s. 146; Runciman, **a.g.e.**, III, 31.

¹⁶² **Itinerarium**, s. 144; **Ambroise**, s. 38-40; Devizes, **a.g.e.**, s. 3; **Old French Cont.**, s. 92.

yola çıkmadan önce kendi ülkelerinde yaşayan ve *Hristiyanlığın düşmanı* olarak gördüğü Yahudileri cezalandırmak niyetiyle Londra ve York şehirlerindeki Yahudileri acımasızca katletmiştir. Bunu müteakiben I. Richard, idarî düzenlemeler yaparak yeni sahip olduğu ancak kısa süre sonra Doğu'ya gittiğinde arkada bırakacağı tahtını korumak ve güçlendirmek için de tedbirler almıştır.¹⁶³ Yaptığı tayinlerle kendisine bağlı, güvenebileceği bir kadro tesis etmeye çalışan I. Richard, bu hususta özellikle boşta olan piskoposluk makamlarını doldurmaya çalışmış, bu yolla idarî sistemdeki nüfuzunu artırmaya önem göstermiştir. Kral Richard'ı Haçlı Seferi'ndeyken en çok düşündürecek unsurlardan biri olan kardeşi İrlanda Lord'u John'a ise İngiltere'nin güneyinde oldukça geniş araziler iktâ etmiş ve üç yıl boyunca İngiltere'ye ayak basmayacağı konusunda anlaşma yapılması plânlanırsa da daha sonra bu karardan vazgeçilmiştir ki ileride John bu hususta Kral Richard'ın başına ciddi sorunlar açmıştır.¹⁶⁴ Diğer taraftan maddî açıdan da sefere finansman olabilmesi adına pek çoğu krallığa ait olan topraklar satılmış ve gerek buralardan gelen kaynaktan, gerekse halktan Krallığa bağlı vasallardan toplanan ekstra vergilerle, Kral II. Henry tarafından oluşturulan *Selâhaddîn Vergisi* adlı fona aktarılmış, sefer için gerekli harcamalar buradan karşılanmaya çalışılmıştır.¹⁶⁵

2. Kral I. Richard ve Haçlı Ordusunun Avrupa'daki Yolculuğu

Kral I. Richard'ın ülkesi İngiltere'den Güneye Messina kıyılarına uzanan Avrupa içindeki yolculuğu dikkat çekicidir. Kral I. Richard ve Kral II. Philippe önceden varılan anlaşmaya uygun olarak 4 Temmuz 1190'da ordularıyla Vezelay'da bir araya gelip buradan ayrı ayrı yola koyulmuşlardır.¹⁶⁶ Avrupa içindeki yolculuğunda genel olarak Fransa ordusuyla ortak hareket eden I. Richard, donanmasını İspanya sahilini dolaşarak kendisini hazır beklemesi için Marsilya'ya gönderirken, kendisi de Fransızlara nazaran daha kalabalık orduyla Lyon istikametinde güneye hareket ederek yolculuğuna başlamıştır.¹⁶⁷ Kral I. Richard'ın Avrupa yolculuğunun önemli vakalarından biri de önünde ilerleyen Kral II. Philippe

¹⁶³ Roger de Hoveden, *a.g.e.*, II, 119.

¹⁶⁴ John T. Appleby, *England Without Richard 1189-1199*, New York 1965, s. 34.

¹⁶⁵ *Itinerarium*, s. 147; *Ambroise*, s. 40; Roger de Hoveden, *a.g.e.*, II, 123.

¹⁶⁶ Mayer, *a.g.e.*, s. 145; Runciman, *a.g.e.*, III, 32; Painter, *a.g.m.*, *A History of the Crusades*, II, 57.

¹⁶⁷ Üçüncü Haçlı Seferi boyunca orduların izlediği güzergahlar için bkz.: Ek 4.

ve ordusunun Rhone Köprüsü'nü geçtikten sonra köprü'nün yıkılmasıyla yolculuğunun duraklamasıdır.¹⁶⁸ Bu sebeple vakit kaybeden Richard, buradan sonra Fransa Kralı ile yollarını ayırıp Marsilya'ya gitmiş ve 22 Ağustos'ta orada kendisini bekleyen donanmasıyla buluşmuştur.¹⁶⁹ Marsilya'ya ulaşarak Akdeniz'e ayak basan Kral I. Richard, Marsilya'da güçlerinden bir kısmını Canterbury Başpiskoposu Baldwin liderliğinde doğrudan Filistin'e göndermiş ve ana ordusuyla kendisi de Messina Limanı'na gitmek için Sicilya'ya yönelmiştir.¹⁷⁰

Kral II. Philippe ise Alpleri aşarak İtalya sahil şeridine ulaşmış ve Cenova'ya doğru yoluna devam etmiştir. II. Philippe, Ağustos ayının sonunda Cenova'dan yelken açarak rahat bir yolculukla 14 Eylül'de Messina'ya varmıştır.¹⁷¹ Öte yandan I. Richard Fransa Kralı'nın aksine belki de deniz yolculuklarını pek tercih etmek istememesinden dolayı Marsilya'dan itibaren kara yolculuğunu tercih etmiştir. Donanmasını ve ordusunun çok büyük bir kısmını Messina'ya deniz yoluyla gönderen Kral, az sayıdaki maiyetiyle İtalya üzerinden Messina'ya doğru yol almıştır. Richard'ın bu yolculuğunda Kalabriya şehirlerinden Mileto yakınlarında bir köylünün evinden şahin çalmaya çalıştığı ve sinirlenen köylüler tarafından öldürülmekten sonra kurtulduğu belirtilmektedir.¹⁷² Neticede Messina yakınlarında ordusu tarafından karşılanan Kral I. Richard 23 Eylül'de II. Philippe'in karşılama merasiminin aksine oldukça ihtişamlı bir şekilde şehre girmiş, iki ordu burada tekrar bir araya gelmiştir.¹⁷³

Batı'nın Doğu'ya açılan en önemli limanlarından olan Messina şehri, I. Richard'ın haç yolculuğu sırasında oldukça sorunlu ve sancılı günlere sahne olmuştur. Sicilya'nın eski hâkimi, aynı zamanda Kral Richard'ın kız kardeşi Johanna'nın da eşi olan II. Guillaume'nin ölümünün ardından oluşan yeni düzenle başa getirilen Lecce Kontu Tankred, Richard ile zıt düşmekte ve ikili bu süreçte pek çok sorun yaşamaktaydılar. Sorunlar ise henüz Richard'ın bölgeye ayak basmasından önce Tankred'in ülkede nüfuz sahibi olan Johanna'yı etkisiz bırakmak adına onu göz

¹⁶⁸ *Itinerarium*, s. 153; *Ambroise*, s. 46-47.

¹⁶⁹ Portekiz Kralı Sancho'ya Kuzey Afrika korsanlarının saldırısında yardım etmeleri dışında Kral I. Richard'ın donanması ciddi bir sorunla karşılaşmadan Marsilya'ya ulaşmıştır. Roger de Hoveden, *a.g.e.*, II, 147- 153.

¹⁷⁰ *Itinerarium*, s. 154; *Ambroise*, s. 48, Roger de Hoveden, *a.g.e.*, II, 141-158; Painter, a.g.m., *A History of the Crusades*, II, 58.

¹⁷¹ Runciman, *a.g.e.*, III, 33.

¹⁷² Roger, *a.g.e.*, II, 157; Runciman, *aynı yer*.

¹⁷³ *Itinerarium*, 156-157; *Ambroise*, s. 51; Roger de Hoveden, *a.g.e.*, II, 158.

hapsine alıp bölgedeki has arazilerini de müsadere ederek Kral Richard'ın nefretini kazanmasıyla başlamıştır.¹⁷⁴ Kral II. Philippe iki taraf arasındaki soğuk rüzgarları arabuluculuk edip dağıtmaya çalışsa da I. Richard bu hususta geri adım atmamıştır. Kral Richard, Tankred'in işin ciddiyetinin farkına varmasıyla Krala karşı daha ılımlı davranmasına rağmen yine de barış yanlısı bir tutum sergilememiştir. Hatta ne kadar ciddi olduğunu göstermek adına ilk önce Bagnara şehrini ele geçirmek üzere Kalabriya kıyısına asker konuşlandırmıştır.¹⁷⁵ Akabinde Messina dışında bir Grek manastırına saldırarak Messina halkının da nefretini kazanmakta gecikmeyen Richard, Kral II. Philippe'in arabuluculuk faaliyetlerinin sonuç vermemesi üzerine 3 Ekim'de Messina şehrini zapt etmiştir. Bu saldırıda Kral Philippe'in konakladığı yer haricinde tüm şehir yağmalanmış pek çok asilzâdenin mal varlığına el koyulmuştur. Akabinde Richard, şehrin hemen dışında, Greklerin boyunduruğu anlamına gelen, *Mategriffon*¹⁷⁶ adını verdiği büyük bir kule yaptırarak Messina hâkimiyetini uzun vadeli kılmaya çalışmıştır. Bunun üzerine çaresiz durumda kalan Tankred, beklenmedik bir diplomatik hamle yaparak Richard'a karşı müttefik aramak yerine bizzat Kral ile müzakerelere girmeye çalışmış ve nihayetinde I. Richard'ın gönlünü bolca altın ile alarak sorunu halletmiştir.¹⁷⁷ Taraflar arasındaki sorunlar çözüldükten sonra İngiltere ve Fransa Kralları ne amaç için yola çıktıklarını da hatırlayarak, seferin devamı için bir toplantı yapmaya karar vermişlerdir. Yapılan toplantı sonucunda özellikle seferin devamında önemli rol oynayacak bazı kararlar alınmış ve erzak fiyatlarının kontrolü, askerler arasında olası anlaşmazlıkları engellemek adına kumar oynamanın yasaklanması, ele geçirilecek yerlerin iki kral arasında eşit şekilde paylaşılması ve yaklaşan kış mevsimini burada geçirdikten sonra sefere devam edilmesi hususunda fikir birliğine varılmıştır.¹⁷⁸

Buradaki toplantıda iki kral arasında Prenses Alice'le ilgili sorun teşkil eden başka bir meselede gündeme gelmiş ve bunun sonucunda Fransa ve İngiltere Kralları'nın arası açılmıştır. Kral Philippe'in kız kardeşi olan Alice; I. Richard veya II. Henry'nin oğullarından biriyle evlendirilmek üzere İngiliz sarayına gönderilmiş

¹⁷⁴ Has arazilerinin yanı sıra altın sofra takımı, altın mobilya, ipek çadır ve iki donatılmış galeri mevcut hediyeler arasındaydı. Runciman, *aynı yer*.

¹⁷⁵ Devizes, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁷⁶ *Mategriffon* bir diğer anlamıyla, "Grekleri öldüren, katleden" demektir. *Itinerarium*, s. 167; *Old French Cont.*, s. 94; *Chronique d'Ernouf*, s. 268-269.

¹⁷⁷ Messina şehrindeki mücadele için bkz.: *Itinerarium*, s. 159-63; *Ambroise*, s. 63-64; Roger de Hoveden, *a.g.e.*, II, 158-159.

¹⁷⁸ *Itinerarium*, s. 168-172; *Ambroise*, s. 64-69; Roger de Hoveden, *a.g.e.*, II, 160-166.

ancak özellikle Richard'ın bu evliliğe hiç yanaşmaması ve zamanla sarayda Alice ile müstakbel kayınpeder II. Henry'nin arasında dedikodu çıkması meseleyi büyötmüştür. Kral Philippe, Messina müzakerelerinde bu konuyu yeniden gündeme getirince Richard'ın Alice hakkında sarf ettiğı sözler her ne kadar Fransa Kralı'nın canını sıkısa da Kral somut bir harekette bulunamamıştır. Diğer taraftan Kıbrıs Haçlı Krallığı'na giden süreçte önem arz eden, Kral Richard'ın annesi Eleonore'un isteğı üzerine evliliğe uygun görölen Navarra Prensesi Berengaria da Messina'ya getirilmiştir (Mart 1191).¹⁷⁹ Eleonore kısa süre sonra İngiltere'ye dönerken Richard'ın nişanlısı Berengaria, Johanna'nın himayesinde kalarak seferin devamına iştirak etmiştir.¹⁸⁰

Nihayetinde Krallar kışı Messina'da geçirdikten sonra ilkbaharın gelmesiyle yollarına devam etmek için gerekli hazırlıkları hummalı bir şekilde tamamlamışlar ve sırayla Doğı'ya yelken açmışlardır.¹⁸¹ 30 Mart 1191'de Fransız donanması Messina'dan hareketle sorunsuz bir yolculuk yaparak Sûr şehrine varmış ve Kral II. Philippe, yeğeni Konrad de Montferrat tarafından sevinçle karşılanmıştır. Kral ordusuyla 20 Nisan'da Akkâ kuşatmasına müdahil olmuş ve bundan sonra kuşatmanın şiddeti Müslömanlar aleyhinde daha da artmıştır.¹⁸² Öte yandan Kral Richard'ın deniz yolculuğı sadece sıkıntılı geçmekle kalmamış, yaşanan birtakım zincirleme olaylar sonucunda bu Haçlı Seferi'nin kaderi de değışmiştir.

3. Kral I. Richard'ın İtalya'dan Deniz Yoluyla Doğı'ya Seyahati ve Kıbrıs'a Tevcihi

¹⁷⁹ Devizes, **a.g.e.**, s. 25; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 2.

¹⁸⁰ **Itinerarium**, s. 172; **Ambroise**, s. 71-72; Runciman, **a.g.e.**, III, 37; Painter, a.g.m., **A History of the Crusades**, II, 61.

¹⁸¹ **Old French Cont.**, s. 97; Painter, **aynı yer**.

¹⁸² **Ambroise**, s. 70; **Old French Cont.**, s. 98; Mayer, **a.g.e.**, s. 145; Lock, **a.g.e.**, s. 153; Runciman, **a.g.e.**, III, 38.

İlkbaharın gelmesiyle hava şartlarının artık yolculuğa elverişli olduğunu düşünen Kral I. Richard, nihayet 10 Nisan 1191’de Messina’dan Doğu’ya yelken açmıştır.¹⁸³ Richard, yolculuğunun henüz ilk günlerinden itibaren kötü hava koşulları sebebiyle ciddi sıkıntılarla boğuşmuş ve birçok tehlike atlatmıştır. Yaşanan olumsuz hava şartlarından dolayı donanmasında ciddi bölünmeler, kopmalar yaşayan Kral yolculuğunun henüz ilk haftasında 17 Nisan’da Girit Adası’na sığınmak zorunda kalmıştır.¹⁸⁴ Girit’te bir gün kaldıktan sonra yeniden Doğu’ya yelken açan Richard’ı fırtınalı ve rüzgârlı kötü hava koşulları yine rahat bırakmamış ve çaresiz kalan Kral bu kez Rodos Adası’na zar zor ulaşabilmiştir.¹⁸⁵ Bu yolculuğu esnasında hastalanmış olmasının da etkisiyle bir hafta Rodos’ta ikamet etmek zorunda kalan Richard, bu süreçte parçalanan donanmasından kopan, içerisinde kız kardeşi ve nişanlısı Berengaria’yı taşıyan gemilerin yine Akdeniz’de etkili olan fırtınalardan dolayı Kıbrıs açıklarına, Limasol’a yakın bir mevkiye demirlediği haberini almıştır.¹⁸⁶ Bu noktadan sonra Kral Richard, 1 Mayıs 1191’de Rodos’tan ayrılmış¹⁸⁷ ve hem Üçüncü Haçlı Seferi’nin hem de ada tarihinin değişeceği olaylar silsilesi yaşanmaya başlamıştır.¹⁸⁸

Diğer taraftan Kıbrıs Adası’nın Valisi (*Tiran*) Isaakios Dukas Komnenos¹⁸⁹ haklı olarak İngiliz gemilerini Kıbrıs açıklarında gördüğünde ziyadesiyle endişelenmiş ancak sorunu çözme yöntemi işleri onun adına daha da zorlaştırmıştır.¹⁹⁰ Fırtınadan ve kayalıklara çarparak batan gemilerden kurtulup kıyıya yüzerek Kıbrıs’a ayak basan ilk İngiliz askerleri ile mücadeleye tutuşması,¹⁹¹ etkisiz hale getirilen askerleri derhal tutuklatması ve gemilerdeki İngiliz mallarını ganimet olarak görüp el koyması

¹⁸³ Benedict of Peterborough, (*Gesta Regis Henrici II. et Ricardi I*, trc. Claude D. Cobham, **Expcerpta Cypria**, Lefkoşa 2014, s. 9) Sicilya’dan ayrılan Kral I. Richard’ın donanmasının 150 gemi, 53 kadırgadan oluştuğunu ifade eder. Devizes (**a.g.e.**, s. 35) ise diğer kaynaklardan farklı olarak I. Richard’ın donanmasının aldığı düzeni de aktarmaktadır. Kayda göre; ilk hatta Berengaria ile Johanna’yı ve Kralın hazinesi, silahlarının bir kısmını taşıyan 3 gemi, ikinci hatta yolcu ve yük gemilerinden oluşan 13 gemi, üçüncü hatta 14, dördüncü hatta 20, beşinci hatta 30, altıncıda 40, yedincide 60 ve son hatta ise Kralın galerisi bulunmaktaydı. Karş. Roger de Hoveden, **a.g.e.**, II, 200.

¹⁸⁴ **Itinerarium**, s. 176; Roger de Hoveden, **aynı yer**.

¹⁸⁵ **Itinerarium**, aynı yer; **Ambroise**, s. 75; Roger de Hoveden, **aynı yer**.

¹⁸⁶ Kral I. Richard, Rodos’ta iken aynı zamanda Isaakios hakkında tahkikat yaptırmıştır. **Itinerarium**, s. 177; **Ambroise**, s. 79; Roger de Hoveden, **aynı yer**; Runciman, **a.g.e.**, III, 44.

¹⁸⁷ **Itinerarium**, s. 177; **Ambroise**, s. 80.

¹⁸⁸ **Itinerarium**, s. 176; **Amroise**, s. 75; Benedict, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁸⁹ Bkz.: I. Bölüm, s. 27-29.

¹⁹⁰ Isaakios’un Lâtinlere ilk andan itibaren kötü niyet beslediği de kaydedilmektedir. **Old French Cont.**, s. 100.

¹⁹¹ I. Richard’ın yardımcısı ve mühürdarı olan Stephen of Turnham da Isaakios’un askerleri tarafından tutuklanmış, malları müsadere edilmiştir. **Itinerarium**, s. 180; **Ambroise**, s. 84; Roger de Hoveden, **aynı yer**.

Isaakios'un sonunun başlangıcı olmuştur.¹⁹² Isaakios'un I. Richard'a yönelik ikinci büyük hatası ise Johanna ve Berengaria'ya yönelik tavrı olmuştur. İlk başta kıymetli hediyeler göndererek asilzâdelerin gönlünü almaya çalışan ve onları kıyıya davet eden Isaakios,¹⁹³ Johanna'nın esir olarak ele geçirilme tehlikesini fark etmesi üzerine Kral Richard'ı bekleme kararı, Isaakios'u kızdırmış ve onun bu hanımlara karşı tavrını olumsuz yönde değiştirmiştir.¹⁹⁴

Rodos'tan itibaren Kıbrıs'a doğru tehlikeli bir yolculuk geçiren Kral Richard, Antalya Körfezi'nde alabora olarak hayatını kaybetme tehlikesi de atlattıktan sonra, 6 Mayıs 1191'de Limasol açıklarında demirlemiş ve Isaakios'un gerek İngiliz donanmasına ve askerlerine gerekse kız kardeşi ve nişanlısına karşı muamelesinden dolayı Isaakios'a karşı intikam yemini ederek adaya saldırı için hazırlıklara başlamıştır.¹⁹⁵

4. Kral I. Richard'ın Kıbrıs Adası'nı Ele Geçirmesi

Kıbrıs'ta vali tarafından Johanna ve Berengaria'ya yapılan kötü muameleyi ve yaşanan olumsuz durumları öğrendikten sonra oldukça sinirlenen Kral Richard'ın Kıbrıs hâkimi Isaakios'a karşı ilk teşebbüsü diplomatik yönde olmuştur. Isaakios'a iki şövalyesini elçi olarak göndererek hapsedtiği İngiliz askerlerinin iadesini ve ele geçirilen ganimetin eksiksiz teslimini talep eden İngiltere Kralı'na karşı Isaakios, Richard'ın tehditlerinden hiçbir korku, endişe duymadığını ve mahkumlar ile ganimetin iade edilmeyeceğini kesin bir dille bildirmiştir.¹⁹⁶ Diplomatik yolların kapanmasıyla artık meseleyi yalnızca kılıç yolu ile çözebileceğine kanaat getiren Richard hemen askerlerine emir vererek hazırlıklarını tamamlamalarını emretmiş ve akabinde İngiliz askerleri kadırgalardan küçük teknelere binerek Limasol sahiline yönelmişlerdir. Mücadelenin kaçınılmaz olduğunu anlayan Isaakios ise derhal ilk

¹⁹² I. Richard'ın mühürdarı ve yardımcılarında olan Roger Malus Catalus da bu esnada hayatını kaybetmiş, boynunda krallık mühürü olan cansız bedeni Limasol kıyısında bulunmuştur. Yaşanan bu mücadeleler en detaylı şekliyle **Itinerarium**'un 180. Sayfasında anlatılmaktadır. Ayrıca bkz.: Roger de Hoveden, **a.g.e.**, II, 200; Benedict, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁹³ Hediyeler arasında koç eti (yüksek ihtimalle ada için önemli olan muflon eti) ve dönemin en kıymetli şaraplarından biri olarak nitelendirilen Kıbrıs şarabı da vardır. **Itinerarium**, s. 182.

¹⁹⁴ **Ambroise**, s. 83. Karş. Devizes (**a.g.e.**, s. 36) Isaakios'un tavrının daha katı ve acımasızca olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca bkz.: **Chronique d'Ernoul**, s. 271; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 5

¹⁹⁵ **Itinerarium**, s. 182; **Ambroise**, s. 85; Roger de Hoveden, **a.g.e.**, II, 200; Benedict, **aynı yer**; **Old French Cont.**, 102.

¹⁹⁶ **Itinerarium**, s. 183; Roger de Hoveden, **aynı yer**; Devizes, **a.g.e.**, s. 36; Benedict, **a.g.e.**, s. 9.

temasın yaşanacağı yer olan Limasol şehri için savunma çalışmalarına başlamıştır.¹⁹⁷ Bulabileceği tüm ahşap, taş malzeme ile siperler oluşturmaya çalışan Isaakios mevcut bütün askerî gücünü savunma için hazırlamıştır.¹⁹⁸ Isaakios'un tüm çabalarına rağmen özellikle okçularıyla oldukça etkili olan Kral Richard ve İngiliz askerleri, Isaakios'a ağır bir yenilgi tattırılmış ve Limasol'u ele geçirmiştir.¹⁹⁹ Isaakios ise pek çok askeri gibi çareyi kaçmakta bulmuş ve Trodos Dağı eteklerindeki Kilani Kasabası'na sığınmıştır.²⁰⁰ Kral I. Richard elde ettiği ilk zaferin ertesi sabahında, 7 Mayıs'ta zaferini perçinlemek adına sabaha karşı Isaakios'un karargâhına ani bir baskın yapmış ve Isaakios bu saldırıdan canını zor kurtararak Lefkoşa'ya doğru zorlukla kaçabilmiştir. Richard'ın bu baskınla Isaakios'a ait hazineyi, değerli atları, zırhları, çadırı ve som altından olan hâkimiyet esasını da ele geçirmesi adanın zaptını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.²⁰¹

Kral Richard'ın Limasol şehrini ele geçirmesinin ve Isaakios'a vurduğu ilk darbenin ardından Doğu'dan gelen gemi ile Kıbrıs'ın zaptı hususunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. 11 Mayıs 1191 tarihinde aralarında eski Kudüs Haçlı Kralı Guy de Lusignan, Richard'ın Fransa'daki topraklarının vasalı konumunda olan Guy de Lusignan'ın kardeşi Geoffrei de Lusignan, Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemund ve oğlu Raymond, Ermeni lideri Leo, Isabella'nın ayrılmış olduğu eski kocası Onfroi de Toron ile pek çok nüfuzlu Templier şövalyesinin içinde yer aldığı gemiler Limasol'a demirlemiş²⁰² ve bu kişiler Kral I. Richard'ın huzuruna çıkarak ona sadakat yemini etmişlerdir.²⁰³ Özellikle Kudüs'ün kaybından sonra Sûr şehrinde toplanan Haçlıların lideri durumundaki Konrad de Montferrat'a karşı olan bu heyetin Richard'a sadakat yemini etmesinin altında ileride oluşabilecek güç dengelerinde rol alma isteği

¹⁹⁷ Eracles, Isaakios'un Limasol şehrini boşaltıp dağlara kaçtığını ve bunun üzerine Limasol tüccarlarının ve sivil halkın İngiltere Kralı'na haber yolladıktan sonra I. Richard'ın karaya çıktığı kaydedilir. Bkz.: *L'Estoire Eracles*, s. 163-164.

¹⁹⁸ *Itinerarium*'un 184. sayfasında belirtildiği üzere; Isaakios savunma için eldeki tüm imkânlarını seferber ederek, evlerin kapılarını, pencerelerini dahil olmak üzere her türlü malzemeyi kullanmaktan çekinmemiştir.

¹⁹⁹ *Itinerarium*, s. 185; *Ambroise*, s. 86-88; Roger de Hoveden, *a.g.e.*, II, 201-202; Benedict, *a.g.e.*, 10; *Old French Cont.*, s. 102-103.

²⁰⁰ *Itinerarium*, s. 187; Roger de Hoveden, *a.g.e.*, s. 201; Mas Latrie, *a.g.e.*, I, s. 6; Hill, *a.g.e.*, I, 318.

²⁰¹ *Itinerarium*, aynı yer; *Ambroise*, s. 92; Roger de Hoveden, *a.g.e.*, II, 202; Benedict, *aynı yer*; *Old French Cont.*, s. 103; Mas Latrie, *a.g.e.*, I, 8.

²⁰² Guy de Lusignan'ın Kıbrıs'a Doğu'da Konrad'a karşı destek bulmak amacıyla geldiği belirtilmektedir. Bkz.: *Itinerarium*, s. 188; *Ambroise*, s. 93. Diğer taraftan İbn Şeddâd tam tersi şekilde I. Richard'ın adayı ele geçirebilmek için Doğu'daki Haçlılardan yardım talep ettiğini ifade etmektedir. Bkz. İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 147. Karş. Mas Latrie, *aynı yer*.

²⁰³ Kral I. Richard, Guy de Lusignan ile birlikte adaya gelen heyeti en detaylı şekilde Roger de Hoveden (*aynı yer*) aktarmaktadır.

bulunmakla birlikte gerçekleşen görüşmelerin ardından Richard'ın adayı zapt etme fikrine kapılması oldukça önemlidir. İngiltere Kralı'nın muhtemelen gelen Haçlı liderlerinden de aldığı destek ve teşvikle adayı öncesine nazaran kolaylıkla ele geçireceğini düşünmesi; belki de Doğu'da Kral I. Richard'a nazaran daha çok vakit geçiren bu Haçlı liderlerinin Krala Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz savunmasında ne denli önemli olduğunu aktarması ve Haçlılara lojistik açıdan büyük avantaj sağlayacağını belirtmesi Richard'ın aldığı kararda etkili olmuştur. Nihayetinde Kral I. Richard derhal fırsatı ganimete çevirmek ve yalnızca Isaakios'tan intikam alarak yoluna devam etmek yerine bu kez adayı ele geçirmek için hazırlıklara başlamıştır.

Diğer taraftan gerek Haçlı liderleriyle olan görüşmeler gerekse Isaakios ile yaşanan gelişmelerin yanı sıra ada tarihi ve İngiltere tarihinde önemli bir yere sahip olan I. Richard'ın ve nişanlısı Berengaria'nın düğün merasimi de tarihî kayıtlarda yerini almıştır. Kral I. Richard bir yandan savaş hazırlıkları yaparken diğer yandan da ülkesinin tarihinde bir ilki temsil edecek düğün, Limasol şehrinde St. Georgius Kilisesi'nde gerçekleşmiş ve akabinde Richard derhal adayı ele geçirmek için harekete geçmiştir.²⁰⁴

Isaakios Doğu'dan gelen heyetten başka düğünün gerçekleşmesinden sonra kendisine bağlı bazı asillerin de Kral Richard'a sadakat yemini ettiğine tanık olmuştur. Hospitalier tarikatı lideri Garnier de Nablus, Richard ile Isaakios arasında bir görüşme tertip etmiştir. Richard'ın görüşme talebi sonrasında Kilani Kasabası'ndan Kolossi'ye gelen Isaakios akabinde Kral ile görüşmüştür. Isaakios ile Kral arasındaki yapılan bu görüşme, Kral I. Richard lehine sonuçlanmış ve sabık Kıbrıs hâkimi Richard'dan af dilemiştir. Ayrıca Krala ele geçirdiği malları iade etmeyi, İngiliz askerlerine gümrüksüz ucuz yiyecek sağlamayı ve Haçlı Seferi'ne bir miktar askerle katılmayı, bu sözlerine teminat olarak da kızı ile birlikte adadaki bazı kaleleri İngiltere Kralı'na teslim etmeyi vaat etmiştir.²⁰⁵ Ancak kısa süre sonra verdiği

²⁰⁴ İngiltere Krallık tarihinde krallık toprakları dışında gerçekleşen ilk evlilik olan bu törenin ardından Berengaria, Evreux Piskoposu John Fitz tarafından İngiltere Kraliçesi tacı ile onurlandırılmıştır. 12 Mayıs 1191. Bkz.: **Itinerarium**, s. 189; **Ambroise**, s. 95; Roger de Hoveden, **a.g.e.**, II, 204; Benedict, **a.g.e.**, s. 11. Diğer taraftan Marino Sanudo Torsello (**a.g.e.**, s. 314) ve (**Chronique d'Ernoult**, s. 272) düğünün Guy'ün adaya gelişinden yani 11 Mayıs'tan önce olduğunu aktarmaktadır. **Old French Cont.**, (s. 104) ise düğünün Kıbrıs'ın Lâtin hâkimiyetine girdikten sonra gerçekleştiğini belirtilmektedir. Karş. Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 9; G. Jeffery, **Cyprus under an English King in the Twelfth Century**, London 1973, s. 99-109.

²⁰⁵ Benedict (**a.g.e.**, s. 10) Isaakios'un 100 ağır süvari, 400 Turcopol (Türk askeri) ve 20.000 bezant vaat ettiğini belirtirken, Roger de Hoveden (**a.g.e.**, II, 203) 500 Türk süvarisinden bahsetmektedir.

sözlerden süratle dönen Isaakios,²⁰⁶ Kolossi'ye tekrar döner dönmez Richard'la aralarında hiçbir anlaşmanın olmadığını ve olamayacağını iletmiş, Kralın derhal ülkesini terk etmesini istemiştir.²⁰⁷ Tam da bu noktadan sonra İngiltere Kralı oluşan yeni düzenle artık adayı kesin bir şekilde ele geçirmesi gerektiğine inanarak, derhal harekete geçmiştir.

Adayı zapt etmek için Isaakios'a karşı ordusunu iki kısma ayıran Richard, kara ordusunun başında Guy de Lusignan ve onun yanında bazı önemli Haçlı liderlerini görevlendirmiştir.²⁰⁸ İngiltere Kralı adada kesin bir hâkimiyet kurmak için deniz üstünlüğünün de sağlanması gerektiğini düşündüğünden, donanmasını da ikiye ayırarak bir kolunu bizzat kendisi yönetmiş, diğer kolunu da Robert de Turnham idaresine vermiş ve böylece Isaakios çok güçlü bir şekilde dört cepheden saldırmaya başlamıştır. Yaşanan gelişmelerden sonra Mağusa'ya giden Isaakios hem denizden hem karadan kuşatıldığını ve çaresiz kaldığını anladığından, Ermeni prensesi olan eşini ve kızını güvenlikleri için Girne Kalesi'ne göndermiş, kendisi de beraberindeki askerlerle Mağusa'dan çıkarak Lefkoşa'ya yönelmiştir. Mağusa'yı denizden kuşatan Kral Richard üç gün boyunca kaldığı Mağusa'da Doğu'dan, Akkâ kuşatmasından gelen elçileri de ağırlamıştır.²⁰⁹ İngiltere Kralı'nın kuşatmanın tamamlanması için acilen Doğu'ya gelmesi gerektiğini ileten elçilere, adaya tamamıyla hâkim olmadan ayrılamayacağını söylemesi ise Kıbrıs'ın kendisi için ne kadar önem arz ettiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.²¹⁰

Adanın ele geçirilmesi sırasında iki taraf arasındaki önemli mücadelelerden biri de Kral Richard'ın Mağusa'yı tahakkümü altına almasından sonra yaşanmıştır.²¹¹ Mağusa'yı kaybeden Isaakios belki de Richard'ı ani bir saldırı ile şaşırtabilmek

Itinerarium (s. 190-191) ise Isaakios'un ödeyeceği miktarın 3.500 bezant olduğu kaydedilmektedir. Krş. Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 7.

²⁰⁶ Roger de Hoveden (**a.g.e.**, II, 203) anlaşmanın yapıldığı gece Isaakios'un kendisine refakat eden İngiliz şövalyelerinin konuşmalarına tanık olduğu gerekçesiyle anlaşmadan vazgeçtiğini belirtmektedir. Hill (**a.g.e.**, I, 318) ise Isaakios'un I. Richard ile görüşmesinin esas sebebinin İngiltere Kralı'nın mevcut gücünü yakından görmek istemesi olduğu şeklinde yorumlamaktadır.

²⁰⁷ Isaakios'un özellikle Pegan de Cayphes adındaki bir şövalyenin tahriklerine kapıldığı ve anlaşmadan vazgeçtiği ifade edilmektedir. Bkz.: **Itinerarium**, s. 192; **Ambroise**, s. 98; Runciman, **a.g.e.**, III, 40.

²⁰⁸ I. Richard, Guy de Lusignan'a bu görev için maddî olanak da sağlamıştır. Smith, a.g.m., **Cyprus and the Crusades**, s. 40.

²⁰⁹ Elçinin adı Drogo de Merlo olarak kaydedilmektedir. Bkz.: **Itinerarium**, s. 192; **Ambroise**, s. 100

²¹⁰ Runciman, **a.g.e.**, III, 40; Hill, **a.g.e.**, I, 319.

²¹¹ **Old French Cont.** (s. 104) Kral I. Richard'ın donanmasını Kiti (Larnaka) bölgesine sevk ettiğini ve akabinde Tremithousa Savaşı'nın yaşandığını aktarmakta, Mağusa'dan hiç bahsetmemektedir. Krş. Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 9.

amacıyla harekete geçmiş ve iki taraf arasında Tremithos Köyü civarında şiddetli bir savaş yaşanmıştır.²¹² Yaşanan bu mücadelede tam anlamıyla bozguna uğrayan Isaakios ağır yaralanarak çareyi müstahkem bir kale olan Kantara'ya kaçmakta bulmuştur.²¹³ Bu galibiyetin ardından Kral Richard ise vakit kaybetmeden Lefkoşa'ya yönelmiştir. Lefkoşa'da Isaakios'un baskıcı rejiminden bitap düşmüş ve I. Richard'ın egemenliğine sıcak bakan halk tarafından karşılanan Kral, kendisine biat eden asilleri ağırlamış ve böylece adadaki hâkimiyet alanını daha da genişletmiştir. Öte yandan Lefkoşa'yı ele geçiren Kral I. Richard'ın burada hastalandığı haberini alan ve umutlanan Isaakios,²¹⁴ Beşparmak Sıradağları'nda yer alan ve adanın en korunaklı üç kalesi; Aziz Hilarion,²¹⁵ Buffavento,²¹⁶ Kantara²¹⁷ ile kuzeyin müstahkem mevkisi Girne Kalesi'ni elinde tuttuğundan, Richard'ın birliklerinin başarısızlığa uğrayarak geri çekileceğini düşünmekteydi.²¹⁸ Ancak Isaakios'un plânlarını tam da bu noktada alt üst eden Guy de Lusignan'ın Girne üzerine yaptığı sefer olmuştur. Yolları ve zor geçitleri ile bilinen Girne'ye doğru ilerleyen Guy de Lusignan ve birlikleri, Kıbrıslılardan temin ettiği rehberlerle başarılı bir kuşatma girişiminde bulunmuştur. Nihayetinde dışarıdan yardım alma umutlarını kaybeden kale savunucuları çareyi Guy de Lusignan'a teslim olmakta bulmuş ve böylece Isaakios'un eşi, kızı ve hazinesinin bulunduğu kale ele geçirilerek Isaakios'a ağır bir darbe daha vurulmuştur.²¹⁹ Guy de Lusignan, derhal harekâtına devam ederek Isaakios'a nihaî darbeyi vurmak adına adanın diğer önemli iki müstahkem mevkii olan Aziz Hilarion ve Buffavento Kale'sini de kuşatma altına almıştır.²²⁰ Eşinin ve kızının esir düştüğünü ve ele geçirilemeyeceğini düşündüğü kalelerin de düşmesinin

²¹² Benedict (**a.g.e.**, s. 10-11) süreci farklı aktarmaktadır; te'lifinde Guy de Lusignan ismi neredeyse hiç öne çıkmamakta ve hatta Guy de Lusignan'ın adanın zaptında etkin bir isim olmadığı belirtilmektedir. Tremithousa'da yaşanan mücadelelerden de bahsetmeyen Benedict, Isaakios'un Girne ve Buffavento Kalesi düşünce I. Richard'a teslim olduğunu ifade etmektedir.

²¹³ Benedict (**a.g.e.**, s. 11) Isaakios'un Apostolos Andreas Manastırı'na sığındığını belirtse de gerek konumu gerekse güvenlik açısından Itinerarium'da belirtilen Kantara Kalesi'ne sığınmış olması çok daha muhtemeldir. Karş.: **Itinerarium**, s. 193; **Ambroise**, s. 102.

²¹⁴ **Itinerarium**, s. 193; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 12.

²¹⁵ Bkz. Ek. 5-8.

²¹⁶ Bkz. Ek. 9-10

²¹⁷ Bkz. Ek. 11-14.

²¹⁸ Lusignanlar devrinde Kıbrıs'taki kaleler hakkında bkz.: James Petre, **Crusader Castles of Cyprus, The Fortifications of Cyprus under the Lusignans: 1191-1489**, Nicosia 2012.

²¹⁹ **Itinerarium**, s. 193-194; **Ambroise**, s. 103.

²²⁰ **Itinerarium**, s. 194; **Ambroise**, s. 104.

an meselesi olduğunu gören Isaakios, çaresizce Guy de Lusignan'a teslim olmuş²²¹ ve zincirlenerek²²² Kral I. Richard'ın huzuruna çıkarılmıştır (31 Mayıs 1191).²²³

C. Kıbrıs'ta Lâtin Hâkimiyetinin Kurulması

1. Adada Oluşturulan Yeni Düzen

Kıbrıs'a ayak bastıktan sonra bir aydan kısa sürede adanın zaptını tamamlayan ve Isaakios'u etkisiz hale getiren İngiltere Kralı I. Richard için Haçlı Seferi sırasında plânlanmamış olan bu kazanç pek tabii beraberinde önemli sonuçlar da getirmekteydi. Özellikle ekonomik anlamda Haçlı Seferi gibi oldukça masraflı bir askerî organizasyonda, Kıbrıs'ın zaptı Kral I. Richard'ın bu hususta elini oldukça güçlendirmekteydi. Isaakios Kıbrıs'ta uzun yıllardır Kıbrıs'ta devam eden baskıcı rejimi sırasında ada halkını maddî bakımdan oldukça sömürdüğü için haliyle Richard burada ganimet olarak zengin bir hazineye el koymuştu. Bunun yanı sıra İngiltere Kralı kendisine değerli hediyeler sunarak gönlünü almaya çalışan yerli asillerin bu hediyelerini Kabul etmiş, ayrıca Kıbrıs'taki Bizanslıların da mallarının yarısına el koyarak adanın zaptını müteakip oldukça büyük bir servete sahip olmuştur.²²⁴ Nitekim o, Kıbrıs'tan elde ettiği ganimeti seferinin devamında Haçlı Seferi için harcamaktan da geri durmamıştır.²²⁵

Kıbrıs'ı maddî anlamda çıkarları doğrultusunda kullandıktan sonra idarî anlamda yeni düzenlemeler yapılması gerekliliğini fark eden Kral Richard, bu hususta adadaki

²²¹ Isaakios önce Raplh Fitz-Godefroï'ye oradan da Hospitalier Kalesi Markab'a gönderilmiştir. Kısa bir süre sonra serbest bırakıldıktan sonra Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhusrev'in (1192-1196,1205-1211) yanına gitmiş ve Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos'a (1195-1203) karşı askerî destek istemiştir. Ancak amacına ulaşamadan hayatını kaybetmiştir. Hill, **a.g.e.**, I, 321; Edbury, **a.g.e.**, s. 7; Elizabeth C. Furber, "The Kingdom of Cyprus 1191-1291", **A History of the Crusades**, ed. Kenneth M. Setton, London 1969 II, 601.

²²² Mevcut kaynaklarda Isaakios'un altın veya gümüş zincirlerle bağlandığı belirtilirken yalnızca Neophytus zincirlerin demir olduğu kaydını düşmektedir. Cobham, **a.g.e.**, s. 13.

²²³ **Itinerarium**, s. 194; **Ambroise**, s. 104, Roger de Hoveden, **a.g.e.**, II, 205, **Benedict**, **a.g.e.**, s. 11; **Chronique d'Ernoult**, s. 270-273; Niketas, **Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)**, s. 232-234. Batılı kaynakların yanı sıra adanın Haçlılar tarafından zaptıyla ilgili İslâm kaynaklarından Ebu Şâme ve İbn Şeddâd'ın eserlerinde de kısa kayıtlar bulunmaktadır. Ebû Şâme el-Makdisî, **el-Müerrih Ebû Şame ve Kitâbuhi er-Ravzateyn fi ahbari'd-devleteyn**, haz. Hüseyin Asi, Beyrut 1991, s. 106; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s. 150.

²²⁴ **Itinerarium**, s. 195; **Ambroise**, s. 106-107; Devizes, **a.g.e.**, s. 38; Hill, **a.g.e.**, I, 320; Furber, **a.g.m.**, **A History of the Crusades**, II, 601.

²²⁵ Fransa Kralı II. Philippe August, Vezelay ve Messina'da anlaştıkları üzere I. Richard'ın Kıbrıs'ta ele geçirdiği ganimetin yarısını talep etse de İngiltere Kralı I. Richard bunu reddetmiştir.

sorunlu yönetim sistemini değiştirmek ve kendi hâkimiyetini sağlamlaştırmak adına idarî alanda hamleler yapmayı uygun görmüştür. Adada Manuel Komnenos (1143-1180) devrinde mevcut olan kanunların ve kurumların devam edeceğini duyuran Richard,²²⁶ asayışı ve düzeni sağlaması adına kendisine bağlı olup adanın ele geçirilmesinde aktif olan kumandanlardan Richard de Camville ve Robert de Turnham'ı tayin etmiştir.²²⁷ Buna ilâveten askerî açıdan da önlemler alan Richard, adanın bütün önemli mevkilerine Lâtin garnizonlarını yerleştirmiş ve ayrıca Kıbrıs'ın mevcut askerî güçlerini Doğu'daki mücadeleler için de kullanmayı plânlamıştır.²²⁸ Kral I. Richard'ın aldığı bu önlemler uzun soluklu plânlar olmasa da en azından nihaî kararı verene kadar adada kendisine bağlı bir rejim kurmasını sağlamıştır. Akabinde derhal Haçlı Seferi'ne devam etmek için hazırlıklarına koyulan I. Richard, adadan pek çok erzak da temin ederek 5 Haziran 1191'de Mağusa'dan Suriye kıyılarına doğru yelken açmış ve 8 Haziran 1191'de Akkâ'ya gelerek uzun zamandır devam eden kuşatmaya katılmıştır.²²⁹

Kral I. Richard'ın Filistin coğrafyasında yaşadıkları esasında Kıbrıs için de önem arz etmektedir.²³⁰ Hâlihazırda Haçlılar tarafından kuşatma altında tutulan Akkâ mücadelesine katılarak Haçlılara aradığı taze kanı getiren Richard, Kral II. Philippe'in de orada bulunmasına karşın Haçlılar adına mücadelenin başını çeken isim olarak kısa sürede öne çıkmıştır. I. Richard'ın gelmesinin ardından kuşatmanın şiddetlenmesi üzerine Akkâ garnizonu, Selâhaddîn Eyyûbî'nin iznini alma fırsatı bile bulamadan şehri teslim etmek zorunda kalmıştır.²³¹ Selâhaddîn Eyyûbî de garnizonunun Richard ile yaptığı anlaşmayı kabul ederek esirlerin mübadelesini ve Hittîn Savaşı'nda Müslümanların eline geçen kutsal haçı iade etmeye razı olmuştur. Akabinde Akkâ'ya giren Haçlı liderleri arasında şehrin bölüşülmesi konusunda anlaşmazlıklar çıktı. Kral Richard'ın hakaretine uğrayan Avusturya Herzogu Leopold

²²⁶ Roger de Hoveden, **a.g.e.**, II, 205; Benedict, **a.g.e.**, s. 11; Hill, **a.g.e.**, I, 320; Runciman, **a.g.e.**, III, 46.

²²⁷ Roger de Hoveden, **aynı yer**; Benedict, **aynı yer**; Hill, **aynı yer**; Edbury, **a.g.e.**, s. 7; Furber, **aynı yer**.

²²⁸ Devizes, **aynı yer**; Hill, **aynı yer**; Painter, a.g.m., **The Crusades**, s. 64.

²²⁹ **Itinerarium**, s. 196; **Ambroise**, s. 108; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 13; Hill, **a.g.e.**, II, 31; Lock, **a.g.e.**, s. 153.

²³⁰ Kral I. Richard'ın Akkâ'ya gittikten sonra 6 Ağustos 1191 tarihinde Ely başpiskoposuna yazdığı mektubunda: “...*Hac yolculuğumuza devam ederken gemi kazası geçiren askerlerimizi gasp eden, Tanrıya ve askerlerimize saygısı olmayan Tiran (Isaakios Komnenos) bizim limana girişimizi engelledi. Askerlerze saldırdı, onların mallarına el koydu ve askerleri esir ederek açlığa mahkûm etti. Biz bunun intikamını savaşıyla aldık. Mağlup tiranı ve kızını zincirleyerek müstahkem kaleleri ele geçirdik...*” ifadeleriyle Kıbrıs'ın zaptından bahsetmektedir. Bkz.: **Letter From the East**, trc. Malcolm Barber-Keith Bate, Ashgate 2013, s. 90-91.

²³¹ **Itinerarium**, s. 217; **Ambroise**, s. 217; **Old French Cont.**, s. 106.

ile Fransa Kralı II. Philippe Haçlı yeminlerini yerine getirdiklerini söyleyip ülkelerine geri döndüler. Böylece bütün yetkiyi kendi elinde toplayan Kral I. Richard seferin tek lideri haline geldi. Bir an önce Kudüs'e gitmek isteyen Richard'ın Akkâ garnizonundan geriye kalan 2700 savaş esirini katletmesi (20 Ağustos 1191) üzerine Selâhaddîn ile olan barış görüşmeleri kesildi ve mücadele yeniden başladı.²³² Kudüs'ü tekrar ele geçirme gayesiyle harekete geçen Kral Richard, Arsûf Savaşı ile (7 Eylül 1191) o döneme kadar yenilmez olarak görülen Selâhaddîn'in de mağlup olabileceğini göstererek, savaş sanatında ne kadar usta olduğunu Filistin coğrafyasında kanıtlamış; Haçlılara güven, Müslümanlara korku salmayı başarmıştır.²³³ Ancak Arsûf galibiyetinden sonra özellikle Haçlı ordusunda başlayan gevşemenin beraberinde disiplinsizlikleri getirmesi, Richard'ın plânlarını bozmuştur. Yegâne hedefi Kudüs olan Richard, her ne kadar azimle bu sorunları ortadan kaldıramaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Tam bu noktada işler onun için kötü giderken, Kıbrıs'tan gelen haberler de Kral Richard'ı sarsmış ve ada için nihaî bir karar almak zorunda olduğundan bu hususa çözüm yolları aramaya başlamıştır.

Öte yandan Kıbrıs'ın Kral Richard tarafından zaptını takiben ada halkının bu rejime tepkisi gecikmemiştir. Richard'ın Kıbrıs'tan ayrılırken izlediği politika ve özellikle birçok asilzadenin mallarına el koyma durumu kısa zamanda Kıbrıslılara Isaakios rejiminin sona ermesinden sonra Kral Richard'ın hâkimiyetine sevinmelerinin yersiz olduğunu idrak ettirmiştir. İdarî anlamda ipleri elinde tutan Robert de Turnham'ın yönetiminde hoşnutsuzluklar ve adada Lâtin idaresine karşı gruplaşmalar da başlamıştır.²³⁴ Yaşanan tepkilerden en dikkat çekici olanı; Kıbrıs halkının Haçlı idaresine karşı Isaakios'un akrabalarından olan bir rahibi, Kıbrıs kralı olarak ilân etmesi ve etrafında birleşmeleridir.²³⁵ Robert, hâkimiyetini tehdit eden bu oluşuma karşı derhal harekete geçmiş ve adadaki mevcut askerî gücünü toplayarak yeni krala karşı savaşmış, sonuçta başarılı olarak İngiliz idaresine karşı gerçekleşen ilk isyan girişimini de bastırmıştır. İsyanın ardından Kıbrıslıların kral seçtikleri kişi idam edilmiştir.²³⁶ Her ne kadar isyan bastırılmış olsa da Robert yeniden sorunlar

²³² *Itinerarium*, s. 231; *Ambroise*, s. 227-228; *Old French Cont.*, s. 108; *Amadi*, s. 82.

²³³ *Itinerarium*, s. 251-257; *Ambroise*, s. 249-268; Lock, *a.g.e.*, s. 154; Runciman, *a.g.e.*, III, 50; Michael Markowski, "Richard Lionheart-Bad King, Bad Crusader?", *The Crusades*, ed. Andrew Jotischky, II, 418.

²³⁴ I. Richard'ın adadan ayrılmasından sonra hasta olmasına rağmen Akkâ'ya giden Richard de Camville, Akkâ'da vefat etmiştir. Onun adadan ayrılmasından sonra Robert de Turnham tek başına idareyi elinde tutmaktaydı. Bkz.: Roger de Hoveden, *a.g.e.*, II, 210.

²³⁵ Roger de Hoveden, *aynı yer*; Benedict, *aynı yer*, s. 11; Hill, *a.g.e.*, II, 34; Edbury, *a.g.e.*, s. 7.

²³⁶ Benedict, *aynı yer*; Mas Latrie, *a.g.e.*, I, 28.

yaşanabileceği ihtimalini de göz önünde tutarak yaşanan süreci Kral Richard'a aktarmıştır. Kıbrıs'taki tüm bu olumsuz durumlara İngiltere Kralı'nın Filistin'de gerek Müslümanlar karşısında yaşadığı sıkıntılar gerekse Haçlıların kendi aralarındaki çekişmeler de eklenince I. Richard, adayı Templier Şövalye Tarikatı'na satarak en azından Kıbrıs ile ilgili sorunlardan kurtulmaya çalışmıştır.²³⁷ Bu durum göstermektedir ki ada yönetiminin ele geçirilmesi halkın yeni idare biçimine bağlı kalacağı anlamına gelmemekte ve elde etmiş olduğu galibiyetlere rağmen I. Richard'ın Kıbrıs'ı zabtının halk nezdinde itibar görmediği açık bir şekilde görülmektedir.

2. Kıbrıs'ın El Değiştirmesi: Templier Tarikat Rejimi

Kıbrıs'ın kısa bir süreliğine de olsa bir sonraki sahibi olan Templier Şövalye Tarikatı'nın Haçlı Seferleri tarihinde ayrı bir önemi bulunmaktadır. Yaklaşık 1119 yılında Kudüs'te kurulan ve ilk amaçları Batı'dan Doğu'ya gelen hacılara yardım ve iâşe sağlamak olan tarikat zamanla güçlenerek askerî alanda gelişme göstermiş ve Doğu'daki Lâtinlerin en önemli askerî güç unsurlarından biri haline gelerek, Haçlı siyasetinde etkin rol oynamıştır.²³⁸ Adanın satılması hususunda Templier şövalyelerinin öne çıkmasının esas sebeplerinden biri maddî olarak güçlü olmalarının yanı sıra bu dönemde Tarikatın Büyük Üstadı (*Magister*) Robert de Sable (1191-1192/1193) ile Kral Richard'ın arasının son derece iyi olması gösterilmektedir.²³⁹ İki taraf arasında yapılan görüşmelerin ardından 100.000 bezant paha biçilen Kıbrıs,²⁴⁰ Templier şövalyelerine satılmıştır.²⁴¹ Gerçekte ise Templier tarikatı belirlenen fiyatın 40.000 dinarını ödemekle kalmış, geri kalan 60.000 dinarın ödenmesine teminat olarak I. Richard, Filistin'deki Templier kalelerinden birini almıştır. Böylelikle I. Richard'ın adadan ayrılmadan önce kurduğu düzenden sonra Kıbrıs yeni bir rejime tanık olmuştur.

²³⁷ Kral I. Richard ayrıca Fransa'ya dönen Kral II. Philippe'in kendisi aleyhinde harekete geçmesinden endişe duymakla birlikte İngiltere'den bir an önce vatanına dönmesi gerektiği konusunda uyarılar içeren mektuplar da almaktaydı.

²³⁸ Templier Şövalye Tarikatı hakkında detaylı bilgi için bkz.: Malcolm Barber, **The New Knighthood-A History of the Order of the Temple**, Cambridge 1994; Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", **Belleten**, C. LXVI, sy. 245 (2002), ss. 87-93.

²³⁹ Hill, **a.g.e.**, II, 34.

²⁴⁰ Yaklaşık olarak 320.000 Pound'a denk gelmektedir. Hill, **aynı yer**. Neophytus (s. 13) rakamı 200.000 altın Pound olarak vermektedir.

²⁴¹ **Ambroise**, s. 345; **Old French Cont.**, s. 112; Makhairas, **a.g.e.**, I, 9; **Amadi**, s. 82; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 29.

Adanın mevcut sorunları Tarikat Şövalyeleri'ne satılmasının ardından liderler nezdinde beklenildiği gibi çözüme kavuşması bir yana dursun daha da alevlenerek büyümüş ve daha ciddi problemler ortaya çıkmıştır. Templier tarikatı, adanın idaresini devralmak ve Kıbrıs'ı yönetmek adına Arnaut de Bouchart'ı görevlendirilmiş ve yanına oldukça az sayıda asker vererek onu Kıbrıs'a göndermiştir.²⁴² Adayı Robert de Turnham'dan devralan ve anlaşıldığı üzere 100.000 dinarı temin etmek üzere hemen halka ilave vergilendirme yapan Templier Tarikatı, hızlıca ada halkının nefretini kazanmaktan geri kalmamıştır.²⁴³ Uzun süredir yöneticileri tarafından özellikle ekonomik anlamda tüketilen Kıbrıslılar, İngiliz idaresine olduğu gibi bu kez de Templier idaresine karşı birleşmeye yönelmiş ve adada yine isyan sesleri yükselmeye başlamıştır. Oluşan şiddet ortamı sonucunda da başkent Lefkoşa'da 5 Nisan 1192'de oldukça kasvetli bir isyan meydana gelmiştir.²⁴⁴ İsyancılar hızlı ve beklenmedik bir şekilde hareket ederek, Tarikat mensuplarını Lefkoşa'da bulundukları kalede sıkıştırmışlardır. Çaresiz kalan ve katledilmekten başka bir şansları görünmeyen Bouchart ve beraberindeki 14 Tarikat Şövalyesi, 29 atlı süvari, 74 yaya askerden oluşan Tarikat mensupları,²⁴⁵ isyancıların hiç beklemediği bir anda büyük bir cesaret örneği göstererek karşı saldırıya geçmişlerdir. Arnaud askerlerine: *‘Lordlarım, dışardaki insanların bize karşı yapmak istedikleri eziyeti ve şeytanlıkları biliyorsunuz; korkaklar gibi katledilerek ölmektense cesur adamlar gibi savaşarak ölmeyi yeğlerim’*²⁴⁶ diyerek onları cesaretlendirmiş ve işleri bir anda kendi lehlerine çevirmesini hitâbet gücü ile başarmıştır. Tam anlamıyla isyancılar adına bir kıyımla sonuçlanan olayda Tarikatçılar pek çok kişiyi kılıçtan geçirmiş ve zaferlerini diğer bölgelere de yaymak ve ada genelinde olası ayaklanmalara gözdağı vermek için tüm adada terör estirmişlerdir. Bu şiddet karşısında çaresiz kalan Kıbrıs halkı ise çareyi canlarını kurtarabilmek için dağlara sığınmakta bulmuştur. Bu isyan sonucunda Kral Richard'ın adayı zaptından sonra geçen sürede alınan ani ve kısa vadeli çözümlerle adanın sorunlarının halledilemeyeceği anlaşılmış ve daha kalıcı bir şekilde meselenin ele alınması gerektiği idrak edilmiştir.²⁴⁷

²⁴² **L'Estoire de Eracles**, s. 184; **Amadi**, s. 83. İtalyanlar Arnaut de Bouchart'a Beccardo demektedirler. Mas Latrie, **a.g.e.**, III, 593.

²⁴³ **Amadi**, s. 84; Bustron, **a.g.e.**, s. 50; Hill, **a.g.e.**, II, 36; Edbury, **a.g.e.**, 7-8; Furber, **a.g.m.**, s. 602.

²⁴⁴ Tarih için bkz. Mas Latrie, **a.g.e.**, II, s. 7 n. 3; I, 32; **Old French Cont.**, s. 112; Makhairas, **a.g.e.**, I, 11-15.

²⁴⁵ **L'Estoire de Eracles**, s. 190.

²⁴⁶ **Amadi**, s. 83.

²⁴⁷ **Chronique d'Ernoul**, s. 285; **L'Estoire de Eracles**, s. 185-187; **Amadi**, s. 84; Bustron, **aynı yer**; Hill, **a.g.e.**, II, 36-37.

Diğer taraftan Filistin’de işler I. Richard’ın hiç de istemediği gibi gitmeye başlamış, art arda yaşanan olumsuzluklar Kralı çaresiz bırakmıştır. İngiltere Kralı’nın Selâhaddin’e karşı kaybettiği üstünlüğün ardından Haçlıların kendi aralarında çekişmeleri de iyice büyüyerek mevcut sorunlara eklenmiş ve Kral I. Richard’a İngiltere’deki asillerinden sürekli dönüş çağrısı gelmesi onun ülkesine dönüşünü daha elzem hale getirmiştir. Ülkesine dönmek zorunda kalan Richard, Filistin coğrafyasından ayrılmadan önce Doğu’da Haçlıların geleceğini tayin etmek adına harekete geçmiş ve birtakım meclisler düzenleyerek Haçlıların başına geçecek kişiyi seçmeye çalışmıştır. Neticede Kral, herkesin desteğini kaybetmiş olan sabık Kudüs Haçlı Kralı Guy de Lusignan yerine Haçlıların kendilerine lider olarak seçtiği Konrad’ın kral olmasını gönülsüz de olsa kabul etmek durumunda kalmıştır.²⁴⁸ Ancak kısa süre sonra Konrad’ın şaibeli ölümünün ardından, Prenses Isabella Kralın kuzeni Henry de Champagne ile evlendirilince Henry, Akkâ Kralı ilân edilmiştir (1192).

Filistin coğrafyasındaki Haçlıların geleceğini tayin ettikten sonra Kral I. Richard için ülkesine dönmeden önce halledilmesi gereken önemli mevzulardan biri de Kıbrıs’ın geleceği meseleydi. İngiltere Kralı, Doğu’da Haçlılar adına mücadele verirken, mevcut hazinesini tüketmiş bulunmaktaydı; bundan dolayı Kıbrıs’ta doğrudan kendisine bağlı olacak bir askerî ve idarî nüfusun masrafları ile uğraşmak istememekteydi. Öte yandan adayı satın aldıkları günden itibaren kötü muamele yaptıkları Kıbrıs halkı ile sorunlar yaşayan ve oldukça kanlı bir şekilde isyan bastırarak adada baskıcı bir tavır takınan Templier şövalyeleri, adayı I. Richard’a geri vererek Kıbrıs sorunundan kurtulmak istemekteydiler. Kral I. Richard bu noktada akıllıca bir adım atarak, artık Filistin’de barınamayacağı kesinleşen eski Kudüs Haçlı Kralı Guy de Lusignan’ın adayı satın almasına izin vermiştir. Böylece Guy de Lusignan I. Richard tarafından bahşedilen sınırsız yetkilerle 1192 Mayıs ayı başında Kıbrıs’a doğru yola çıkmış ve Kıbrıs bu kez daha köklü ve hatta mezhepsel bir idare değişikliğine maruz kalmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LUSIGNAN AİLESİ VE KIBRIS HAÇLI KRALLIĞI’NIN KURULUŞU

²⁴⁸ Mas Latrie, *a.g.e.*, I, 35-36; France, *a.g.e.*, s. 154; Lock, *a.g.e.*, s. 153.

A. Lusignan Ailesi ve Haçlı Seferleri'ndeki Rolü

Fransa'nın Poitou bölgesindeki Lusignan Ailesi İngiltere Krallığı'nın vasali olup gerek İngiltere gerekse Haçlı Seferleri tarihinde önemli roller oynamış bir ailedir.²⁴⁹ Kudüs Haçlı Krallığı'nın yönetiminde söz sahibi olan Lusignanler, 1192-1474 yılları arasında Kıbrıs hâkimiyetini da elinde tutmayı başarmış ve bu vesileyle bölge tarihine yön vermişlerdir.

Lusignanler XII. yüzyıl başlarından itibaren Haçlı Seferleri içinde yer alarak Doğu'da varlık göstermeye başlamışlardır. Birinci Haçlı Seferi'nin önde gelen liderlerinden Raymond St. Gilles'in de üvey kardeşi olan VI. Hugh de Lusignan, Birinci Haçlı Seferi'nin ardından gerçekleşen 1101 Yılı Haçlı Seferleri'ne katılarak Doğu'ya gelmiş, seferin sona ermesinden sonra da burada kalarak 1102'deki Remle Savaşı'nda Müslümanlara karşı mücadele etmiştir.²⁵⁰ VI. Hugh'tan sonra, VII. Hugh de İkinci Haçlı Seferi'ne (1147-1148) iştirak ederek, Lusignanler adına Doğu'da varlık göstermiştir.²⁵¹

Özellikle Kudüs Haçlı Krallığı ve Kıbrıs Haçlı Krallığı için büyük öneme sahip olan Guy ve Amaury de Lusignan'in babası VIII. Hugh (Hugh de Brown) de Haç mücadelesi için Poitou'dan Doğu'ya gelmiş ve 1164 yılında yapılan Harim Savaşı'nda Müslümanlara esir düşerek esareti sırasında hayatını kaybetmiştir.²⁵² Onun oğulları da babalarının izinden giderek Doğu'ya gelmiş ve Haç mücadelesine katılmışlardır. En büyük oğlu Hugh daha erken yaşlarda vefat etmiş, diğer oğulları Geoffrey, Amaury ve Guy ise Doğu'daki Haç mücadelesinde önemli isimler olarak dikkat çekmişlerdir. Lusignanlerden Doğu'ya gelen ilk isim olan Amaury, 1168 yılında vasali bulunduğu İngiltere Kralı II. Henry'e karşı I. Richard'ın çıkardığı isyana katılmış akabinde de Doğu'ya yelken açmıştır. Guy de Lusignan ise Amaury'nin ısrarı üzerine 1180 yılında kardeşinin yanına gelmiş ve iki kardeşin de

²⁴⁹ Lusignanlerin kuruluş efsaneleri hakkında bkz. C. Pascal, **Historie de la Mansion Royale de Lusignan**, Paris 1896, s. 1-11.

²⁵⁰ Fulcherius, **a.g.e.**, s. 150; Runciman, **a.g.e.**, II, 64; J. Riley Smith, "The Crusading Heritage of Guy and Aimery of Lusignan", **Cyprus and the Crusades**, ed. N. Coureas and J. Riley Smith, Nicosia 1995, s. 31.

²⁵¹ Smith, **a.g.m.**, **Cyprus and the Crusades**, s. 32.

²⁵² Willermus, **a.g.e.**, II, 308; Runciman, **a.g.e.**, II, 308; Sidney Painter, "The Lords of Lusignan in the Eleventh and Twelfth Centuries", **Speculum**, XXXII (1957) s. 41.

son derece etkili oldukları Kudüs Haçlı Krallığı'ndaki kariyerleri böylece başlamıştır.²⁵³

B. Üçüncü Haçlı Seferi Sürecinde Lusignanler

1174 yılında Kral Amaury'nin ölümünden beri çaresizlik içinde olan Kudüs Haçlı Krallığı'nın, Üçüncü Haçlı Seferi öncesinde son derece kargaşa içinde bulunduğu dönemde Guy ve kardeşi Amaury krallıkta oldukça etkili rol oynamışlardı. Özellikle Guy'ün Kudüs Haçlı Krallığı tahtına çıkışı ve 1187 Hittîn Savaşı'nın akabinde oluşan güçler dengesinde etkisiz hale getirilmesi, nihayetinde Kıbrıs'a hâkim olmasına kadar uzanan süreçteki hayat hikayesi oldukça dikkat çekicidir.

Başlangıçta Guy'ün Doğu'daki yükselişi tesadüfî birtakım olaylarla ilişkiliydi. Kral Amaury'nin ölümünün ardından hanedandan geriye kalan tek kişi cüzzamlı Baudouin olarak bilinen oğlu IV. Baudouin idi.²⁵⁴ On üç yaşındaki Baudouin hemen kral ilân edilip Trablus Kontu Raymond da onun nâibi tayin edildi. Ancak niyâbet meselesi yüzünden krallık ileri gelenleri arasında anlaşmazlık çıktı. Kralın hastalığı git gide artarken tahtın devamını sağlamak için onun kız kardeşi Sibylle'in evlendirilmesi ve Krallığın bu evlilikten doğan çocuklarla yoluna devam etmesi konusunda fikir birliği sağlandı. Neticede Sibylle, Guillaume de Montferrant ile evlendirildi.²⁵⁵ Bu evlilikten bir erkek çocuk (V. Baudouin) doğarken bu arada Guillaume'un ölümü üzerine krallıktaki baronlar arasında var olan mücadele iyice alevlendi.

Öte yandan Kral Amaury'nin ilk eşi Agnes de Courtenay'le olan evliliğinden doğan cüzzamlı Baudouin ve kız kardeşi Sibylle'in yanı sıra; ikinci evliliğini yapmış olduğu Bizans Prensesi Maria Komnena'dan doğan Isabella adında bir kızı daha bulunmaktaydı.²⁵⁶ Kısa süre içinde Haçlılar câmiasında iki prenses etrafında gruplaşmalar başlamış ve Haçlı ileri gelenleri belirgin bir şekilde saflara ayrılmışlardır. Krallık ileri gelenlerinin tahtın vârisi olan olarak görülen Prenses Sibylle'nin Guillaume ile olan evliliğinde kısa süre sonra dul kalması üzerine ona derhal uygun bir eş bulmak için harekete geçmesi Guy'ün de kaderini değiştirecekti. Önce

²⁵³ Peter Edbury, "Lusignan Family", *Crusades: An Encyclopedia*, 766.

²⁵⁴ Willermus, *a.g.e.*, II, 397; Mayer, *a.g.e.*, s. 127; Hamilton, *a.g.e.*, s. 46; Runciman, *a.g.e.*, II, 338.

²⁵⁵ Willermus, *a.g.e.*, II, 415-417; Mayer, *a.g.e.*, s. 130; Runciman, *a.g.e.*, II, 344.

²⁵⁶ Rey, *Les Familles*, s. 30-32; Conder, *a.g.e.*, s. 124-125; Lock, *a.g.e.*, s. 242; Runciman, *a.g.e.*, II, 338; Linda Goldsmith, "Isabella I of Jerusalem (1172-1205)", *Crusades: An Encyclopedia*, 644.

Burgundia Dükü Prensese eş olarak düşünülse de dük buna sıcak bakmamış, bunun üzerine devreye Amaury de Lusignan girerek o esnada halen Batı'da olan kardeşi Guy'u tavsiye etmiştir.²⁵⁷ Özellikle Amaury'nin Sibylle üzerinde etkili olmasıyla Guy, Kudüs'e çağırılmıştır. Her ne kadar baronlar tarafından Guy'ün Sibylle'ye uygun bir eş olmadığı yönünde ortak görüş olsa da nihayetinde 1180 yılında ikili evlenmiş, Krallığın yeni damadına Yafa ve Askalan kontlukları verilmiştir.²⁵⁸ Ancak en başından itibaren Kral Baudouin de dahil olmak üzere pek çok Haçlı lideri Guy'ün Kudüs Haçlı Kralının veliahdı olmasına karşı çıkmaktaydı. Selâhaddîn'in 1183'te Beysân üzerine yürümesiyle harekete geçen, ancak Müslümanlar üzerine saldırmakta tereddüt ederek korkaklıkla suçlanan Guy, Kral Baudouin'i oldukça kızdırdı. İkili arasında yaşanan tartışmada Guy'ün, Krala kaba ve nezaketsiz bir üslup takınmasıyla Bauoduin derhal yüksek danışma kurulunu topladı ve Guy'ü Kudüs Haçlı Krallığı nâibliğinden azletti.²⁵⁹ Ardından 20 Kasım 1183'te Sibylle'in ilk eşinden doğan henüz altı yaşındaki oğlu V. Baudouin veliaht tayin edildi. Baudouin ayrıca kız kardeşinin Guy'den boşanmasını istedi. Guy ise Kralın bu tepkisine Askalan ve Yafa'ya çekilip isyan ederek cevap verdi. Bauoduin, Yafa'yı ele geçirse de Guy, Askalan'da Bauoduin'e karşı durabildi.²⁶⁰ Akabinde Kral ve Guy arasındaki sorunlar devam etmiş, 1184 sonbaharında halen Askalan'ı elinde bulunduran Guy, yine Kral Baudouin'i kızdıracak tasarrufta bulunmuştur. Askalan civarında yaşayan bedevilerin Krallığa ödediği verginin kendisine ödenmesi gerektiğini savunarak bedevilere saldırıp hepsini öldürmüş ve hayvan sürülerini de gasp etmiştir.²⁶¹

Nihayetinde Cüzzamlı IV. Baudouin'in 1185 yılında ölümü üzerine daha önce kararlaştırıldığı üzere kralın sekiz yaşındaki yeğeni V. Baudouin, Trablus Kontu Raymond'un niyâbetinde tahta çıktı.²⁶² Ancak Kudüs Krallığı'ndaki karışıklıklar daha da arttı ve özellikle Kraliçe Agnes, Sibylle ve Lusignan kardeşlerin etkili olduğu iktidar savaşları yaşandı. Kısa süre sonra 1186'da V. Baudouin'in ölümü ile

²⁵⁷ Runciman, *a.g.e.*, II, 354.

²⁵⁸ Willermus, *a.g.e.*, II, 446; *The Old French Cont.*, s. 149-150; *Chronique d'Ernoul*, s. 60; Makhairas, *a.g.e.*, I, 19; *Amadi*, s. 47.; Conder, *a.g.e.*, s. 138; Mayer, *a.g.e.*, s. 130; Hamilton, *a.g.e.*, s. 157; Runciman, *a.g.e.*, II, 355.

²⁵⁹ *Old French Cont.*, s. 14-15; Mayer, *a.g.e.*, s. 131; Runciman, *a.g.e.*, II, 368.

²⁶⁰ Willermus, *a.g.e.*, II, 507-508, Mayer, *a.g.e.*, s. 132; Hamilton, *a.g.e.*, s. 196-197; Runciman, *a.g.e.*, II, 371.

²⁶¹ *L'Estoire de Eracles*, s. 3; Runciman, *aynı yer*.

²⁶² *Old French Cont.*, s. 15; *Chronique d'Ernoul*, s. 118-119; *L'Estoire de Eracles*, s. 7-9; *Amadi*, s. 53; Conder, *a.g.e.*, s. 145-146; Mayer, *a.g.e.*, s. 133; Hamilton, *a.g.e.*, s. 205-206; Runciman, *a.g.e.*, II, 372.

Guy'e Kudüs Krallık yolu yeniden açıldı. III. Raymond idareden uzaklaştırılarak Prenses Sibylle kocası Guy de Lusignan ile beraber taçlandırıldı.

III. Raymond, ölen V. Baoudouin'in cenaze töreni ile meşgulken, Sibylle kurnaz bir hamle ile Raymond'u idareden uzaklaştırmış ve 20 Eylül 1186'da Kudüs Haçlı Kraliçesi olarak taçlandırılmıştır. Guy'ün bu seremoni esnasında Kudüs Patriği tarafından taçlandırılmaması ise dikkat çekicidir. Patrik, Sibylle'i taçlandırdıktan sonra Kral tacını yanına koymuş ve krallığa lâyık olduğunu düşündüğü kişiye vermesini söylemişti. Sibylle bu hareket üzerine Guy'ü önünde diz çöktürerek taçlandırmıştır. Ardından da orada hazır bulunan Haçlı liderleri yeni Kral ve Kraliçeye sadakat yemini etmişlerdir.²⁶³ Guy'ün Kudüs Haçlı Kralı olması ile belki de bu evliliğin mimarı olarak görebileceğimiz Amaury de Kudüs Haçlı Krallığı'nın *konnetabl*'ı olmuş ve Filistin'deki nüfuzunu bu yolla iyice artırmıştır. Arzu edilenin, plânlananın aksine Sibylle'nin Guy ile olan evliliği Haçlıları bir çatı altında birleştirmek bir yana dursun onları daha da kesin çizgilerle cephelere ayırmış ve mevcut kaos ortamının büyümesine yol açmıştır. Sibylle ile Guy'e karşı olup Trablus Kontu Raymond'un önderliğinde diğer Prenses Isabella'nın etrafında toplanan Haçlılar, Guy'ün Kudüs krallığını ve oluşan yeni düzeni tanımadıklarını açıkça belirtince krallık içinde taht kavgaları, siyasî anlaşmazlıklar sürüp gitmiştir. Fakat Krallık bu iç sorunlarla uğraşırken Doğu'da Haçlıların kaderini tamamen değiştirecek olan Selâhaddîn Eyyûbî, Mısır'dan Suriye'ye kadar hâkimiyet alanını genişletip bütün Haçlıları çember içine almış ve onlar için artık hayatî bir tehlike haline gelmiş bulunmaktaydı.

Selâhaddîn Eyyûbî'nin gittikçe artan gücü karşısında Guy'ün Kudüs Krallığı uzun sürmedi. 1185 yılında yapılan anlaşmaya aykırı davranılması üzerine iki taraf arasında daha önce ifade edilen 4 Temmuz 1187'de Hittîn'de cereyan eden savaşta Guy de Lusignan, Selâhaddîn karşısında yenilgiye uğradığı gibi esir düşmüştür.²⁶⁴ Selâhaddîn, Guy'ü sabık Kudüs Haçlı Kralı unvanına yakışır şekilde ağırlamış ve bir yıl sonra bir daha Müslümanlara saldırmaması ve Batı'ya dönmesi şartıyla serbest bırakmıştır.²⁶⁵ Fakat Guy serbest kaldıktan sonra sözünde durmayarak derhal Haçlıların toplanmış olduğu Sûr (Tyros) şehrine gitti; ama burada savunmanın başında bulunan Konrad de

²⁶³ *Chronique d'Ernoul*, s. 133-134; *L'Estoire de Eracles*, s. 25-31; Conder, *a.g.e.*, s. 146; Mayer, *a.g.e.*, s. 133-134; Runciman, *a.g.e.*, II, 374-376.

²⁶⁴ Bakınız II. Bölüm s. 30-35.

²⁶⁵ *Ambroise*, s. 128; *Old French Cont.*, s. 54; *Amadi*, s. 74; Lane-Poole, Stanley, *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem*, Londra 1906, s. 215; Hill, *a.g.e.*, II, 33.

Montferrat onu şehre kabul etmedi. Konrad, Trablus'tan asker toplayarak Sûr şehrine giden ve Müslümanlara karşı harekete geçmeleri gerektiğini savunan Guy'ü kral olarak tanımadı;²⁶⁶ onun Hittîn'de esir düşerek krallığını kaybettiğini söyledi.²⁶⁷ Guy, bu noktada yine dindaşları ile mücadeleye tutuşmak yerine mevcut askerî gücü Müslümanlara yöneltmeyi daha uygun bulmuş ve tüm gücüyle Akkâ'ya yönelerek meşhur Akkâ kuşatmasını başlatmıştır (28 Ağustos 1189).²⁶⁸ Oldukça zorlu geçecek bu kuşatmada, ordu içinde büyük kayıplara sebebiyet veren salgın hastalıklar sırasında Guy'ün eşi Sibylle ile iki kız çocuğu da etkilenmiş ve 1190 sonbaharında vefat etmişlerdir.²⁶⁹ Bu noktadan sonra ise işler krallık üzerindeki hak iddiasını kaybeden Guy aleyhinde gelişmeye başlamıştır. Sibylle'nin ölümünden sonra onun krallık unvanının düştüğüne inanan Haçlılar, Onfroi de Toron'dan (Humphrey of Toron) boşandıktan sonra Konrad de Montferrat ile evlenen Prenses Isabella etrafında toplanmaya başlamış Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılan İngiltere ve Fransa Kralları'nın Doğu'ya gelişlerine kadar bu durumda bir değişiklik olmamıştır.

Haçlı dünyasında oldukça belirgin hale gelen kutuplaşma İngiltere ve Fransa Kralları'nın Filistin coğrafyasına gelmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. 20 Nisan 1191'de Kral I. Richard'ın aksine herhangi bir sorunla karşılaşmadan, rötarsız şekilde Doğu'ya gelen Fransa Kralı II. Philippe'in, Konrad'a açık şekilde destek vermesi işleri Guy adına zorlaştırmıştır. II. Philippe ve Konrad'ın Akkâ kuşatmasına katılmasıyla Guy iyice saf dışı bırakılmış ve derhal bu durumu değiştirmek adına Kıbrıs'ta olduğu haberini aldığı İngiltere Kralı I. Richard'ın yanına beraberindeki heyet ile yola çıkmıştır. 11 Mayıs'ta Limasol şehrinde I. Richard ile görüşen Guy, Krala sadakat yemininde bulunmuş ve davasında destek sözü almıştır. Hemen akabinde Richard'a adayı ele geçirmek için Isaakios'a karşı yardım etmiş ve adanın zabtından sonra ikili Akkâ'ya doğru yelken açmıştır.²⁷⁰

Haçlıların Doğu'daki son kalesi olacak olan Akkâ kuşatması esasında Guy de Lusignan birçok kayba uğramıştı. Eşi Sibylle ve çocuklarının yanı sıra kuşatma

²⁶⁶ Ambroise, s. 130.

²⁶⁷ Itinerarium, s. 69; Ambroise, s. 130; J. Riley-Smith, **Feudal Nobility and the Kingdom of Jerusalem 1174-1277**, London 1973, s. 112-114

²⁶⁸ Itinerarium, s. 70; Ambroise, s. 155; Amadi, s. 74-75; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 22; Mayer, **a.g.e.**, s. 143; Runciman, **a.g.e.**, III, 20-26; Demirkent, **a.g.e.**, s. 148.

²⁶⁹ Eşi Sibylle'nin ölmesiyle Guy'ün Kudüs Haçlı Krallığı üzerindeki hak iddiası tamamen sona erdi. Itinerarium, s. 101; Ambroise, s. 170-171; Old French Cont., s. 167-168; Chronique d'Ernoult, s. 267; L'Estoire de Eracles, s. 191; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 25; Mayer, **a.g.e.**, s. 144; Edbury, **a.g.e.**, s. 26; Runciman, **a.g.e.**, III, 26.

²⁷⁰ Bu hususa tafsilâtlı bilgi için bkz. II. Bölüm, Kıbrıs'ın zaptı s. 45-49.

esnasında en büyük destekçilerinden Templier tarikatının *üstadı* Gérard de Ridfort, Joscelin de Courtenay ve Patrik Heraklius hayatını kaybetmiş ve bu noktadan sonra yegâne destekçileri olarak kardeşi *konnetabl* Amaury ve 1191'de Yafa Kontu olan ağabeyi Geoffroi de Lusignan kalmış, Guy de Lusignan bu anlamda Doğu'da ciddi kan kaybetmiştir. Nihayetinde uzun süren kuşatmanın ardından Akkâ, Haçlılar tarafından ele geçirildikten sonra (12 Temmuz 1191) Fransızlar Kralları II. Philippe ile ülkelerine dönmek üzere yelken açtılar.²⁷¹ II. Philippe'in aksine bölgede kalarak Selâhaddîn'e karşı mücadelesine devam eden I. Richard ise Arsuf Savaşı'nda galibiyet kazanıp Yafa ve Daron'u da ele geçirdi, ama bütün çabalarına rağmen bir türlü Kudüs'e ulaşamadı. Sonuçta ülkesinde pek çok sorun baş gösterdiğinden geri dönme kararı alınca 2 Eylül 1192'de Selâhaddîn Eyyûbî ile bir barış anlaşması imzalayıp mücadelesini sonlandırdı.²⁷² Böylece Üçüncü Haçlı Seferi Kudüs'ü geri alma amacına ulaşamasa da Akkâ'nın zaptı sayesinde Haçlılar İkinci Krallık adı altında Doğu'da bir asır daha yaşama fırsatı buldular. Artık Kudüs'e hâkim olmayan ve hâkimiyet alanları Yafa ile Sûr arasındaki şeritle sınırlı kalan yeni Haçlı Krallığın merkezi Akkâ olsa da kralları ismen "Kudüs Kralı" unvanını taşımaya devam ettiler. Elbette bu seferin Haçlılar için en önemli kazançlarından biri de Bizans hâkimiyetindeki Kıbrıs'ın zaptı oldu.

Richard seferin sona ermesinden sonra Doğu'dan ayrılmadan önce Kral seçimi meselesini halletmek için çaba gösterdi. İngiltere Kralı her ne kadar Guy de Lusignan'ın tekrar kral seçilmesini arzu etse de onun artık herkesin desteğini kaybettiğini ve kendisine karşı cephe alındığını görünce Konrad'ın kral olmasını kabul etmek durumunda kaldı.²⁷³ Fakat kısa süre sonra 28 Nisan 1192'de Konrad Sûr şehrinde bir suikast sonucu şaibeli bir şekilde hayatını kaybetti.²⁷⁴ Konrad'ın

²⁷¹ Akkâ kuşatması hakkında bkz.: **Itinerarium**, s. 201-218; **Ambroise**, s. 182-218; İmâdedin el-İsfahânî, **Conquete de la Syrie et de la Palestine par Saladin (al-Fath al-qussî fî l-fath al-qudsî)**, trc. Henri Masse, Paris 1972, s. 318-326; Demirkent, **a.g.e.**, s. 156-157.

²⁷² **Itinerarium**, s. 371; **Ambroise**, s. 431; **Chronique d'Ernoult**, s. 283, İbn Şeddâd, **a.g.e.**, s. 231

²⁷³ Baronlar Konrad'ın Isabella ile olan evliliğinin Guy'e karşı ellerini güçlendireceğini düşünmekteydiler, bkz.: **Itinerarium**, s. 121-122; **Ambroise**, s. 177; **Old French Cont.**, s. 95-97; Smith, **Feudal Nobility**, s. 112-116; Runciman, **a.g.e.**, III, 27

²⁷⁴ **Itinerarium**, s. 308; **Ambroise**, s. 334-337; **Old French Cont.**, s. 115; **Chronique d'Ernoult**, s. 288-290. Konrad'ın ölümünden Guy de Lusignan veya I. Richard sorumlu tutulmuştur. I. Richard, sefer sonrası ülkesine döndüğü sırada Avusturya hükümdarı V. Leopold tarafından yakalanarak hapsedilmiştir. Bunun sebepleri arasında Konrad'ı öldürtmesi de gösterilmektedir. Ancak Haşhaşi lideri Reşîdüddin'in, V. Leopold'a gönderdiği mektupta Konrad'ı öldürme sebeplerini ve Kral I. Richard'ın suçsuz olduğunu bildirmiştir. **Letter from the East Crusaders**, s. 92-93.

ölümünün ardından bu kez Isabella'nın yeni kocası Henry de Champagne²⁷⁵ kral ilân edildi (5 Mayıs 1192).²⁷⁶ Bu noktadan sonra artık Filistin coğrafyasında daha fazla kalamayacağını anlayan Guy, Kral I. Richard tarafından Kıbrıs'ın idaresi teklif edilince artık yeni bir maceraya atılmak üzere adaya doğru yelken açtı.

C. Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Kuruluşu

1. Guy de Lusignan (1192-1194)

XII. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren son derece zor bir süreç geçirmiş olan Kıbrıs hem ekonomik hem de manevî açıdan tamamen yıpranmış, bitkin bir vaziyetteydi. Yukarıda belirtildiği gibi İngiltere Kralı I. Richard Kıbrıs'ı ele geçirdikten sonra Templier tarikatına satmış, ancak tarikatın Nisan 1192'ye kadar devam eden hâkimiyeti ada halkı için memnuniyet verici olmamış, bu yüzden çıkan isyanlar sebebiyle Templierler adada hâkimiyet kurmakta zorlanmışlardı. Richard şimdi Kudüs Krallık tacını kaybeden Guy de Lusignan'ın adayı Templier tarikatından satın almasına izin verdi.²⁷⁷ Yapılan görüşmelerin ardından Guy, Templier şövalyelerine zararlarını karşılamak adına 40.000 bezant²⁷⁸ ödeme yapmayı,²⁷⁹ ayrıca tarikatın Kral Richard'a henüz ödenmemiş olan 60.000 altın borcunu üstlenmeyi de kabul ederek,²⁸⁰ Mayıs 1192' de adada yönetimi devralmıştır.²⁸¹

²⁷⁵ Hem İngiltere hem de Fransa Kralı ile akrabalık bağı olan ve Doğu'da oldukça sevilen bir isimdi. Kudüs Kralı unvanını aldıktan sonra özellikle Kıbrıs Haçlı Krallığı ile üstünlük mücadelesi konusunda Amaury ile yaşadığı süreç önem arz etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Linda Goldsmith, "Henry of Champagne (1166- 1197)", **Crusades: An Encyclopedia**, 570-571.

²⁷⁶ **Itinerarium**, s. 312; **Ambroise**, s. 339; **Old French Cont.**, 115-116; **Chronique d'Ernoul**, 291; **L'Estoire d'Eracles**, s. 192; **Amadi**, s. 76; Sanudo, **a.g.e.**, s. 317; Runciman, **a.g.e.**, III, 58; Demirkent, **a.g.e.**, 160.

²⁷⁷ Adanın Guy'e satıldığı mı yoksa hediye olarak mı verildiğine dâir kaynaklarda farklı ifadeler mevcuttur. Niketas (**a.g.e.**, s. 229-230), **Itinerarium** (s. 315) adanın Guy'e hediye olarak verildiğini ifade ederler. Ambroise (s. 346) ve Ernoul (**Chronique d'Ernoul**, s. 286) ise bu konuda detay vermeyerek sadece Guy'ün adanın yöneticisi olduğunu aktarırlar. Diğer taraftan **Old French Cont.** (s. 113)'de, Guy'ün Richard'a "Efendim biliyorsunuz ki krallığımı ve mallarımı kaybettim. Eğer uygun görürseniz sizden Kıbrıs'ı, Templier tarikatına sattığınız şartlarla satın almama müsaade etmenizi istiyorum." dediği belirtilmektedir.

²⁷⁸ Maddî olarak güçlü olmayan Guy'ün 40.000 bezant'ı Cenovalılardan borç aldığı belirtilmektedir. Makhairas, **a.g.e.**, I, 19. **Old French Cont.** (s. 113) Guy'ün parayı bulmak için Trablus'a gittiğini ve Sais ve John de la Moneie ve diğer varlıklı kişilerden borç aldığını kaydetmektedir.

²⁷⁹ Bu ödemenin Kral I. Richard'a mı yoksa doğrudan tarikata mı yapıldığı kesin değildir. Hill, **a.g.e.**, II, 67.

²⁸⁰ Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 37; II, 8; **Amadi**, s. 85; Bustron, **a.g.e.**, s. 52

²⁸¹ **The Old French Cont.**, s. 113; **Chronique d'Ernoul**, s. 186; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 35-36; Hill, **a.g.e.**, II, 67-69; Edbury, **a.g.e.**, s. 28; Runciman, **a.g.e.**, III, 59; Furber, **a.g.m.**, II, 602.

Guy Kıbrıs'a geldiğinde onu idarî, malî, askerî ve sosyolojik açıdan pek çok sorun beklemekteydi. Halkın büyük çoğunluğunu Bizans İmparatorluğu'na ve Ortodoksluğa bağlı Rumlar (Grekler)²⁸² oluşturmakta olup bunlar yeni Lâtin idarecilerine karşı temkinliyidiler. Rumların yanı sıra adada hatırı sayılır bir nüfusa sahip olan Ermeniler, Nesturîler, Marûniler ve Yakubîler ile birlikte Müslümanlar ve Yahudiler de bulunmaktaydı.²⁸³ Bu gruplardan Ermeniler, Lusignan Hanedanı'nın kuruluşundan sonra da adada önemli bir yer tutmaya devam etmişlerdir.²⁸⁴ Ermeniler, ilk olarak VI. yüzyılda adaya yerleşmeye başlamış, daha sonra özellikle Kilikya Ermenilerinin Anadolu kıyılarında güçlenmesi üzerine bunların Kıbrıs'la olan ilişkileri ve buraya göçleri de artmıştır.²⁸⁵ Adadaki ilk yerleşimleri olan Armenochori'den sonra özellikle Lefkoşa'da yoğunlaşan Ermeniler bugünkü ismiyle Konak Meydanı ve Baf Kapısı arasındaki bölgeye 'Armenia' denilmesine vesile olmuşlardır.²⁸⁶ Ermenilerin yanı sıra yine XII. yüzyılda adada büyük bir nüfus oluşturan Marûniler (Maronitler) daha ziyâde Lefkoşa'nın kuzeyinde Beşparmak Dağları eteklerinde yoğunlaşmışlardı. 115 yılında Romalıları karşı isyan ederek pek çok Kıbrıslıyı öldüren ve Salamis'i tahrip eden Yahudiler, XII. yüzyılda yeniden adaya yerleşmeye başlamış ve böylece adanın etnik kimliği daha da çeşitlenmiştir.²⁸⁷ Görüldüğü gibi son derece kozmopolit bir yapıda bulunan Kıbrıs'ta, Guy'ün idareyi ele almasıyla hızlıca Lâtinleşme süreci başlamış ve adanın Lâtin nüfusu yüzyıllar geçtikçe ön plâna çıkarak daha da baskın hale gelmiştir.²⁸⁸

Guy'ün adayı satın aldıktan sonra izleyeceği politika hem kendisinin hem de Haçlıların Kıbrıs'taki geleceği açısından hayatî bir önem taşımaktaydı. Zira ada bir kez daha kötü yönetime, sömürülmeye ve neticesinde kanlı savaşlara tanık olamayacak

²⁸² Adanın I. Richard tarafından zaptı hakkında önemli bilgiler aktaran Roger de Hoveden (**a.g.e.**, II, 201), Kıbrıs'ın Rum halkını *Griffons* olarak zikretmektedir.

²⁸³ Nicholas Coureas, "Religion and Ethnic Identity in Lusignan Cyprus: How the Various Groups Saw Themselves and were Seen by Others", **Identity/Identities in Late Medieval Cyprus**, Nicosia 2014, s. 13-14.

²⁸⁴ Kıbrıs'ın Kral Richard tarafından işgali sırasında Ermeniler, Isaakios'un ordusunda Lâtinlere karşı savaşmıştır. Mas Latrie, **a.g.e.**, III, 592.

²⁸⁵ Lusignanların Ermenilerle kurdukları ilişkiler hakkında bkz.: Nicholas Coureas, "Lusignan Cyprus and Lesser Armenia 1195-1375", **Cyprus Research Center**, Nicosia 1995, ss. 33-71.

²⁸⁶ Adanın Osmanlılar tarafından fethinde Ermenilerle iş birliği yapan Mustafa Paşa, özellikle Lefkoşa'nın kuşatılması sırasında surlarda tüneller kazılması için Ermenilerle iş birliği yapmış ve bu destek karşısında şehir ele geçirildikten sonra Baf Kapısı'nı inşa ederek Ermenilerin kullanımına sunmuş, ayrıca ticarî ve dinî imtiyazlar da vermiştir. Hill, **a.g.e.**, II, 2-3.

²⁸⁷ Tudelalı Benjamin, **Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia İslâm Dünyası Gözlemleri**, trc. N. Arslantaş, İstanbul 2009, s. 38.

²⁸⁸ Lâtinleşme sürecinde ada nüfusu için bkz.: Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 101-115.

kadar yıpranmıştı.²⁸⁹ Guy bu sebeplerle, Kıbrıs hâkimiyeti sırasında devraldığı enkazı tamir edip, adanın yaralarını sararak Lusignan Hanedanı'nın burada köklü bir şekilde gelişmesi için uygun zemini yaratmak amacıyla çaba göstermiştir. Guy de Lusignan bu doğrultuda gerek Avrupa'da yaşadıkları olaylardan gerekse Filistin coğrafyasında hem Müslümanlara hem de Hristiyanlara karşı verilen mücadelelerden; stratejik ve politik açıdan pek çok ders çıkarmış, ada idaresinde Kral I. Richard ve Templier tarikatının aksine mantıklı ve oldukça ılımlı adımlar atarak Kıbrıs halkına karşı bir hoşgörü politikası izlemiştir ki, bu ılımlı politika adada etkili bir hanedanın oluşmasında önemli rol oynamıştır. Guy'ün idareyi devralır almaz ilk icraatı adayı nasıl yönetmesi gerektiği hususunda tavsiye almak ve onunla ittifak talebinde bulunmak üzere Selahâddîn'e elçiler göndermesidir. Makhairas'ın aktardığına göre Guy, *“Kıbrıslılar ne zaman isterlerse bana karşı ayaklanabilirler ve Bizans İmparatorluğu'nun da desteğini alarak zorla Krallığımı elimden alabilirler.”*²⁹⁰ şeklinde düşünmekteydi. Bu sebepten dolayı Guy, Selâhaddîn ile iletişime geçerek Kıbrıs'ta yeni elde ettiği hâkimiyeti onunla ittifak kurmak suretiyle güvence altına almak ve adada sağlam bir yönetim kurmak için ondan tavsiye almak istemişti.²⁹¹

Bunun üzerine Sultan Selâhaddîn Guy'e şu cevabı göndermişti: *“Oğlum bana haber göndererek artık benim komşum olduğunu, barış içinde Tanrı'nın isteğine göre müttefik olmak istediğini ifade ettin. Bunu kabul ediyorum. Benim dostlarım senin dostun, düşmanlarımı düşmanın olarak kabul etmene gelince ben de aynı şeyleri senin için diliyorum. Benim vasalım olma istediğinde ise bu senin niyetine değil gücümüzü aldığımız Allah'ın dileğine bağlıdır. Şunu bilmelisin ki ne sen ne de senden sonra dünyaya gelecekler tarafımdan eziyete uğramayacaklar veya benden sonra gelecekler de sizlerin sebep olması haricinde size eziyette bulunmayacaklar. Bizans İmparatorluğu'nun saldırması durumunda benden talep ettiğin yardımın gerçekleşmesi ise mümkün değildir; çünkü bize Allah'a ve büyük Peygamber Muhammed'e iman edenlere yardım etmemiz emredilmiştir, kâfirlere değil. Ancak eğer ki parmağını kaldırarak Allah'a ve Peygambere iman etmek niyetin varsa seni*

²⁸⁹ Kyrris, **a.g.e.**, s. 212.

²⁹⁰ Makhairas, **a.g.e.**, I, 21.

²⁹¹ **The Old French Cont.**, s. 113; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 41-42; Hill, **a.g.e.**, II, 38-39.

dostum ve kardeşim olarak göreceğim ve müttefikin olarak düşmanlarına karşı duracağım''.²⁹²

Selâhaddîn'in bu sözlerini duyan Guy ise, *“Tanrı beni korusun, bana tüm sultanlığını da verecek olsa (Bedenime ve ruhuma böyle bir kötülük yapacağıma ölmeyi yeğlerim) Kutsal Üçlü'yü reddetmem. Tanrı'ya olan inancımı reddedeceğime Bizans İmparatoru'na esir düşmeyi yeğlerim ve her zaman Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'a inanırım. O Tanrı ki bana her türlü belanın üstesinden gelmeme yardımcı olur.*''²⁹³ demiştir. Ayrıca Selâhaddîn, Guy'ün isteği üzerine, adayı nasıl yönetmesi gerektiği hususunda ona *“Oğlum hepsine ver ki kazanasın. Dostlarını ve dindaşların olan iyi şövalyeleri getirerek onlara tımarlar, makamlar ver ve Krallığını aranızda paylaşın...*''²⁹⁴ diyerek tavsiyede bulunmuş ve Guy'e bu yolla Krallık üzerinde hâkimiyetinin kolaylaşacağını izah etmiştir.

Selâhaddîn'den aldığı tavsiyeden sonra derhal Kıbrıs'ın idaresini düzenlemeye başlayan Guy, ilk olarak önceki rejimlerden fazlasıyla şiddet gören ada halkı üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle kısa süre önce Templier tarikatının bastırdığı isyanda pek çok Kıbrıslı, şehirlerini ve köylerini terk etmiş, buna bağlı olarak da ada genelinde üretim ciddi oranda durmuştu. Bu sebeple topraklarından göç etmiş olan ada halkını eski yerlerine çağıran Guy, feodal rejimde hayatî önem taşıyan toprak sistemini de yeniden canlandırmak adına, kendisine bağlı kalmak üzere Suriye, Filistin, Ermenistan'a haberler göndererek adaya yerleşimci çağırmış, buraya gelip yerleşmek isteyenlerin ihtiyaçlarının karşılanacağını bildirmiş, böylece ada nüfusunu artırmaya çalışmıştır.²⁹⁵ Bu iskân politikası kapsamında yapılan daveti doğuda Müslümanlara karşı verilen mücadelelerde ailelerini, topraklarını kaybeden Haçlılar geri çevirmemiş, Kıbrıs onlar adına yeni bir umut kapısı haline gelmiştir. Bu yerleştirme vesilesiyle, *“Pek çok dul, eşleri Suriye'de ölen kişiler, öksüz kalmış çocuklar gelerek adaya yerleşmiştir. Ayrıca sanatkarlar, ayakkabıcı, katip (Arap) gibi meslek erbabı adaya getirilerek onlara topraklar verilmiştir.*''²⁹⁶ Toprak sisteminin canlanmasına paralel

²⁹² Makhairas, **a.g.e.**, I, 21-23.

²⁹³ Makhairas, **a.g.e.**, I, 23.

²⁹⁴ Makhairas, **aynı yer.**

²⁹⁵ **The Old French Cont.**, s. 113-114; **Chronique d'Ernoult**, s. 286-287; **L'Estoire de Eracles**, s. 191-192; Makhairas, **a.g.e.**, I, 25; **Amadi**, s. 84; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 43-44; II, 8; Hill, **a.g.e.**, II, 39; Edbury, **a.g.e.**, s. 22.

²⁹⁶ **The Old French Cont.**, s. 114.

olarak üretim hareketlenmeye, ekonomi yeniden hayat bulmaya başlamıştır.²⁹⁷ Guy'ün izlediği bu iskân politikası sosyal ve ekonomik artılarının yanında hiç şüphesiz askerî gelişimi de beraberinde getirmiş, Guy de Lusignan buna ilâveten elindeki tüm imkânlarla mevcut garnizonları güçlendirmeye çalışmış ve hasar gören kaleleri imkânlar doğrultusunda onarım faaliyetlerine de koyulmuştur.

Siyasî açıdan Akkâ Kralı Henry Champagne ile yaşanan çekişme haricinde Guy de Lusignan döneminde Kıbrıs'ta dikkat çekici bir mücadele, dış güçlerle münasebet yaşanmamıştır. Kral I. Richard'ın Akkâ'dan ayrılmasından sonra Guy'e haber göndererek Sûr şehrini ele geçirmesini söyleyen Pisalıların bu hareketine karşı Henry sinirlenerek Guy'ün kardeşi Amaury'yi hapsettirmiştir.²⁹⁸ Guy'ün kısa süren yönetim döneminin en önemli olayı olan iskân politikası, uzun vadede adadaki Lusignan hâkimiyeti için ciddi kazanımlar getirmiştir. İlerde Kıbrıs Haçlı Krallığı'na büyük katkılar sağlayacak olan aileler Guy'ün iskân çağırısına olumlu cevap vererek adaya gelip yerleşmişlerdir.²⁹⁹ Adanın yeni yerleşimcileri pek tabii olarak Doğu'da Filistin topraklarında kullandıkları tüm unvanlarını Kıbrıs'ta da kullanmaya aynen devam etmişlerdir. Bu şekilde ada yalnızca ekonomik, askerî, sosyal anlamda yeniden canlanmakla kalmamış, Akkâ Haçlı Krallığı'nın yasalarını, devlet sistemini aynen devam ettiren Kıbrıs Haçlı Krallığı'na tâbi mevcut Bizans halkının yanı sıra adada bir Lâtin nüfusu da oluşmaya başlamıştır.³⁰⁰ Bu açıdan ilerde uzun yıllar bölge siyasetinde etkili olacak olan Lusignan Hanedanı'nın tohumları Guy döneminde atılmış ve bu tohumların gelişip büyüyebileceği ortam yaratılarak, önceki rejimlerden farklı olarak adada köklü bir hâkimiyet tesis edilmeye çalışılmıştır. Nitekim Guy devrinde kurulan hanedan, XIII. yüzyılda daha da köklenip, gelişmiş ve bölge tarihine yön veren bir yapıya bürünmüştür.

²⁹⁷ Guy de Lusignan bu süreçte pek çok Lâtine sığınma hakkı vermiştir. 300 atlı şövalye ve 200 yaya askerini arazi sahibi yapmıştır. **Old French Cont.**, aynı yer; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 43-44; William Stubbs, **Kıbrıs ve Ermenistan'ın Ortaçağ Krallıkları**, trc. Ali Çakıroğlu, Lefkoşa 2016, s. 16; Edbury, **a.g.e.**, s. 17.

²⁹⁸ **Old French Cont.**, s. 124; **L'Estoire de Eracles**, s. 202; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 52; Edbury, **a.g.e.**, 28; Runciman, **a.g.e.**, III, 73.

²⁹⁹ Kıbrıs'a gelen ilk önemli Haçlı liderleri arasında Hugh Martin, Fulk de Yver, Lawrence de Plessy, Masse de Gaurelle, Adam de Antioch, Guy Le Petit ve Reynald de Barlais gibi isimler bulunmaktadır. Bu isimlerden Renaud de Barlais adadaki önemli ailelerden olacak olan Morfou Ailesi'nin de kurucusudur. Edbury, **a.g.e.**, s. 18.

³⁰⁰ Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 47-48.

Hâkimiyetinin sonlarına doğru Kıbrıs hâkimi Guy de Lusignan,³⁰¹ kendisinden sonra tahtın büyük ağabeyi Geoffroi'ye geçmesini istemekteydi.³⁰² Ancak kardeşinin tam aksine Doğu'da artık daha fazla kalmayı düşünmeyen Geoffroi Fransa'nın kuzeyindeki topraklarını, Kıbrıs'a ve Filistin'e tercih ederek 1192 yılı sonunda ülkesine geri dönmüştü. Böylece Guy'ün Nisan 1194'te³⁰³ Filistin'deki ani ölümünün ardından vasalları onun diğer kardeşi Yafa Kontu Amaury'nin tahta geçmesini uygun buldu.³⁰⁴ Neticede Guy de Lusignan'ın 1 yıl 11 ay süren hâkimiyetinden sonra kardeşi Amaury Kıbrıs tahtına oturdu.³⁰⁵ Guy'ün ölümünün ardından Henry de Champagne ve İngiltere'nin Kıbrıs üzerinde hak iddia edememesi ise Guy de Lusignan'ın siyasî başarısı olarak görülmektedir.

2. Amaury de Lusignan (1194-1205)

Amaury de Lusignan (Aimery, Amalric, II. Amaury), icraatlarıyla sadece Kıbrıs Haçlı Krallığı tarihi için değil Doğu'daki tüm Haçlılar için oldukça önem arz eden bir hükümdar olmuştur. Amaury, Guy'den aldığı Kıbrıs yönetimini sağlamlaştıran, onun kurmaya çalıştığı idarî, sosyal ve askerî düzeni sistematikleştirerek gerçek anlamda Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın kuruluşunu tamamlayan isimdir.³⁰⁶ Bununla da kalmayarak kendisine ihtiyaç duyulduğunda Kudüs Krallığı'nın mirasını korumaktan kaçınmayarak Doğu'daki Haçlıların bölgedeki varlığını korumak için de gayret sarf etmiştir.

Haçlılarla münasebeti 1170'li yıllara dayanan Amaury, özellikle Kudüs Krallığı'nın son evrelerinde siyasette oldukça etkili olarak Müslümanlara karşı verilen mücadelede öne çıkmış bir şahsiyettir.³⁰⁷ Kardeşi Guy'ün Kıbrıs yönetimine geçtiği

³⁰¹ Guy'ün hâkimiyeti boyunca *Kıbrıs Kralı* unvanını kullandığını belirten hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Guy, Kıbrıs Kralı (*Roi de Chpre*) değil yöneticisi (*Seignor*) olarak kabul edilmektedir. Krey, **Les Familles**, s. 24-27; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 53; Stubbs, **a.g.e.**, s. 15; J. T. Fitzgerald, "On a Coin of Guy de Lusignan", **The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society**, VIII (Nisan 1845), s. 197-206.

³⁰² **Old French Cont.**, s. 125; **L'Estoire de Eracles**, s. 192; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 120; Hill, **a.g.e.**, II, 44. Geoffrey de Lusignan için bkz. Mas Latrie, **a.g.e.**, II, 22.

³⁰³ **Old French Cont.**, s. 125; **Chronique d'Ernoult**, s. 287. Roger de Hoveden (**a.g.e.**, II, 373) Guy'ün ölüm yılını 1195 olarak vermektedir. Karş. Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 53.

³⁰⁴ **Old French Cont.**, s. 125; **Amadi**, s. 85.

³⁰⁵ Öldüğünde 65 yaşında olan Guy, Lefkoşa'da Templier tarikatı tarafından inşasına başlanan ve kendisi tarafından tamamlanan kiliseye defnedilmiştir. Hill, **a.g.e.**, II, 43.

³⁰⁶ Amaury ayrıca Guy'ün ölümünden sonra taç giyme merasimlerinde İngiltere Krallığı'na edilen bağlılık yeminini de kaldırmıştır. Stubbs, **a.g.e.**, s. 15.

³⁰⁷ Bkz. III. Bölüm, Üçüncü Haçlı Seferi Sürecinde Lusignanlar, s. 57-62.

süreçte onun yanında yer alarak bu yolda mesai harcayan Amaury,³⁰⁸ kardeşinin ölümünden sonra oldukça aşına olduğu Kıbrıs yönetimine uygun görülerek tahtın ikinci Frank hükümdarı olmuştur.³⁰⁹ Hükümdarlığı sırasında kardeşi Guy'den devraldığı Kıbrıs yönetimini bir Krallığa dönüştürmüş ve adada Lusignan hâkimiyetinin devam edeceğini kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Bu hususta Kıbrıs'ta uzun yıllar varlığını koruyacak bir Lusignan unsurundan bahsedebilmek için Amaury öncelikle ekonomik alanda çalışmalar yaptı.³¹⁰ Kardeşi Guy'ün cömertçe verdiği topraklarda çeşitli düzenlemelere gitti ve Krallığın yıllık gelirinin 3.000.000 bezant'ı³¹¹ bulmasını sağladı.³¹² Ekonomik alanda işlerin rayına oturtulmasından sonra adadaki Lâtinlerin durumunun sağlamlaştırılması gerektiğini düşünen Amaury, bu hususta derhal din olgusu üzerine yoğunlaşmış ve Bizans nüfusuna rağmen adada Lâtin Kilisesi'ni tesis etme çalışmalarına başlamıştır.

i. Kıbrıs'ta Lâtin Kilisesinin Kurulması

Lusignanlerden önce adada mevcut olan Kilise, Ortodoks Bizans İmparatorluğu'na bağlı bulunmaktaydı.³¹³ Guy zamanında yürütülen iskân politikası ile adada Lâtin nüfusu artınca Katolik Kilisesi'ne olan ihtiyaç da gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Her ne kadar Amaury'den önce başkentte Templier tarikatının kendilerine ait kilisesi olsa da Ortodoksluk bariz bir şekilde Lâtinlerin üzerinde bir mevkideydi ki, Amaury bunun hızlıca değişmesi için gerekli çalışmaları başlattı. Göreve geldikten sonra plânlı bir şekilde kilise unsuruna el atan Amaury, derhal Papalıktan yardım istedi.³¹⁴ Lazikiye Başdiyakozu ve Amaury'nin Şansölyesi Alan, 1195'te Roma'ya Papa III. Celestine'nin huzuruna gönderilmiş ve adada Lâtin

³⁰⁸ Guy kardeşi Amaury'e Baf Kontluğu'nu vermişti. Mas Latrie, **a.g.e.**, III, 595.

³⁰⁹ **The Old French Cont.**, s. 125; **Chronique d'Ernoul**, s. 287; **L'Estoire de Eracles**, s. 192; Pascal, **a.g.e.**, s. 21; Hill, **a.g.e.**, II, 44; Edbury, **a.g.e.**, s. 29; Runciman, **a.g.e.**, III, s. 74; Furber, a.g.m., **A History of the Crusades**, s. 604.

³¹⁰ **Chronique d'Ernoul**, s. 287; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 121; II, 8-9.

³¹¹ Guy öldüğünde ada yönetiminin hazinesinde 200.000 bezant vardı. Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 123; Stubbs, **a.g.e.**, s. 17.

³¹² **Chronique d'Ernoul**, s. 287-288; **L'Estoire de Eracles**, s. 191; Hill, **a.g.e.**, II, 45.

³¹³ Nicholas Coureas, "The Latin and Greek Churches in Former Byzantine Lands under Latin Rule", **A Companion to Latin Rule**, ed. N. I. Tsougorakis-Peter Lock, Brill 2015, s. 145-184. Eski Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nde bir başpiskopos ve 14 yardımcı piskopos bulunmaktaydı. Makhairas, **a.g.e.**, I, 29. Başpiskopos hiçbir patriğe itaat etmemekteydi. Stubbs, **a.g.e.**, s. 19.

³¹⁴ Makhairas, **a.g.e.**, I, 27; Hill, **aynı yer**; Edbury, **a.g.e.**, s. 29.

kilisesinin oluşturulması için yardım talebinde bulunulmuştur.³¹⁵ Doğu'da zaten yeteri kadar kan kaybeden ve en önemli kutsal kaleleri Kudüs'ü yitiren Papalık ise Kıbrıs konusuna ayrı bir ehemmiyet vererek Krallığın oluşması ve yaşaması için çaba göstermiştir.³¹⁶

Yapılan çalışmaların ardından Papa III. Celestine'in 13 Aralık 1196 tarihli fermanı ile Kıbrıs'ta Lâtin Kilisesi resmen kurulmuştur.³¹⁷ Bu fermanla Lefkoşa merkezli bir başpiskoposluk ile Baf, Magosa, Limasol merkezli yardımcı piskoposluklar kurulmuş ve Şansölye Alan ise ilk başpiskopos olarak tayin edilmiştir.³¹⁸ Bu düzenlemeyle Lefkoşa, adanın kuzey ve güney tüm orta kesimini içine alan en üst merci olurken, adanın batı kesiminden Baf Piskoposluğu'nun; merkeze yakın Mesarya kısmı ve Karpaza kadar doğu kesiminden Mağusa Piskoposluğu'nun; adanın güney kesiminden ise Limasol Piskoposluğu'nun sorumlu olmasına karar verilmişti.³¹⁹ Bu yeni sistemle Bizans Kilisesi'ne ait önemli topraklar ve gelirler de artık Lâtin Kilisesi'ne bağlanmış³²⁰ ve adada Ortodoksluk'tan Katolik rejimine geçiş resmiyet kazanmıştır.³²¹ Bu süreçten sonra Kıbrıs'ta Ortodoks Kilisesi kademeli olarak hem yetki yönünden hem de manevî yönden güç kaybederek Lâtinler karşısında silikleşmiş ve nihayetinde kesin olarak yok sayılacağı 1212'ye kadar zayıf da olsa varlığını sürdürmüştür.

Lusignan Hanedanı'nın geleceğine yönelik en önemli adımlardan birini başarıyla tamamlayan Amaury, Kıbrıs'ta Lâtin Kilisesi'nin kurulmasından hemen sonra yegâne hedefi olan Krallık tacı ile onurlandırılmak için harekete geçmiştir.

³¹⁵ Adı Giacinto/Hyacinthus Bobone olan III. Celestine, Roma'nın asil ailelerinden birine mensup olarak dünyaya gelmiştir. 21 Mart 1191 tarihinde Papa seçildikten sonra 8 Haziran 1198'de ölünceye kadar bu görevini sürdürmüştür. Özellikle Alman şövalye tarikatı olan Töton Şövalyeleri'nin Papalık nezdinde onaylanmasında etkili olmuştur. Ludwig Vones, "Celestine III", **The Papacy**, I, 276-278.

³¹⁶ Nicholas Coureas, **The Latin Church in Cyprus 1195-1312**, İngiltere 1997, s. 8-9.

³¹⁷ Mas Latrie, **a.g.e.**, III, 599; **Bullarium Cyprium-Papal Letters Concerning Cyprus 1196-1261**, ed. C. Schabel, Nicosia 2010, I, s. 97-98.

³¹⁸ Makhairas, **a.g.e.**, I, s. 27; Mas Latrie, **a.g.e.**, III, 605; Hill, **a.g.e.**, II, 46; Edbury, **aynı yer**; Nicholas, **a.g.e.**, s. 4.

³¹⁹ Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 122-124; Hill, **a.g.e.**, II, 46-47.

³²⁰ Önemli yerler arasında; Kition, Girne, Kythea, Lapithos, Soli, Sinda, Sigouri, Tamassos ve Tremithos yer almaktadır. Makhairas, **a.g.e.**, I, 29; Hill, **aynı yer**.

³²¹ Makhairas, **a.g.e.**, I, 27-29; Kyrris, **a.g.e.**, s. 213; Edbury, **a.g.e.**, s. 29. Ayrıca adadaki Rum nüfusunun Lâtin Kilisesi'ne tepkisi olsa da şikayetleri sonuçsuz kalmıştır. Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 125.

ii. Amaury de Lusignan'ın Krallık Unvanını Elde Etmesi

Kendisinden önceki Kıbrıs hâkimi Guy'ün Kral unvanına sahip olmaması ve dış siyasette adanın Aslan Yürekli Richard tarafından kendisine bahşedilmiş gibi lanse edilmesi Amaury'nin mutlak surette hâkimiyetini tescillemesini zorunlu kılmaktaydı. Bunun için öncelikle Papalığın desteğini sağlayan Amaury şimdi diğer devletler nezdinde adadaki hükümdarlığının onaylanması için gayret sarf edecekti. Nitekim mevcut dış siyaset de bunu zorunlu kılmakta, özellikle Lâtin Doğu'nun hâkimi olan Kral Henry de Champagne ile yaşanan çekişmede³²² Amaury'nin Henry karşısında eşit şekilde muamele görebilmesi için Kral unvanına sahip olması gerekmektedir.

Öte yandan her ne kadar Amaury'nin Kıbrıs'a giderek tahtı ele geçirmesini istemese de Kudüs Haçlı Kralı Henry de Champagne, Filistin coğrafyasındaki Müslüman tehlikesine karşı onunla ortak hareket etmek zorunda kalmış, yaşanan gelişmeler her iki krallığın da kaderini değiştirmiştir. İki taraf arasındaki ilk görüşme, bir zamanlar Beysân hâkimi olan Kıbrıs *konnetabl* unvanını taşıyan Baudouin'in Akkâ'ya giderek Henry'i Amaury'yle görüşmek üzere Kıbrıs'a gitmek hususunda ikna etmesiyle gerçekleşmiştir.³²³ İki hükümdar, kendi aralarındaki sorunları bir tarafa bırakarak ortak düşman Müslümanlara karşı birlikte hareket etmeyi uygun görmüş ve iki Haçlı Krallığı'nın kaderini uzun vadede birleştirmek adına bir anlaşma yapmışlardır.³²⁴ Buna göre Amaury'nin üç oğlunun (Guy, Jean ve Hugue), Kraliçe Isabella'nın daha önce Konrad de Montferrat'la yapmış olduğu evlilikten doğan kızı Marie ve Kral Henry'den olan Alice ve Philippa ile evlendirilmeleri ve Krallıkların bu soydan devam etmeleri uygun görülmüştür.³²⁵

Siyasî olarak Doğu'daki Haçlılar ile sorunlarını çözmüş gibi gözüken Amaury için tek bir gerçek vardı ki, asla Henry'ye tabi olmayı kabul etmek istememesiydi. Bu yüzden kısa süre sonra bizzat Kral unvanıyla taçlandırılmak üzere yeniden harekete

³²² Guy Kıbrıs hâkimi olduktan sonra 1194 yılında Henry, Pisalılara karşı yapılan misillemeye o zaman Kudüs Krallık *konnetabl* olan Amaury'yi mesul tutarak hapsedtirmişti. *L'Estoire de Eracles*, s. 202; Mas Latrie, *a.g.e.*, I, 142. Ayrıca Henry, Amaury'den kardeşi Guy de Lusignan'ın I. Richard'a henüz vermediği borcunu ödemesini de talep etmiştir. Mas Latrie, *a.g.e.*, I, 143; Runciman, *a.g.e.*, III, 73.

³²³ *Old French Cont.*, s. 135.

³²⁴ *Old French Cont.*, aynı yer; *Chronique d'Ernoult*, s. 293-294; Mas Latrie, *a.g.e.*, I, 143; Hill, *a.g.e.*, II, 44, Edbury, *a.g.e.*, 32; Runciman, *a.g.e.*, III, 84.

³²⁵ Bu antlaşmayla Amaury de Lusignan, Yafa ve Kudüs Krallığı Konnetabl haklarından vazgeçmiştir. Öte yandan anlaşmada adı geçen Kıbrıslı Prenslardan Guy ve Jean henüz çocuk yaşta vefat edince bunlardan yalnızca Hugue ve Alice evlenebilmiş (1208) ve Lusignan Ailesi'nin hâkimiyeti bu koldan devam etmiştir. *L'Estorie de Eracles*, s. 208; *Amadi*, s. 86; Mas Latrie, *a.g.e.*, III, 597; Hill, *a.g.e.*, II, 58.

geçti.³²⁶ Her ne kadar Lâtin Kilisesi'nin kurulması konusunda Papalığın desteğini alsa da Papalığın siyasî anlamda Kudüs ile olan mazisi düşünüldüğünde Amaury'nin Papa tarafından Kral ilân edilmesi pek mümkün gözükmemekteydi. Dönemin siyasetinde, İngiltere ve Fransa'nın kendi iç meseleleri ve birbirleriyle olan çekişmelerle meşgul olduğu düşünülürse Hristiyan âleminde Amaury'e Kral unvanı verebilecek iki İmparatorluk bulunmaktaydı: Bizans ve Alman İmparatorlukları. Bizans İmparatorluğu anlaşılır bir şekilde adasını işgâl eden Lâtinlere Krallık unvanı vererek işgâllerini yasallaştırmaya yanaşmazdı. Ancak Batı'da yeni bir Haçlı Seferi tertip edeceği konuşulan ve dönemin siyasî anlamda son derece etkin gücü olan Alman İmparatoru VI. Heinrich,³²⁷ Amaury'nin bu isteğine olumlu yaklaştı. Bunun üzerine Amaury derhal harekete geçerek, 1195 ekiminde Renier de Gibelet'i elçi olarak Almanya'ya gönderdi. Renier, Frankfurt yakınında yer alan Gelnhausen'de VI. Heinrich'e Amaury'nin tabiyetini ve arzusunu ilettili.³²⁸ İmparator VI. Heinrich, kendisine itaat arz eden Amaury'nin arzusunu kabul ederek ona krallık esas ve taç giyme töreni vadetti.³²⁹ Neticede Alman İmparatorunun başnâzırı olan Hildesheim Piskoposu Konrad, 22 Eylül 1197'de Kıbrıs'a gelip başkent Lefkoşa'da (Nikosia) Amaury'i ilk Kıbrıs Kralı unvanıyla taçlandırdı.³³⁰ Adanın uluslararası siyasette resmî olarak Krallık olmasından sonra idarî anlamda da birtakım yeniliklere gidildi. Esas olarak Kudüs'teki Krallık sistemi model alınarak, feodal rejim esaslarına dayalı yenilikler yapıldı. Kudüs'teki yüksek mahkemeye benzer mahkeme ve heyetler oluşturuldu, memuriyetler ve bakanlıklar oluşturularak Kudüs'teki mevcut yasaların tümü ada için geçerli sayıldı.³³¹ Öte yandan Alman İmparatorluğu için Amaury'i Kıbrıs Kralı olarak tanımak son derece yararlı bir kazançtı. İmparator VI. Heinrich'in en büyük amacı bütün Akdeniz dünyasını ve Filistin'i hâkimiyeti altına almak adına bir sefer tertip etmek ve elde edeceği başarılarla Hristiyan âlemine kendisini kanıtlamaktı. Bu uğurda Kıbrıs, İmparatora muazzam bir üst olarak lojistik destek

³²⁶ Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 125.

³²⁷ 1169 yılında Almanya Kralı olan VI. Heinrich, uzun saltanatı süresince Avrupa'da söz sahibi olmuş bir hükümdardır. 1191 yılında Kutsal Roma Germen İmparatoru, 1194 yılında ise Sicilya Kralı unvanını alarak Avrupa'da gücünü iyice artırmış, 1197 yılında da vefat etmiştir. Janus M. Jensen-Alan V. Murray, "Henry VI of Germany (1165-1197)", **Crusades: An Encyclopedia**, 568-570.

³²⁸ Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 146; Hill, **a.g.e.**, II, 48; Edbury, **a.g.e.**, s. 31; Runciman, **a.g.e.**, III, 75.

³²⁹ **Chronique d'Ernoult**, s. 302; **L'Estoire de Eracles**, s. 209; Bustron, **a.g.e.**, s. 54; Hill, **a.g.e.**, II, 49; Edbury, **a.g.e.**, s. 31.

³³⁰ **Old French Cont.**, s. 140; **Chronique d'Ernoult**, s. 303; **L'Estoire de Eracles**, s. 212; **Amadi**, s. 87; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 127-128; Hill, **a.g.e.**, II, 49; Mayer, **a.g.e.**, s. 150; Runciman, **aynı yer**; Demirkent, **a.g.e.**, s. 164; Furber, a.g.m., **A History of the Crusades**, 604.

³³¹ Hill, **aynı yer**. Detaylı bilgi için bkz. Merwan Nader, **Burgesses and Burgess Law in the Latin Kingdoms of Jerusalem and Cyprus (1099-1325)**, Ashgate 2006.

sağlayacağından, Amaury'ye bu jesti sağlayarak Kıbrıs'ı kullanabilme ayrıcalığını elde edebilmek İmparatorluk adına son derece önem arz etmekteydi. Nitekim VI. Heinrich'in düzenleyeceği sefer hem Filistin hem de Kıbrıs için işlerin gidişatını etkileyecektir.

iii. Kıbrıs Haçlı Krallığı ve Kudüs (Akkâ) Krallığı Tacının Birleşmesi

Kutsal ülkede Alman üstünlüğünü sağlamak niyetinde olan İmparator VI. Heinrich, 1197'de hazırlıklarını tamamladıktan sonra Mainz Başpiskoposu Konrad ve Adolf von Holstein önderliğinde güçlü bir askerî birliği Bari'den deniz yoluyla Akkâ'ya gönderdi.³³² Bu birlikler Ağustos ayında Akkâ'ya ulaşırken kumandanları Amaury'nin taçlandırılma törenine katılmak üzere Kıbrıs'ta kalmışlardı. Akkâ'ya ilk gelen Almanlar, zafer şevki ve coşkusuyla plânsız bir şekilde derhal Müslümanlara saldırmaya başladılar. Bunların Celîle'ye saldırması üzerine Dımaşk'ta hüküm süren Eyyûbî Sultanı el-Âdil (1200-1218) derhal harekete geçerek ilk gelen saldırıları savuşturduktan sonra Yafa'ya yönelerek şehri kuşattı.³³³ Yafa'daki garnizon sayıca yetersiz olup Müslümanlarla savaşacak gücü bulunmadığından burayı savunamayacağını anlayan Kral Henry de Champagne, Kıbrıs Haçlı Kralı Amaury'e haber göndererek eskiden hâkim olduğu Yafa'yı müdafaa etmesi koşuluyla ona yeniden devretmeyi teklif etti.³³⁴ Amaury hemen harekete geçerek, asil kumandanlarından Renaud de Barlais'i derhal Yafa'ya gidip şehri savunmakla görevlendirdi.³³⁵ Renaud, 40 kadar şövalyeden oluşan küçük bir birlik ile yola çıkmak için hazırlıklara başladı.³³⁶ Ancak Yafa'nın Müslümanların eline geçmesi an meselesi olduğu halde, Renaud de Barlais, anlaşılan bu görev için pek de gönüllü olmadığından, çok acele davranmamış ve ağır hareket etmiştir. Sonunda Renaud'nun Yafa'yı el-Âdil'e karşı savunmak hususunda isteksiz olduğunu ve sorumsuzca davrandığını görünce çaresiz kalan Henry, Yafa için Pisalılardan yardım istemeyi uygun buldu. Ancak 10 Eylül 1197'de Henry de Champagne'ın Pisa kolonisinin temsilcilerini selamlarken sarayının penceresinden düşerek boynunu

³³² Mayer, **a.g.e.**, s. 150-151; Lock, **a.g.e.**, s. 155; Runciman, **a.g.e.**, III, 84-85.

³³³ Runciman, **a.g.e.**, III, 80-81.

³³⁴ **L'Estoire de Eracles**, s. 218-219; **Amadi**, s. 90; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 144.

³³⁵ Hill, **a.g.e.**, II, 58; Edbury, **a.g.e.**, s. 32.

³³⁶ **Old French Cont.**, s. 142. Yafa şehrinin savunması Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Doğu'daki dindaşlarına ilk yardımı olması sebebiyle önem taşımaktadır.

kırması sonucu hayatını kaybetmesi Doğu'daki Haçlıları yine kargaşa içine düşürürken mevcut durum ise Amaury de Lusignan lehine değişti.³³⁷

Henry'nin vefatıyla 26 yaşında üçüncü kez dul kalan eşi Isabella'nın kızları henüz küçük yaşlarda olduklarından Akkâ'da krallık tahtına geçecek kimse yoktu. Bu yüzden asiller bir kral bulunması için Isabella'yı yeniden evlendirmek üzere hemen harekete geçtiler. Krallığın önde gelen baronlardan olan Hugue de Tiberias ve dostları, Hugue'un kardeşi Ralph'ı tavsiye etseler de krallık içinde şerefli ve onurlu olan ailesi fakir olduğu gerekçesiyle reddedildi.³³⁸ Taht için yapılan istişareler sırasında ise ihmal edilen Yafa'nın Müslümanlar tarafından ele geçirildiği haberi Haçlılar arasında şok etkisi yarattı.³³⁹ Nihayetinde 20 Eylül 1197'de Kıbrıs'tan gelen Mainz Başpiskoposu Konrad ve diğer Almanların teklifi ve fikirlerinin ağır basmasıyla Kıbrıs Haçlı Kralı Amaury'nin dul Kraliçe Isabella için uygun eş olduğu hususunda karara varıldı.³⁴⁰ Amaury, kendisine yapılan teklife her ne kadar tereddütle yaklaşıp da Haçlıların yardım çağrısını geri çevirmedi ve Ekim 1198'de Akkâ'da Isabella ile evlenerek Kudüs Haçlı Kralı olarak taçlandırıldı.³⁴¹ Böylece Kıbrıs Haçlı Kralı Amaury Kudüs Haçlı Kralı unvanını da alarak her iki Krallığı kendi şahsında tek bir elde birleştirmiş oldu. Doğu Lâtin dünyası her ne kadar Kıbrıs ve Akkâ (ismen Kudüs) Krallıkları'nın birleşmesinden son derece memnun olsa da çifte Kral Amaury, idaresini yeni üstlendiği Kudüs Haçlı Krallığı'na oldukça temkinli yaklaşmaktaydı. Amaury taçlandırıldıktan hemen sonra iki Krallığın ayrı ayrı yönetileceğini ve özellikle Doğu'daki Haçlıların savaşları, sorunları için Kıbrıs'ın tek kuruluş dahi ödemeyeceğini belirtti.³⁴² Kral Amaury bunu yaparak esas önceliğinin kendi krallığı olan Kıbrıs olduğunu ortaya koymuş ve özellikle iki krallığın idaresinin birleşmesini engellemek suretiyle Kıbrıs'taki veraset sisteminin korunması açısından önemli bir karar vermiştir.³⁴³ Diğer taraftan zor durumda olan Haçlılara da sırt

³³⁷ *Old French Cont.*, s. 145; *Chronique d'Ernoult*, s. 306-307; *L'Estoire de Eracles*, s. 220; *Amadi*, s. 90; Mas Latrie, *a.g.e.*, I, 145; Hill, *a.g.e.*, II, 58; Mayer, *a.g.e.*, s. 248; Runciman, *a.g.e.*, III, 81.

³³⁸ Mas Latrie, *a.g.e.*, I, 145; Mayer, *aynı yer*; Runciman, *a.g.e.*, III, 82. Ralph de Tiberias için bkz.: *Ambroise*, s. 129, n. 23.

³³⁹ Mayer, *aynı yer*; Runciman, *a.g.e.*, III, 82.

³⁴⁰ Amaury'nin ilk eşi Eschiva d'Ibelin kısa süre önce vefat etmesi bu evliliği mümkün kılmaktaydı.

³⁴¹ *Chronique d'Ernoult*, s. 310; *L'Estoire de Eracles*, s. 223; *Amadi*, s. 87-91; Bustron, *a.g.e.*, s. 54; Sanudo, *a.g.e.*, s. 319; Mas Latrie, *a.g.e.*, I, 146; Runciman, *a.g.e.*, III, 82-83.

³⁴² *Chronique d'Ernoult*, s. 310-311; R. Gousset, *Historie des Croisades et du Royaume Franc de Jerusalem*, Paris 1936, III, s. 154-155.

³⁴³ Her ne kadar Kudüs Krallığı'nda veraset sistemi geçerliyse de Krallıktaki yüksek şura tahtın sahibini seçme hakkını korumaktaydı. Dolayısıyla Amaury'nin ölmesi halinde her iki Krallığın tahtı yeniden

çevirmeyerek yardımlarına koşması ve hayatını kaybedeceği 1205 yılına kadar Kudüs Kralı unvanıyla Doğu'daki Haçlıların himayesini üstlenmesi dindaşlarının yanında olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Kudüs ve Kıbrıs Kralı Amaury, Kudüs Krallığı'nı sadece bir krallık nâibi gibi korumakla kalmamış, özellikle Müslümanlara karşı olan mücadelelerde de Filistin'de kalarak fazladan mesai yapmış ve Kudüs (Akkâ) Krallığı emanetine en iyi şekilde sahip çıkmaya çalışmıştır. Özellikle Almanların seferi sonrasında kendisini oldukça aktif bir siyasetin içerisinde bulan Amaury, henüz Kudüs Kralı olarak taçlandırılmadan Müslümanlar ile Haçlılar arasında çekişme sebebi olan Sayda ve Beyrut meseleleriyle uğraşmış, 23 Ekim 1197'de ele geçirilen Beyrut,³⁴⁴ Kralın eşi Isabella'nın üvey kardeşi Jean d'Ibelin'e iktâ edilmiştir.³⁴⁵ Esasında büyük umutlar ve vaatlerle sefere başlayan Almanların Haçlı Seferi ise büyük bir hayal kırıklığı ile sona ermiştir. Beyrut'un ele geçirilmesinden hemen sonra Kudüs hayali ile yanıp tutuşan Almanlar Celîle bölgesine girerek Toron Kalesi'ni kuşatmaya alsalar da 28 Eylül 1197'de Kral VI. Heinrich'in ölümü haberi gelince orduda büyük çözümler yaşanmaya başlamış ve her ne kadar askerî güçleri olsa da Alman komutanlar hızlıca ülkelerine dönmeyi daha uygun bulmuşlardır. Öte yandan Beyrut'un ele geçirilmesinden başka Almanların seferinin gerek Filistin, Suriye gerekse Kıbrıs için en önemli sonucu geride kalan Alman şövalyelerinin oluşturduğu Alman şövalye tarikatıdır.³⁴⁶

Almanların Filistin'den ayrılmalarından çok kısa süre sonra ise Kral Amaury harekete geçerek el-Âdil ile barış müzakerelerine girişti. Özellikle Doğu'daki Haçlıların mevcut durumu, Müslümanlarla savaşılamayacak güçte olmalarından dolayı bir barış ortamı yaratılması gerektiğinin farkında olan Amaury'nin barış teklifine el-Âdil de sıcak bakmıştı; zira Selâhaddin Eyyubî'nin ölümünün (1193) ardından İslâm birliğinin bozulması üzerine Eyyubî Ailesi içinde çıkan anlaşmazlıklar ve sorunlarla meşgul olması gerektiği için Haçlılara karşı harekete geçme fırsatı bulamayacaktı.

dul kalacak olan eşi Isabella ve olası yeni eşine geçebilecekti. Amaury iki Krallığı birbirinden ayrı tutarak Kıbrıs'taki Lusignan Ailesi'nin hâkimiyetinin devamını da güvenceye almış bulunuyordu.

³⁴⁴ Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 150; Runciman, **a.g.e.**, III, 84.

³⁴⁵ Amaury de Lusignan'ın Kıbrıs'a gitmesiyle yeni Kudüs *Konnetabl*'ı olan Jean, Filistin'deki Haçlılar ve Kıbrıs Haçlı Krallığı adına son derece önemlidir. Kral Amaury'nin Filistin'de bulunduğu sırada Akkâ'dan Sür şehrine yol alırken krala yapılan suikast girişimden Ralph de Tiberias sorumlu tutulmuş ancak Jean d'Ibelin'in devreye girmesiyle canı başışlanmış, böylece kendisi sadece Suriye'den sürgün edilmiştir. **Chronique d'Ernouf**, aynı yer; **L'Estoire de Eracles**, s. 230-231; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 151-152.

³⁴⁶ Runciman, **a.g.e.**, III, 85.

Sonuçta iki taraf arasında 1 Temmuz 1198'de barış antlaşması imzalandı.³⁴⁷ Antlaşmaya göre el-Âdil Yafa'nın, Amaury ise Cübeyl ve Beyrut'un sahibi olacak; Sayda kenti de iki taraf arasında taksim edilecekti. Anlaşmanın geçerlilik süresi 5 yıl 8 ay olarak belirlenmişti.

iv. Kıbrıs Haçlı Krallığı'nda Taht İddiasında Bulunan Şahsiyetlere Karşı Kral Amaury'nin İzlediği Siyaset

Kudüs ve Kıbrıs Kralı unvanlarının getirdiği sorumlulukları lâıykıyla yerine getiren Amaury hükümdarlığı sürecinde özellikle Kıbrıs tahtı üzerinde hak iddia edenlerle de uğraşmak zorunda kalmıştır. Amaury'e karşı hak iddia eden ilk isim 1195-1203 yılları arasında hüküm süren Bizans İmparatoru III. Aleksios'tur. 1201 yılında Papalık ile iletişime geçen Aleksios, Bizans'a ait olduğunu ifade ettiği Kıbrıs'ın kendisine iadesi koşuluyla Haçlı Seferleri'ne yardımda bulunacağını belirtmiştir. Ancak Papalık, Bizans'ın Kıbrıs üzerindeki haklarını Lusignanler adaya gelmeden çok önce kaybettiğini belirtmiş ve III. Aleksios'un bu talebini reddetmiştir. Bununla da yetinmeyen Papa III. Innocentius (1198-1206) Fransa ve İngiltere Krallarına mektup göndererek, III. Aleksios'a karşı Kıbrıs Krallığı'na yardıma gitmelerini istemiştir.³⁴⁸

III. Aleksios'tan başka Amaury'nin tahtına göz diken bir başka isim adanın sabık hâkimi Isaakios Komnenos'tur. Kendisini başkente davet eden III. Aleksios'un adada hak iddia etmesine imkan vermemek için İstanbul'a gitmemiştir. Ancak Kıbrıs'a müdahale edebilmek için yardım bulması gerektiğini bilen Isaakios, Türkiye Selçuklularından almayı umduğu yardımı alamayınca Kıbrıs konusundaki hayalleri suya düşmüştür.³⁴⁹

Isaakios'dan sonra onun kızı da uzun vadede Amaury karşısında koz olarak kullanılmıştır. Adanın İngilizler tarafından zaptından sonra Isaakios'un eşi ve kızı, Kral I. Richard ile Filistin'e gitmiş, sefer sona erdikten sonra Kral ülkesine geri dönerken de onun yanında yer almışlardır. Kral I. Richard'ın yolda Avusturya Herzogu V. Leopold tarafından esir edilmesinden sonra Isaakios'un hanımı Poitou bölgesine

³⁴⁷ Hill, **a.g.e.**, II, 61; Edbury, **a.g.e.**, s. 34; Runciman, **a.g.e.**, III, 86.

³⁴⁸ Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 154; Hill, **a.g.e.**, II, 63.

³⁴⁹ Niketas, **a.g.e.**, s. 611.

doğru yoluna devam etmiş, kızı ise I. Philippe ve I. Richard ile esir tutulmuştur.³⁵⁰ Genç kız burada ilk önce VI. Raymond de Toulouse ile evlendirilmiştir. Ancak bu evlilik kısa süre sonra sona ermiş ve Isaakios'un kızı bu kez 1202 yılında Marsilya'da Flamanların lideri olan Thierry de Flanders ile evlendirilmiştir. Akabinde IV. Haçlı Seferi'nde diğer Haçlıların aksine İstanbul'a değil Akkâ'ya giden Thierry de Flanders, Amaury'e karşı Kıbrıs tahtı üzerinde hak iddia etmiştir. Bu iddiası Amaury tarafından dikkate dahi alınmayınca Thierry, önce Ermenistan'a, oradan da İstanbul'a gitmiştir. Thierry ve eşi böylece tarih sahnesinden çekilmişlerdir (1207).³⁵¹

Dış politikada hem Kudüs hem de Kıbrıs Krallıkları için elinden geldiği kadar barış yanlısı bir tutum sergileyen Amaury sadece Kıbrıs Krallığı için değil Akkâ (Kudüs) Krallığı için de ekonomik faaliyetlerde bulunmuştur. Suriye'deki Lâtin ticaretinin kalkınmasına önem veren Amaury, Marsilya ile anlaşma yaparak şehre ticarî imtiyazlar vermiş,³⁵² Müslümanlara karşı izlediği barış politikasını ekonomik anlamda da desteklemiştir. Ancak Kral Amaury, özellikle Batı'dan gelen yeni Haçlı akınları ile zaman zaman bu politikasını icra etmekte zorlanmıştır. Avrupa'dan yeni bir Haçlı Seferi yapılacağı haberi gelir gelmez, en azından bu orduların gelişine kadar el-Âdil ile barışı korumanın hesaplarını yapan Amaury, Batıdan gelen küçük askerî birliklerin fevri hareketleri yüzünden sık sık zor duruma düşüyordu. Öyle ki Amaury, her ne kadar dindaşları Haçlılar tarafından Müslümanlara karşı olan barış yanlısı tutumundan dolayı eleştirilerek korkaklıkla suçlansa da barış politikasından vazgeçmemeye özen göstermiştir.³⁵³

Bizans İmparatorluğu'nun Lâtinler tarafından parçalandığı ve İstanbul'un tahrip edildiği 1204 yılındaki IV. Haçlı Seferi de Kral Amaury'nin saltanat dönemine denk gelen en önemli olaylardandır. Her yönüyle Haçlı Seferleri tarihinde öncekilerinden ve sonrakilerinden kesin bir şekilde ayrılan bu seferin etkileri Kudüs ve Kıbrıs'a da ulaşmıştır. Dördüncü sefer sırasında Batı'nın dindaşı olarak görülen Bizans ve başkenti İstanbul yerle bir edilmiş, bu suretle tüm dünyaya Haçlı Seferleri'nin sadece din savaşı olmadığı, aynı zamanda çıkar ve üstünlük mücadelesi olduğu bizzat Haçlıların kendileri tarafından gösterilmiştir. O zamana kadar düzenlenen seferlerden

³⁵⁰ *Chronique d'Ernouf*, s. 352-353; Mas Latrie, *a.g.e.*, I, 156-160.

³⁵¹ *Chronique d'Ernouf*, s. 356-357; Sanudo, *a.g.e.*, s. 322; Hill, *a.g.e.*, II, 63-64.

³⁵² Mas Latrie, *a.g.e.*, II, s. 24-32; Heyd, *a.g.e.*, s. 402

³⁵³ Runciman, *a.g.e.*, III, 89.

farklı olarak Hristiyanların Müslümanları değil, kendileri gibi Hristiyan güç olan Bizanslıları hedef aldığı bu sefer, ağırlıklı olarak İstanbul eksenli kalmış, Doğu'ya gelen küçük birlikler dışında bölgedeki Haçlılara pek bir tesiri olmamıştır.³⁵⁴ Amaury gelen bu birlikleri büyük bir itina ile kontrol etmeye çalışmış ve temel politikası olan Müslümanlarla mevcut barışı koruma gayesini de büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Ancak Amaury bu barış politikasını uygularken ele geçirdiği bazı fırsatları da değerlendirmiş, ayrıca gerektiğinde Müslümanlara karşı derhal harekete geçmiştir. Nitekim 1204 Mayıs'ında Mısır'dan Suriye'ye kıymetli ticarî mallar taşıyan gemilere saldırması³⁵⁵ ve el-Âdil'in oğlu el-Muazzam'ın Akkâ'ya hücum etmesi üzerine hemen harekete geçerek Galilea bölgesine saldırması buna örnek teşkil etmektedir.³⁵⁶ Amaury'nin bu saldırılardan daha çok ses getiren girişimi, Nil Deltası üzerine Müslümanlara karşı saldırıda bulunmasıdır. Onun, 1204 yılı Haçlı Seferi sonrası Doğu'ya gelen birliklerle, Mayıs ayında Nil Deltası'na düzenlediği bu seferde büyük miktarlarda ganimet elde ederek Akkâ'ya dönmüştür.³⁵⁷

Bir önceki antlaşmanın sona ermesine yakın olarak 1204 yılında Amaury, el-Âdil ile yeniden barış görüşmelerine başlamanın uygun olduğuna karar vermiş ve neticede iki taraf arasında altı yıl geçerli olacak yeni bir antlaşma metni imzalanmıştır.³⁵⁸ Bir önceki antlaşmaya göre daha da kârlı çıkan Kral, bu kez kesin olarak Beyrut ve Sayda'yı almakla yetinmemiş, Yafa ve Remle'nin idaresini de alarak, Kudüs ve Nazareth'i³⁵⁹ ziyaret edecek Hristiyanlar için de kolaylıklar elde etmesini bilmiştir. Bununla birlikte Kral Amaury, el-Âdil'e karşı elde ettiği avantajların ve üstünlüğün keyfini çok uzun süre yaşayamadı ve 1 Nisan 1205'te Akkâ'da aşırı balık³⁶⁰ yemekten

³⁵⁴ Detaylı bilgi için bkz. Geoffrey Villahardouin, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri: Geoffroi de Villehardouin Henri de Valenciennes**, trc. Ali Berktaş, İstanbul 2008.

³⁵⁵ *Chronique d'Ernoul*, s. 355; *L'Estoire de Eracles*, s. 258; Hill, **a.g.e.**, II, 65; Edbury, **a.g.e.**, s. 34.

³⁵⁶ *Chronique d'Ernoul*, s. 357-359; *L'Estoire de Eracles*, s. 261-262.

³⁵⁷ *Chronique d'Ernoul*, s. 359-360; *L'Estoire de Eracles*, s. 263; *Gestes de Chiprois*, s. 61; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 165; Grousset, **a.g.e.**, III, 181; Hill, **a.g.e.**, II, 65; Edbury, **aynı yer**.

³⁵⁸ Her ne kadar barış isteği Amaury'den gelse de özellikle Nil'e yönelik gerçekleştirilen saldırıdan da anlaşılabilceği üzere iki taraf arasındaki deniz üstünlüğü Haçlılarda bulunmaktaydı ve barış teklifi el-Âdil (1200-1218) için de son derece cazip gözükmekteydi. *Chronique d'Ernoul*, **aynı yer**; *L'Estoire de Eracles*, **aynı yer**; Grousset, **a.g.e.**, III, 284; Runciman, **a.g.e.**, III, 89-90.

³⁵⁹ Günümüzde İsrail devleti sınırları içinde yer alan, Kudüs'ün kuzeyindeki Hristiyanlık için önem taşıyan kent.

³⁶⁰ Kison Nehri'nde tutulan balığın Çipura olduğu belirtilmektedir. Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 166.

dolayı zehirlenerek vefat etti.³⁶¹ Akabinde Kıbrıs'a götürülerek, adadaki yeni katedral, Santa Sophia'da³⁶² yapılan cenaze töreniyle buraya defnedilmiştir.

Kral unvanını Kıbrıs Haçlı Krallığı tarihinde ilk kez kullanan Amaury, kardeşi Guy'den aldığı bayrağı hiç kuşkusuz başarıyla taşıyarak Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın temellerini her anlamda sağlamlaştırmış ve güçlendirmiştir. Başa geçtikten sonra kısa süre içinde en büyük hedefi olan kalıcı, bağımsız ve güçlü bir Kıbrıs Haçlı Krallığı için derhal çalışmalara başlamış, önce adada Lâtin Kilisesi'nin oluşmasını sağlayarak akabinde de uluslararası politikada kendini *Kral* unvanıyla tanıtmayı başararak hem dinî hem de siyasî açıdan hedefine ulaşmıştır. Böylece bir devletin temel omurgalarından olan din ve siyasî güç unsurlarını Kıbrıs Haçlı Krallığı'na kazandırmış ve bu sayede XV. yüzyıla dek sürecek olan Krallığı kesin bir şekilde tesis etmiştir. Sadece bununla da yetinmeyen Kral Amaury, her ne kadar gönüllü olmasa da kendisine teklif edilen Kudüs Krallığı unvanını da büyük bir olgunlukla taşımasını bilmiş ve zor durumda olan dindaşlarına sırt dönmek bir yana dursun, özellikle Müslümanlara karşı Haçlıları başarı ile idare ederek Akkâ merkezli Suriye-Filistin Hristiyanlarının, Eyyubîlerden sonraki en büyük düşmanları olacak Memlûklere kadar bölgede tutunabilmelerine, varlıklarını koruyabilmelerine imkân sağlamıştır.³⁶³

v. Kral Amaury Döneminden Sonra Kıbrıs-Anadolu Münasebetlerine Genel Bir Bakış

Amaury'nin hâkimiyetinden sonra Kıbrıs'ta kesin bir ifadeyle bağımsız ve kendi ayakları üzerinde duran bir Lusignan krallığından bahsetmek mümkündür. Öyle ki Guy devri ve Amaury devri dahil olmak üzere 1192 yılından 1205 yılına kadarki süreçte Kıbrıs Haçlı Krallığı siyasî, dinî ve idarî oluşumunu tamamlamış, bu süreçten sonra dış siyasette de etkin olmaya başlamıştır. Lusignanlerin bu hususta, Suriye-Filistin coğrafyasında Amaury liderliğinde yürütülerek Müslümanlar üzerine yapılan müdahalelerden ayrı olarak gerçekleştirdikleri ilk temas Anadolu'nun güney kıyılarındaki Antalya ile yaşanmıştır.

³⁶¹ Amadi, s. 93; Bustron, a.g.e., 55; Gestes des Chiprois, s. 62; Sanudo, a.g.e., s. 326; Mas Latrie, a.g.e., I, 165-166; Hill, a.g.e., II, 66; Edbury, aynı yer; Runciman, a.g.e., III, 90.

³⁶² Başkent Lefkoşa'da bulunan yapı Gotik tarzda, Avrupa'daki Notre Dame Katedrali örnek alınarak inşa edilmiştir. Çeşitli eklemeler ve yenilemelerle günümüze kadar varlığını korumuş eserin şimdiki adı Selimiye Camii'dir. Bkz. Ek-17-18.

³⁶³ Kıbrıs'ın Haçlı Seferleri'ndeki rolü için bkz. Necmettin Ayan, **Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014.

Anadolu'nun güney sahillerinde yer alan Antalya (Attalia) çağlar boyunca özellikle ticarî anlamda öne çıkan bir yerleşimdir. Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden olan kentin tarihi, insanlığın Anadolu'da görülmeye başlandığı çağlara dek uzanır. Antalya, gerek sahip olduğu doğa güzellikleri gerekse jeopolitik konumundan dolayı tüm çağlar boyunca arzulanan bir bölge olma niteliği taşımıştır.³⁶⁴ Özellikle bölgenin sahip olduğu liman kenti vasfı ona önemli ticaret ayrıcalığı kazandırmış ve bu özellik her gelen devletçe daha da geliştirilerek şehrin tıpkı Kıbrıs gibi Akdeniz'in önemli ticaret noktalarından biri haline dönüşmesini sağlamıştır.³⁶⁵ XIII. yüzyıla gelindiğinde ise özellikle Anadolu'nun verimli topraklarında yetişen mahsullerin dış dünyaya açılan kapısı olan Antalya ile güneyde Akdeniz'in bir diğer önemli Krallığının sahibi Lusignanler arasında iletişiminin kurulması ise kaçınılmazdı.³⁶⁶

Diğer taraftan Kral Amaury'nin ölümüyle Kıbrıs Haçlı Krallığı tacı henüz 10 yaşındaki oğlu Hugh'e kalmıştı. Kral Amaury'nin ilk eşi Eschiva d'Ibelin'den olan Hugh'e, henüz Krallığı yönetecek yaşta olmamasından dolayı bir nâib tayin edilmesi gündeme gelmişti. Tıpkı Kudüs Haçlı Krallığı'nda olduğu gibi Krala en yakın akrabasının nâib olarak tayin edilmesi kararlaştırıldı ve neticede Hugh'ün ablası Bourgogne (Burgundia) ile evli olan Kudüs *konnetabl*'ı unvanlı Gautier (Walter) de Montbeliard Krallığın nâibi olarak seçildi.³⁶⁷ Montbeliard, Hugh'ün hâkimiyetinin ilk beş yıllık sürecinde nâib sıfatıyla pek çok meseleyle ilgilenmiş, bu süreçte Antalya ile kurulan ilk ilişkilerde de öne çıkmış bir isimdir.

Anadolu topraklarında ise günden güne gelişen ve güçlenen bir Türkiye Selçuklu Devleti bulunmaktaydı. Sınırlarını Bizans İmparatorluğu aleyhinde genişleten Selçuklular için Antalya, ekonomik anlamda üstünlük elde etmek için müthiş bir fırsat teşkil etmekte ve ele geçirilmesi elzem olarak görülmekteydi.³⁶⁸ Henüz Sultan Mesud devrinde devlet teşkilâtlanmasını tamamlayan Türkiye Selçuklu Devleti, hem Bizans'a ağır bir darbe vurabilmek hem de Akdeniz ticaretine müdahil olabilmek için

³⁶⁴ Feridun Emecen, "Antalya", **DİA**, III, 233.

³⁶⁵ Said Polat, "Selçuklu Türkiye'sinde Ticaret", **Türkler**, VII, 337. Kıbrıs özellikle adada bulunmayan ürünlerin teminini Antalya üzerinden Anadolu'dan yapmaktaydı. Bu bakımdan şehir Lusignanler açısından ayrı bir önem taşımaktaydı. Ebru Altan, "Kıbrıs Haçlı Krallığı (1191-1489)", **Türkler**, 697.

³⁶⁶ Antalya şehrinin Lusignanler idaresinde Kıbrıs ile olan münasebetleri hakkında bkz. Özge Bozkurtoğlu Özcan, **Lusignanlar Döneminde Kıbrıs-Antalya İlişkileri (1192-1489)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2017.

³⁶⁷ **Estoire d'Eracles**, s. 305; **Amadi**, s. 93; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 171; Hill, **a.g.e.**, II, 73-74; Edbury, **a.g.e.**, s. 34; Runciman, **a.g.e.**, III, 90.

³⁶⁸ Hüseyin Algül, "Türkiye Selçukluları Devrinde Akdeniz Siyasetine Genel Bir Bakış", **Türkler**, C. VI, 647.

Antalya'ya yönelmiştir. Aradıkları fırsatı Bizans İmparatoru Ioannes'in başarısızlıkla sona eren Niksar kuşatmasının ardından 1141 yılında bulan Sultan Mesud, derhal Uluborlu Kalesi'ni kuşatarak ve Antalya önlerine akıncılar göndermiş ancak istediği başarıyı elde edememiştir.³⁶⁹

Antalya için girişimlerde bulunan bir diğer Selçuklu Sultanı ise 1155-1192 yılları arasında hüküm süren II. Kılıç Arslan'dır. Hâkimiyeti sürecinde Anadolu birliğini kurarak, Anadolu'da ticarete büyük önem veren Sultan, bu hususta Antalya'ya da ilgi göstermiştir. Sultan 1180 yılında Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un ölümünü de fırsat bilerek harekete geçmiş, Antalya cihetine yapılan seferler ile 1182'de Uluborlu (Sozopolis) ve civarındaki kaleler ele geçirilmiştir. Ardından Antalya uzun sürecek olan bir kuşatma altına alınmış ancak başarı sağlanamamıştır.³⁷⁰

1204 yılı Bizans İmparatorluğu ve Anadolu için büyük önem taşımaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere; Dördüncü Haçlı Seferi ile Bizans başkenti Konstantinopolis'i kaybetmiş ve Anadolu'da hâlihazırda zayıflamış olan otoritesi yok olmuştur.³⁷¹ Bu oluşan asayişsizlik ortamını iyi değerlendiren Aldobrandi (Aldebrantinus) isimli bir İtalyan, Antalya'nın idaresini ele geçirmiş ve kenti Bizans topraklarından ayırmıştır.³⁷² Diğer taraftan Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev'in Türkiye Selçuklu tahtına çıkmasıyla Antalya'nın kaderi de hızlıca değişecektir. Sultan Karadeniz'de yaşanan ticarî krizi başarılı hamleler ile çözdükten ve bölge ticaretini yeniden aktif hale getirmiş ve sonrasında gözünü Akdeniz ticaretine, Antalya'ya çevirmiştir. Sultan, artık devletini denizlere açmak ve babasının sürdürdüğü davayı devralarak Antalya'yı ele geçirmek için harekete geçmek niyetindeydi. Sultanın beklediği fırsat ise Antalya'da ticaret yaparken soyguna uğrayan bir grup tacirin kendisinden yardım istemesiyle gelmiştir. Anadolu'daki ticarete ve tacirlere son derece önem veren I. Gıyâseddin Keyhusrev bu duruma çok sinirlenerek derhal Antalya hâkimi Aldobrandi'yi cezalandırmak için harekete geçmiştir.³⁷³ Sultanın kendisi üzerine harekete geçtiğini haber alan Aldobrandini ise

³⁶⁹ Muharrem Kesik, "Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyetine Girmesi", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu (18-19 Aralık 2003)**, Antalya 2006, s. 2.

³⁷⁰ Niketas, **a.g.e.**, s. 146; Baykara, **I. Gıyâseddin Keyhusrev (1164-1211) Gazi-Şehit**, Ankara 1997, s. 36; Muharrem Kesik, **a.g.m.**, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu (18-19 Aralık 2003)**, s. 4.

³⁷¹ Anadolu'nun IV. Haçlı Seferi'nden sonraki durumu hakkında bkz.: Ebru Altan, "Dördüncü Haçlı Seferi'nden Sonra Anadolu", **Tarih Dergisi**, sy. 42(2005), ss. 65-74.

³⁷² Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 2013.s. 306.

³⁷³ İbn Bîbî, **a.g.e.**, I, s. 115-121; Turan, **aynı yer**.

çareyi metbû³⁷⁴ olarak gördüğü Kıbrıs Haçlı Krallığı'ndan yardım istemekte bulmuş ve böylece Kıbrıs'tan Antalya'ya ilk somut yardım sağlanmıştır.³⁷⁵ Niketas'ın aktardığına göre Montbeliard ise bu yardım çağrısına 200 yaya Lâtin askeri ile cevap vererek şehri savunmak üzere harekete geçmiştir.³⁷⁶

Antalya şehrini kuşatmaya başlayan Selçuklu kuvvetleri ise karşılarında ciddi bir direnişle karşılaşmıştır.³⁷⁷ Kıbrıs Haçlı Krallığı'ndan gelen desteğin de etkili olduğu mücadelede Sultan bir sonuç alamayacağını anlayarak ordusunu geri çekme kararı aldı.³⁷⁸ Ancak bu noktada Sultanın izlediği taktik, şehrin ele geçirilmesinde son derece belirleyici olmuştur. I. Gıyâseddin Keyhusrev, kuşatmayı tam olarak kaldırmak yerine bazı birlikleri dağlara ve şehre giden yollara yerleştirerek şehri uzaktan tazyik ve takip etmeyi sürdürmüştür. Bu devam eden kuşatma hali zaten mevcut yönetimden bıkmış olan şehir halkını iyice zora düşürmüş ve halk Sultan ile iletişime geçmiştir. Neticede Sultan yeniden harekete geçerek, mancınıklar ve muhasara makineleri ile şehri ikinci kez, sıkı bir şekilde kuşatmış ve yaşanan şiddetli mücadelelerden sonra kenti 5 Mart 1207 tarihinde ele geçirmiştir.³⁷⁹ Antalya'nın fetihten sonra Sultanın izlediği politika önemlidir. İbn Bîbî'nin aktardığı bilgiye göre; fethin altıncı gününde şehrin valiliğine ve subaşılığına (emânet u serleşkerî-yi mahrûse-i Antalya) hassa gulâmlarından Emîr Mübarizeddîn Er-tokuş'u tayin etmesi, daha sonra şehre kadı, imam, hatip ve müezzinler tayin etmesi, kale ve burçları termim ettirerek şehri erzak ve silâh ile doldurması Türkiye Selçuklu Sultanı'nın Antalya'ya verdiği önemi ve bölgede kalıcı olmak niyetinde olduğunu göstermektedir.³⁸⁰ Bunların yanında ticarî

³⁷⁴ Aldobrandi'nin Antalya'yı ele geçirdikten sonra şehri elde tutabilmek için Kıbrıs Haçlı Krallığı ile bağlantı kurduğu ve Krallığı metbû olarak tanıdığı belirtilmektedir. Niketas, **a.g.e.**, s. 351; Mas Latrie, **a.g.e.**, I, 173-174; II, 13; Turan, **aynı yer**; Osman Turan "Orta Çağlarda Kıbrıs Münasebetleri, **Belleten**, Ankara 1964, XXVIII, s. 214-215.

³⁷⁵ Niketas, **aynı yer**; İbnü'l-esir, **el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi**, XII, 205-6; Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî (Barhebraeus), **a.g.e.**, II, 488; Hill, **a.g.e.**, II, 74; Edbury, **The Lusignan Kingdom of Cyprus and Its Muslim Neighbours**, Nicosia 1993, s. 12; Baykara, **a.g.e.**, s. 36-37, Selim Kaya, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, Ankara 2006, s. 127-128; Ostorogorsky, **a.g.e.**, s. 377.

³⁷⁶ Niketas, **aynı yer**; Hill, **a.g.e.**, II, 74-75; Altan, Anadolu'da Haçlılarla Savaş, **Tarih Dergisi**, s. 69-70.

³⁷⁷ Niketas kuşatmanın süresini 16 gün olarak belirtirken, İbn Bîbî, kuşatmanın aralıksız iki ay sabah akşam sürdüğünü aktarmaktadır. Karş. Niketas, **aynı yer**; İbn Bîbî, **a.g.e.**, I, 117.

³⁷⁸ Niketas (**aynı yer**), Lâtinlerin yardıma gelmelerinin Türkleri korkuttuğu ve savaş disiplinlerinden ödün vermeden mücadele eden Lâtinlerin pek çok Türkü öldürdüğünü ifade etmektedir.

³⁷⁹ İbnü'l-Esir, **a.g.e.**, XII, 98; Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî (Barhebraeus), **a.g.e.**, II, 488; İbn Bîbî, **a.g.e.**, I, 118; Turan, **a.g.e.**, s. 307. Krallık nâibi Gautier, şehir ele geçirildiği sırada son anda kaçarak veya fidye ödeyerek hayatını kurtarabilmiş, bir yıl geçmeden de Kıbrıs'a dönmüştür. Bkz.: Hill, **a.g.e.**, II, 75.

³⁸⁰ İbn Bîbî, **a.g.e.**, I, 119-121; Baykara, **a.g.e.**, s. 38; Turan, **a.g.e.**, s. 307-308; Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, trc. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2014, s. 67-68.

açından da önemli adımlar atarak; Anadolu ülkelerinde ticaret yapacak tacirlerin bâc [pazar vergisi], ubûr [geçiş] ve ilâveli fazla rûsûm vergilerinden muaf olduğunu belirtmiş ve tâcirlerle büyük ayrıcalıklar tanımıştır..³⁸¹ Bu sürecin de bir devamı olarak ilk kez Kıbrıs Frank Krallığı vasıtasıyla Haçlılarla ticarî ilişkiler kurulmuş, ticarî antlaşma imzalanmıştır (1208).³⁸²

1208 yılındaki antlaşma ve Antalya bölgesindeki huzur, asayiş ortamı çok uzun sürmedi. Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümünün ardından (1211) Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan otorite ve asayiş problemleri Antalya'da isyan çıkmasına sebebiyet verdi ve bunun neticesinde Antalya Selçuklu idaresinden ayrıldı.³⁸³ Yaşanan bu mevcut durum 1212 yılından 1216 yılına kadar süregeldi. Bu süreçte Kıbrıs'ta ise artık rûştünü ispat eden Kral I. Hugue (1205-1218), idareyi tek başına ele aldıktan sonra Gaiter Montbeliard'ı Yüce Divan'da yargılatarak nâibliği sırasında yaptığı icraatların özellikle maddî açıdan hesabını vermesini istedi. Ancak Montbeliard, yargılanmadan önce Gastria Kalesi'ne³⁸⁴ oradan da yeğeni olan Kudüs Kralı Jean de Brienne'in³⁸⁵ yanına iltica etti.³⁸⁶

Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Türkiye Selçukluları ile Antalya üzerinden kurulan ilişkilerinde Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve Kral Hugue dönemi son derece kıymetlidir. Esasında Türkiye Selçukluları'nın Kıbrıs Haçlı Krallığı'yla olan münasebetleri Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev'in vefatıyla sıkıntılı bir sürece girmiştir. Bunun en büyük sebebi ise Sultan I. Keyhusrev'in ardından oğulları İzzeddin ve Alâeddin arasında yaşanan taht mücadelesini fırsat bilen Antalya halkının, Kıbrıs Frank Krallığından da aldığı destekle isyan etmesi ve şehrin Türkiye Selçuklu idaresinden çıkmasıdır. Kardeşini bertaraf ederek tahta oturan I. İzzeddin Keykâvus devletin geleceği adına kısa saltanat süresine (1211-1220) rağmen pek çok mühim

³⁸¹ Erdoğan Merçil, **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, Ankara 2000, s. 154.

³⁸² Koca, **a.g.e.**, s. 66.

³⁸³ İbn Bibî, **a.g.e.**, I, 162-163; Koca, **a.g.e.**, s. 35.

³⁸⁴ Günümüzdeki Kalecik Köyü'nün üç kilometre güneybatısında yer alan Gastria Kalesi adanın zaptedildiği ilk yıllarda Templier tarikatının önemli müstahkemlerindendi. Özellikle Mağusa Körfezi'nde doğu ile kurulan irtibatla öne çıkan kale 1279'da III. Hugh'un Templier şövalyelerine karşı verdiği mücadelede büyük hasara uğratılmıştır. Kale hakkında bkz.: Ek 17-20.

³⁸⁵ 1210 yılında Maria de Montferrat ile evlenerek Kudüs Kralı olan Jean de Brienne, ömrünün sonlarına doğru Konstantinopolis'e giderek Lâtin İmparatoru (1231-1237) olmuş önemli bir Fransız aristokrattır. Du Cange, **a.g.e.**, s. 32-33.

³⁸⁶ Amadi, **a.g.e.**, s. 98-99; Bustron, **a.g.e.**, s. 56; Mas Latrie, **a.g.e.**, II, 13. Montbeliard'ın bu süreçten sonraki hayatı hakkında kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Antalya'ya olan ilgisini kaybetmediği ve bu uğurda hayatını kaybettiği var olan rivayetler arasındadır. Detaylı bilgi için bkz. Hill, **a.g.e.**, II, 77, n. 4.

işe imza atmış, önemli bir şahsiyet olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.³⁸⁷ Ülkesindeki sorunları çözüme kavuşturan Sultan I. İzzeddin Keykâvus, derhal Antalya meselesiyle ilgilenmeye başlamıştır. Hazırlıklarını tamamlayarak Antalya üzerine harekete geçmesiyle Antalya halkı çareyi yeniden Kıbrıs Frank Krallığı'ndan yardım istemekte bulmuştur. Lusignanler tarafında Kıbrıs'tan birkaç gemi ile Antalya'ya destek yollansa da Antalya, 22 Ocak 1216'da Selçuklular tarafından yeniden ele geçirilmiştir.³⁸⁸ Sultan İzzeddin'in bu fethinde, Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Antalya üzerindeki haklarını kaybetmemek adına şehrin yardıma koşması dikkat çekici ve mühimdir. Öte yandan I. İzzeddin Keykâvus ve I. Hugue arasında gerçekleştiği tespit edilen mektuplaşmalar Anadolu ile Kıbrıs arasındaki münasebetlere ışık tutması açısından son derece kıymetli bilgiler içermektedir. Mektuplar şu şekildedir:

I. Mektup: Kraldan Sultana

"Allah'ın himayesine mazhar olan meşhur Kıbrıs Adasının Kralı Hugue'den büyük Türk ülkelerine hâkim, karada ve denizde galip ve muzaffer, pek kudretli, asîl ve mesut büyük Sultana selâm olsun.

Sultanlığının sâlim, mesut ve memnuniyet içinde olmasını Allah'tan her zaman temenni ederim. Tanrı'nın lûtu ve inâyetiyle biz sıhhatteyiz ve iyiyiz. O emin adamımız vasıtasıyla alınan zat-ı devletlerinin mektubu okunmuş ve muhtevasında tespit edilenler anlaşılmıştır. İşte Sultanlık Devleti'nin buyruk ve arzusunun yerine getirdik. Aramızda altı yıldan beri yeminle tasdik edilen dostluk bulunduğunu, yukarıda adı geçen, Sultanlık Devleti'nin adamından daha etraflı olarak anlayacak ve vesikaların yeminli altın mühürle tasdik edilmiş olduğunu öğreneceksiniz. Sultanlık Devleti'nin müsaadesi gereğince, bütün tüccar ve gemiciler engelsiz ve tereddütsüz olarak bütün iyimserlik ve kolaylıkla benim memleketime gelecekler; aynı tarzda bizimkiler kimse tarafından mâni olunmaksızın, her biri tamamen serbest olarak, senin memleketine girecekler ve çıkacaklar, istediklerini yapacaklardır. Öyle ki, Allâh da herkes tarafından tebci edilsin ve biz aramızdaki temiz dostluğu sarsılmaz bir surette koruyalım ve fakirler de kendi gıda ve ihtiyaçlarını her biri kendi temin edebilsin. Eğer Sultanlık Devleti'nin gelecekte yazmak ve emretmek hususunda bir arzusu olursa, mektupla veya elçi vasıtasıyla emretsin; şayet bizim ülkemizden herhangi bir ihtiyacı olursa, bilelim. Zira, memnuniyetle Sultanlık Devleti'nin emrini yerine getirmeye hazırız. 1214 Ocak ayı."

II. Mektup: Kral'dan Emîr'e (tarihsiz)

"Çok meşhur, mümtâz, emîrlerin büyük emîri, Konya'nın büyük reisi, Konya eyâletinin şâhinşahi, Sultanlık sarayının baş danışmanı (Ameras), benim aziz dostum. Benim Krallık Devleti seni selâmlar ve çok meşhur olan hükümdarlığımın ve bütün ailemin emin iş adamı işbu şövalyeyi senin yüksek huzuruna elçi olarak gönderir ve sanan benim Krallığıma lâayık olan bütün hürmeti bu şahsa göstermeni ve her

³⁸⁷ Geniş bilgi için bkz. Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Ankara 1997.

³⁸⁸ İbn Bîbî, **a.g.e.**, I, 162-167; Salim Koca, **a.g.e.**, s. 35-38

hususta kendisini korumanı, ona adam vermeni ve korkusuz olarak onu büyük Sultanlık huzuruna çıkarmanı beyan ederim; öyle ki, hayranlığımızı ifade edelim, seni memnun etsin ve biz de seni methedelim. Bütün hizmetini ifâ ettikten sonra adamların ve senin yardımın ve talimâtınla geri dönecektir. Senin huzuruna çıktuktan sonra tekrar talimatınla onu bize gönder; bize gelmek için onu erzakla techiz et; böyle vuku bulduğu takdirde tarafımızdan büyük minnettarlığı mûcib olacaktır. Eğer, bizim memleketimizden senin yüksek iktidarın için birşeye lüzum görülürse, onu bize emniyetle yaz. Tüccarlar benim memleketime engelsiz ve pervasız gelecekler ve her türlü korkudan uzak bulunacaklardır. Zira, bizimle büyük Sultan arasında halisâne bir dostluk mevcuttur; aynı tarzda memleketimden seninkine. Afiyette ol... ayında'' (Eksik metin)

III: Mektup: Kral'dan Sultan'a Yeminli Dostluk Mektubu (19 Temmuz 1216)

''Allah'ın yardımı ile benim Krallık Devleti ve büyük Konya şehrinin yüksek hükümdarı İzzedin Keykâvus arasında dostluk hakkında iyi niyet ve muhabbet gösterildiğinden her ikimizin onayı ile yeminle ve yeminli mektup ile bu dostluğun takviyesini işte biz Krallık Devleti yerine getiriyoruz. Çünkü, meşhur Kıbrıs Adası'nın Kralı ünlü kral oğul (I. Aimery Lusignan) Hristiyan dinine mensup ben Hugue, bugünkü Temmuz ayının 19'unda Allah'ın mukaddes İncili'i üzerine, hayat bahşeden haç aşkına ve Hristiyan cemaatinin imanı üzerine yukarıda adı geçen ben Kıbrıs Kralı Hugue, Konya şehrinin büyük Sultanı İzzeddin tarafından gösterilen iyi dostluk niyetine bütün kudretim ve imkânım dahilinde üç yıl müddetle riayet edeceğime yemin ederim.

Benim Krallık Devletimden ve bütün adamlarımdan ve büyük Sultanın devletinden ve ülkesinden alışveriş maksadıyla tüccarlar denizde ve karada zararsız, eziyetsiz, tamamıyla serbest olarak ve devletimizden ve halktan kimse tarafından alıkonmadan ve engel olunmadan, yahut hakarete uğramadan girecek ve çıkacaklar; sadece mu'tâd olan gümrük vergisiyle yükümlü tutulacaklardır. Eğer, denizde büyük Sultanın hâkimiyeti altındaki memleketlerden korsanların ele geçirdikleri insan veya diğer eşya getiren bir gemiye rastlanırsa, Krallık Devletimizin hâkimiyeti altında bulunan bir yere, bir kaleye, yahut da sahil yere getirilsin, batırılsın, içindekiler yerine göre korsanlık malları tevkif veya müsadere edilerek, insanlar ve bulunan eşya büyük Sultana geri verilsin. Eğer, bir gemi denizde fırtınadan tehlikeye mâruz kalarak benim Krallık memleketimin herhangi bir sahilinde kazaya uğrarsa, insanlardan hayatta kalanlarla bulunan eşya muhafaza edilsin ve mu'tâd adaletsiz kaidelere uyarak yağmaya uğramasına mahal verilmeden iade edilsin. Bundan başka Sultanın hâkimiyeti altında bulunan bütün memleketlerin masûn kalmasını ve yukarıda kaydedilen hususa dikkat edecek, gerek gizli gerekse açıktan herhangi zarar ve ziyanı düşünmeyeceğim.

Bizim Krallık Devleti tarafından akdedilen ve yeminle çok defa Konya şehrinin büyük sultanı İzzeddin'e açıklanan ve ortaya konan bu antlaşmayı tam ve sağlam olarak muhafaza etmem lâzımdır. Öyle ki, Sultan'ın da aynı tarzda bizim Krallık Devletine karşı bütün antlaşmaların devamı üç yıl müddetle tam titizlikle her cihetten riayet etmesi lâzımdır. Eğer, daha sonra Ermeni Kontu, Antakya Prinkepsi veya aynı tarzda herhangi Hristiyan taraflardan biri yardım istediği takdirde benim Krallık Devleti bu antlaşmayı onlara teşmil ederek tereddüt etmeden kendilerine yardım edecektir.

Üstünde mukaddes hayat bahşeden haç, altında kendi başına emniyet telkin eden mutlu mühürle garanti edilen işbu yeminli mektup 1216 yılında yazılmıştır.’’

IV. Mektup: Kral'dan Sultan'a (tarihsiz, Eylül 1216'dan önce)

“Allah'ın yardımı ve rızasıyla meşhur ilâhi ilhama mâlik bulunan Kıbrıs Adası'nın Kralı Hugue, çok yüksek, kuvvetli ve asil soydan ve Türklerden hâkimiyeti altındaki bütün ülkelerde galip ve muzaffer bulunan büyük Sultan İzzeddin'e selâm! Samimi ve halisâne sevgiyi senin Sultanlık Devleti'ne bildirir, her şeye kâdir Tanrı'nın lûtûf ve inâyeti ve senin Sultanlığının halisâne ve iftiraya uğramayan sevgisi sayesinde benim Krallık Devleti afiyet ve emniyettedir ve iyidir. Senin yüksek iktidarına arz ederim...’’ (Eksik metin)

V. Mektup: Sultan'dan Kral'a (Eylül 1216)

“Çok asil soya mensup Kıbrıs Kralı Hugue ile az evvel yeminli dostluk yapıldığı haberi benim Sultanlık Devleti'ne elçi Zaharias vasıtasıyla vasıl olduğundan, aynı suretle benim Sultanlık Devleti de yemin eder; iki tarafın yeminle rıza göstererek ve yeminli mektup ile tarafımızdan muvafakat ve teminatla takviye edilen bu dostluk gereğince, onun Krallık Devleti içindeki bütün insanlara ve bütün ülkelerdeki tüccarlara ve diğerlerine bizim bütün sultanlığımız ülkelerine girmek ve çıkmak, korkusuz, tamamen serbest itirazsız olarak vuku bula; onlar ve onların bütün emtiaları her şeyden muhafaza edilerek, sadece mu'tâd olan gümrük vergisini vereler. Eğer, çok defa olduğu gibi, beklenmedik bir hâl vuku bulur veya onun ülkesinden veya diğer insanlardan biri benim Sultanlık Devleti içinde ölürse, kim olursa olsun, bu takdirde o adamın mallarını geri versinler; şüphesiz yeminle veya gerçek delil ile kralın huzuruna gelirse, onun da aynı suretle hareket etmesi lâzımdır. Bir teknenin, bir gemi veya bir kadirganın korsan gemileri veya diğer bir kayığın yanaştığı veya yüksek Kralın memleketine karada ve denizde zarar verdiği ve tekrar bizim Sultanlık ülkesine döndüğü görülürse, devletimizin adamları tarafından bunlar yakalansın, içindeki insanlar ve bulunan eşya ile birlikte yüksek Kralın tarafına derhal iade edilsin. Şayet, yüksek Kralın koruduğu tüccar gemisi veya herhangi başka bir tekne benim Sultanlık ülkelerimde denizde hasara uğrar ve tehlikeye mâruz kalırsa, hakikat anlaşılınca kadar, içindeki insanlar ve elde edilen eşya yüksek Krallık tarafına ve onun adamlarına iade edilsin. Onun da aynı hâl vukuunda yukarıda açıklanan antlaşma gereğince aynı tarzda hareket etmesi icab eder. Böylece, meydana gelen ve burada açıklanan antlaşmaya benim Sultanlık Devleti ile Kıbrıs Adası'nın yüksek Kralı sarsılmaz ve şüphesiz olarak riayete mecburdur. Bu antlaşmanın teyit ve takviyesi maksadıyla bizim Sultanlık Devleti tarafından işbu vesika 1216 yılında parafe edilmiştir.’’³⁸⁹

Bu mektuplardan üçü Kral Hugue'den Türkiye Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus'a, IV. mektup Sultanın Konya'daki baş danışmanına (Ameras) gönderilmiştir. Beşinci mektup ise Sultanın Krala cevabı niteliğindedir. Mektuplardan da anlaşılacağı üzere; İzzeddin Keykâvus iki devlet arasında resmî ilişkilerin yeniden başlaması için ilk adamı atan taraf olmuştur ki bu durum Kıbrıs Frank Krallığı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Yine bu mektuplardaki ifadelerden

³⁸⁹ Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar**, Ankara 1958, s. 109-116; Koca, a.g.e., s. 66-71.

yola çıkarak, iki tarafın Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev devrinden beri devam eden bir ticarî antlaşmaya ve bu süreçteki kara ve deniz ticaretini düzenleyen yararlı bir antlaşma daha imzaladıkları anlaşılmaktadır. 1216 yılında varılan antlaşmada karşılıklı olarak verilen hükümler şöyle sıralanabilir:

1-) Her iki tarafın tüccarları da iki devletin hâkimiyeti altındaki ülkelerde ve denizlerde serbestçe ticarî faaliyetlerde bulunabilecekler ve sadece belirlenen gümrük vergisini ödeyeceklerdir.

2-) Her iki devletin sahillerinde fırtınaya tutularak kazaya uğramış gemilerden kurtarılan tüccarlar ve malları mensup oldukları devlete geri verilecektir.

3-) Deniz korsanları tarafından ele geçirilen tüccar gemileri, hangi devletin sahillerine çıkarılmışsa, o devlet tarafından içinde bulunan insanlarla birlikte malları mensup oldukları tarafa iade edilecektir.

4-) Her iki devlet de sınırları içinde ölen tüccarların mallarını ait oldukları devlete teslim edeceklerdir.

5-) Her iki taraf da antlaşmaya üç yıl süre ile riayet etmek mecburiyetindedir.

Yapılan bu antlaşmayla iki tarafın önceki devirlere nazaran daha istikrarlı ve sorunsuz bir süreç geçirdiği anlaşılmaktadır. Bundan hareketle Sultan İzzeddin Keykâvus'un saltanatı iki taraf arasındaki münasebetlerde bir doruk noktasını temsil etmektedir. Sultan İzzeddin'in hayatını kaybetmesinden sonra (1220) Türkiye Selçuklularının başına geçen Alâeddîn Keykubad (1220-1237)³⁹⁰ devrinde güçlü Selçuklular karşısında Antalya üzerindeki hâkimiyetini kaybeden Lusignanler, Anadolu ile temaslarını kopartmamak adına Türklere karşı Ermenileri desteklemişlerdir. Yine bu dönemde Antalya bölgesinde oldukça söz sahibi olan Vali Ertokuş, Sultandan Cezire- i Frengân (Kıbrıs) üzerine sefer düzenleme talebinde bulunsa da izin alamamıştır.³⁹¹ Ancak Lusignanler bu süreçte Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddîn Keykubad (1220-1237) karşısında Ermeniler üzerinden istediğini alamamıştır.³⁹²

³⁹⁰ Tafsîlâtı bilgi için bkz.: Emine Uyumaz, **Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)**, Ankara 2003.

³⁹¹ İbn Bîbî, **a.g.e.**, I, 354.

³⁹² Uyumaz, **a.g.e.**, s. 87.

SONUÇ

Kıbrıs Adası, Doğu Akdeniz'in yüzölçümü küçük olmasına rağmen tarihî geçmişiyle en önemli siyasî, kültürel ve ticarî merkezlerinden biridir. Ada özellikle sahip olduğu coğrafi konum ve bunun getirdiği avantajlarla tarihin her döneminde rağbet görmüş, siyasî faaliyetlerin odak noktalarından olmuştur. Tarih öncesi çağlardan başlayarak değerini ve önemi artırarak Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olan Kıbrıs, uzun yüzyıllar içerisinde pek çok değişim ve gelişim yaşamıştır. Döneminin süper gücü Roma İmparatorluğu tarafından özellikle Akdeniz'de üstünlüğü korumak adına her daim elde tutulması elzem olarak görülen ada İmparatorluğun 395'te yaşadığı parçalanmayla İstanbul merkezli Doğu Roma himayesinde kaldı. Bizans için ada Anadolu'da sağladığı üstünlüğü güvende tutabilmek, Akdeniz ticaretinde söz sahibi olabilmek ve Filistin coğrafyası siyasetine müdahale edebilmek adına önem arz etmekteydi. Uzun yüzyıllar süren Kıbrıs'ın Romalı kimliği ise Haçlı Seferleri ile baştan sona değişecekti.

Batıdan kutsal topraklara yardım sloganı ile başlayan ve yüzyıllar boyunca sürecek savaşlar silsilesini başlatan Haçlı Seferleri Kıbrıs'ın da tarihini doğrudan etkiledi. Haçlı Seferleri'nin ilk evresinde bağlı olduğu Bizans İmparatorluğu'nun güç kaybetmesine paralel olarak isyanlarla boğuşan ada, Birinci ve İkinci Haçlı Seferi'nde Bizans İmparatorluğu'nun hem Haçlılara müdahale ettiği hem de Haçlılara yardımlarda bulunduğu bir üs vazifesi gördü. Adanın tarihini kalıcı ve uzun yüzyıllar değiştirecek vak'a ise 1189-1191 yılları arasındaki Haçlıların üçüncü seferi idi. Bu sefer ile İngiltere Kralı I. Richard, tesadüfi birtakım olaylar neticesinde kendisini adanın güney kıyılarında, Limasol'da bulmuş ve adanın valisi Isaakios Dukas Komnenos ile mücadeleye girişmişti. Bizans'a başkaldırarak ada yönetimini zorla ele geçiren Isaakios'un İngiltere Kralı I. Richard'ın nişanlısı Berengaria ve kardeşi Johanna'ya sergilediği kötü tavır neticesinde başlayan I. Richard-Isaakios mücadelesi doğudan gelen ve aralarında eski Kudüs Haçlı Krallığı hâkimi Guy de Lusignan'ın da bulunduğu heyet ile bir anda boyut değiştirdi. Gelen Haçlı liderleri Kral I. Richard'ın doğuya bir an önce hareket etmesini ve onun Fransa Kralı'na kaptırdıkları üstünlüklerini geri almada yardımcı olmasını sağlamaları yanında Kıbrıs'ın zaptı hususunda da İngiltere Kralı'nı ikna ettiler. Neticede, Guy de Lusignan'ın yönettiği I. Richard'ın askerleri adanın hâkimi Isaakios'a karşı çetin mücadeleler

verdi ve sonuçta Isaakios yakalanarak İngiltere Kralı I. Richard'ın huzuruna çıkartıldı. Böylece Kıbrıs'ta IV. yüzyıldan beri süregelen Roma hâkimiyeti resmen ve kalıcı olarak sona erdi ve adada Lâtin hâkimiyetinin tesisi başladı. Ancak beklenilenin aksine Kıbrıs halkı yeni idarecilerine karşı ılımlı ve itaatkâr olmak bir yana, derhal alınan vergileri ve kötü yönetimi bahane ederek yeni yönetime isyan etti ve doğuda Selâhaddîn'e karşı mücadeleler veren İngiltere Kralı'nı çaresiz bıraktı. Bir karar vermek durumunda olduğunu fark eden I. Richard, Müslümanlarla mücadele ederken Kıbrıs ile ilgilenmek istememiş ve adayı Templier tarikatına satmayı uygun görmüştü. Kısa sürede ikinci kez yönetimi değişen Kıbrıs'ın sorunları ise bu değişimle çözüme yine kavuşmadı. Nitekim, Templierler halktan aşırı vergi almaya başlamış ve git gide kötüleşen yönetimleri Kıbrıslıları Templierlere karşı kıskırtmıştı. Yaşanan bu nihaî isyan Templierler tarafından son derece kanlı bir şekilde bastırılmış ve akabinde Templierlerin ada idaresini Kral I. Richard'a iade etmek istemesiyle Kıbrıs sorunu bir kez daha İngiltere Kralı'nı uğraştırmıştı. İşte tam bu sırada Kral I. Richard'ın adayı Doğu'nun eski Kudüs Kralı Guy de Lusignan'a satmasıyla Kıbrıs'ta uzun yıllar idame edecek olan Lusignan devrinin tohumları da atılmış oldu.

Kıbrıs'a ayak basar basmaz kendinden önceki İngiliz ve Templier yönetimlerinin aksine ada halkına hoşgörölü ve ılımlı bir yaklaşımda bulunan Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın ilk hâkimi Guy de Lusignan, adada kalıcı bir krallık kurabilmek adına derhal çalışmalara başladı. Azalan ada nüfusu için doğudan yerleşimci getiren Guy de Lusignan, ekonomik alanda da birtakım değişikliklere giderek azalan üretimi ve ekonomiyi güçlendirmek için çaba sarf etti. Bir yıl onbir aylık hâkimiyet sürecinde mevcut durumu oldukça başarılı bir şekilde idare etmeyi başaran Guy de Lusignan 1194 yılında vefat ettiğinde yerine kardeşi Amaury de Lusignan geçti. Amaury'nin devri (1194-1205) ise Kıbrıs Haçlı Krallığı için pek çok anlamda ilkleri temsil eden bir devir oldu. Tıpkı kardeşi Guy gibi adada kalıcı bir hâkimiyet kurmak niyetinde olan Amaury süratle bu hususta çalışmalara başladı. Özellikle ekonomik alanda kardeşinin yaptığı çalışmaları düzenleyip sistematikleştirdi ve idarî, hukukî alanda adada Kudüs Haçlı Krallığı temelli sistem oluşturdu. Kıbrıs'ta kalıcı bir krallık tesis etmek adına adadaki Grek nüfusuna karşı yönetimini din olgusu ile de güçlendirmesi gerektiğinin farkında olan Amaury de Lusignan, Papa III. Celestine'e (1191-1198) elçi göndererek Kıbrıs'ta Lâtin Kilisesinin kurulması için girişimlerde bulundu. Bununla birlikte, 1196 yılında Papalıktan alınan fermanla adada Lefkoşa merkezli

başpiskoposluk ve Lefkoşa'ya bağlı Limasol, Baf, Mağusa yardımcı piskoposluklar kurularak Lâtin Katolik Kilisesi resmen inşa edildi. Diğer taraftan güçlenmekte olan doğudaki Akkâ Krallığı'na karşı üstünlük mücadelesinde dahil olan Amaury de Lusignan, Henry de Champagne'in 1197 yılındaki vefatının ardından Akkâ (Kudüs) Krallığı'na da hâkim oldu ve iki krallığın bütünleştirici tek kralı olarak bu iki coğrafyada Haçlıların varlığını devam ettirdi. Bunun yanında Amaury, ülkesinin dış siyasette varlığını ve devamını garantiye almak adına Alman İmparatorluğu ile temaslarda bulundu. İmparator VI. Heinrich (1191-1197) tarafından ilk kez Kıbrıs Kralı unvanıyla taçlandırılan Amaury, bu unvanın Kıbrıs'a kazandıran kişi olması bakımından önemli bir şahsiyettir ve onun döneminde Kıbrıs Haçlı Krallığı resmiyet kazanmıştır.

Kardeşi Guy de Lusignan'ın kurmaya çalıştığı krallığı gerçek anlamda tesis eden ve devleti malî, idarî, dinî olarak teşkilatlandıran Amaury de Lusignan aynı zamanda doğudaki Haçlılara da yardım etmekten çekinmemiş ve dindaşlarının Müslümanlara karşı verdiği mücadelenin de lideri olmuştur. Hükümdarlığı boyunca Müslümanların Yakın Doğu'daki lideri el-Âdil'e karşı başarılı bir siyaset izleyen Kral Amaury, doğudaki Haçlılar için Kudüs'ün kaybından sonra toparlanma sürecini gerçekleştirdi. Kıbrıs'ta kurduğu krallık ise kısa sürede adada kök salarak güçlenip büyümeye devam etti. Öyle ki onun 1205'teki ölümüyle kral seçilen oğlu I. Hugue (1205-1218) zamanında Anadolu ile ilk temaslar yaşanmış ve Lusignanlar Antalya üzerinden Türkiye Selçuklu Devleti ile münasebetlerde bulunmuşlardı. Zaman zaman mücadeleye dönüşen bu ilişkilerde iki taraf arasında yaşanan ticarî anlaşmalar ve bunun sonucunda dostlukların da peyda olması dikkat çekicidir.

Sonuç itibariyle belirtmemiz gerekirse, adada kurulan Kıbrıs Haçlı Krallığı kısa sürede varlığını Doğu Akdeniz'de ispat ederek geçici bir krallık olmadığını kanıtlamış ve ilerleyen yüzyıllarda daha da güçlenerek Doğu Akdeniz tarihine yön veren bir role bürünmüştür. Krallık sadece Haçlıların doğudaki hayatlarını güvenceye alarak varlıklarını korumakla kalmamış aynı zamanda Kudüs'ün kaybedilmesiyle Akkâ'da kalan Lâtinlere de arka çıkarak varlık ve hâkimiyetlerinin sona ereceği XV. yüzyıla kadar Haçlı ateşinin Doğu Akdeniz yanında Filistin'de mümkün olduğu kadar yanması için gayret göstermiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Algül, Hüseyin: "Türkiye Selçukluları Devrinde Akdeniz Siyasetine Genel Bir Bakış", **Türkler**, C. VI, 645-650.
- Altan, Ebru: **İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)**, Ankara 2003.
- Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)**, Ankara 2018.
- Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Deniz Aşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XI. ve XII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.
- "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", **Belleten**, C. LXVI, sy. 245 (2002), ss. 87-93.
- "Dördüncü Haçlı Seferi'nden Sonra Anadolu", **Tarih Dergisi**, sy. 42 (2005), ss. 65-74.
- "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190) ", **Tarih Dergisi**, sy. 47 (2008), ss. 75-104.
- "Renâud de Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-i Ürdün Senyörü (1177-1187)", **Tarih Dergisi**, sy. 55 (2012), ss. 1-30.
- "Nur al-din Mahmud b. Zangi (1146-1174): One of the Prominent Leaders of the Struggle Against the Crusaders", **Tarih Dergisi**, sy. 59

(2014), ss. 57-78.

"Latin Doğulu Tarih Yazarı Willermus Tyrensis'in (1130-1185) Historiası ve Zeyilleri", **Şarkiyat Mecmuası**, sy. 27 (2015), ss. 85-94.

"Kıbrıs Haçlı Krallığı (1191-1489)", **Türkler**, C. VI, Ankara 2002, 695-700.

Amadi:

The Chronicle of Amadi, trc. Nicholas Coureas-Peter Edbury, Nicosia 2015.

Ambroise:

The Crusade of Richard Lion-Heart by Ambroise, trc. Merton J. Hubert, New York 1941.

Anna Komnena:

Alexiad, trc. Bilge Umar, İstanbul 1996.

Apak, Âdem:

İslam Tarihi-Hulefâ-i Râşidîn Dönemi, İstanbul 2012, II.

Appleby, John T.:

England Without Richard 1189-1199, New York 1965.

Avcı, Casim:

İslâm Bizans İlişkileri, İstanbul 2003.

"İbn Şeddâd Bahâeddin", **DİA**, XX, 373-374.

Ayan, Ergin:

Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği-Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143), İstanbul 2016, I-II.

Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Deniz Aşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XVI., XVII. Ve XVIII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi,

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),
İstanbul 1994.

- Ayan, Necmettin: **Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014.
- Aycan, İrfan: "Muâviye b. Ebû Süfyân", **DİA**, XXX, 332-334.
- Barber, Malcolm: **The New Knighthood-A History of the Order of the Temple**, Cambridge 1994.
- Baykara, Tuncer: **I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164-1211) Gazi-Şehit**, Ankara 1997.
- el-Belâzurî: **Fütuhu'l-Büldan (Ülkelerin Fetihleri)**, trc. Mustafa Fayda, Ankara 2002.
- Benedict of Peterborough: "Benedict of Peterborough", **Excerpta Cypria**, ed. Claude D. Cobham, Lefkoşa 2014, I, ss. 9-11.
- Bezer, Gülay Öğün: "Zengî, İmâdüddin", **DİA**, XLIV, 258-261.
- Brand, Charles M.: **Byzantium Confronts The West – 1180-1204**, London 1968.
- Brubaker Leslie-John Haldon: **Byzantium in the Iconoclast Era c. 680-850**, Cambridge 2011.
- Bullarium: **Bullarium Cyprium-Papal Letters Concerning Cyprus 1196-1261**, ed. C. Schabel, Nicosia 2010, I.
- Bustron, Florio: **Chronique de L'île de Chypre**, ed. R. de Mas

Latrie, Paris 1886.

- Cahen, Claude: **Osmanlılardan Önce Anadolu**, trc. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2014.
- Chronica **Chronica**, ed. W. Stubbs, London 1868-1871, I-IV.
- Chrysos, Evangelos: "Cyprus in Early Byzantine Times", **The Sweet Land of Cyprus**, ed. A. A. M. Bryer-G. S. Georghallides, Nicosia 1993, ss. 3-14.
- Conder, Claude R.: **The Latin Kingdom of Jerusalem 1099-1291**, London 1897.
- Costas, Kyrris **History of Cyprus-With an Introduction to the Geography of Cyprus**, Nicosia 1985.
- Coureas, Nicholas: **The Latin Church in Cyprus, 1195-1312**, Aldershot 1997.
- "The Latin and Greek Churches in Former Byzantine Lands under Latin Rule", **A Companion to Latin Rule**, ed. N. I. Tsougorakis-Peter Lock, Brill 2015, ss. 145-184.
- "Lusignan Cyprus and Lesser Armenia 1195-1375", **Cyprus Research Center**, Nicosia 1995, ss. 33-71.
- "Religion and Ethnic Identity in Lusignan Cyprus: How the Various Groups Saw Themselves and were Seen by Others", **Identity/Identities in Late Medieval Cyprus**, Nicosia 2014, ss. 13-25.
- Demirkent, Işın: **Haçlı Seferleri**, İstanbul 2004.

Urfa Haçlı Kontluğu, Ankara 2013, I-II.

"1101 Yılı Haçlı Seferleri", **Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İstanbul 1995, ss. 17-56.

"Hittîn Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlarca Fethinin Batı'daki Akisleri", **Haçlı Seferleri Tarihi**, İstanbul 2007, ss. 191-205.

"Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", **Tarih Dergisi**, sy. 35, ss. 65-78.

Dikigoropoulos, A. I.:

Abstract of Cyprus 'Betwixt Greeks and Saracens' A.D. 647-965, Oxford 1961.

Ducalf, Frederic:

"The First Crusade: Clermont to Constantinople", **A History of the Crusades**, ed. Kenneth M. Setton, London 1969, I, 253-279.

Ebû Şâme el-Makdisî

el-Müerrih Ebû Şame ve Kitâbuhu er-Ravzateyn fî ahbari'd-devleteyn, haz. Hüseyin Asi, Beyrut 1991.

Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî (Barhebraeus)

Chronicon Syriacum, Yay. P. Bedyan, Paris 1890; İng. trc. E. W. Budge, **The Chronography of Gregory Abu'l-Faraj**, C. I-II, London 1932; İngilizceden Türkçeye trc. Ömer Rıza Doğrul, **Abû'l-Farac Tarihi**, Ankara 1999, I-II.

Edbury, Peter W.:

The Kingdom of Cyprus and the Crusades 1191-1374, Cambridge 1991.

The Lusignan Kingdom of Cyprus and Its Muslim Neighbours, Nicosia 1993.

- "Propoganda and Faction in the Kingdom of Jerusalem the Background to Hattin", **Crusaders and Muslim in Twelfth-Century Syria**, ed. M. Shatzmiller, Leiden 1993, ss. 173-189.
- "Lusignan, Family", **Crusades: An Encyclopedia**, ed. Alan V. Murray, ABC-Clio 2006, 766-768.
- Ehrenkreutz, Andrew S.: **Saladin**, New York 1972.
- Emecen, Feridun: "Antalya", **DİA**, III, 232-236.
- Englezakis, Benedict: **Studies on the History of the Church of Cyprus 4th-20th Centuries**, trc. Norman Russell, Great Britain 1995.
- Eracles: **L'Estoire de Eracles Empereur et la Conqueste de la Terra d'Outremer**, RHC occ., II, Paris 1859.
- Ernoul: **Chronique d'Ernoul et de Bernard le Tresorier**, ed. L. De Mas Latrie, Paris 1871.
- Ersan, Mehmet: **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ankara 2007.
- Fitzgerald, J. T.: "On a Coin of Guy de Lusignan", **The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society**, VIII (Nisan 1845), ss. 197-206.
- France, John: **The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom 1000-1714**, Routledge 2005.

- Fulcherius Carnotensis: **Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium**, trc. İlcan Bihter Barlas, İstanbul 2009.
- Furber, Elizabeth C.: "The Kingdom of Cyprus 1191-1291", **A History of the Crusades**, ed. Kenneth M. Setton, London 1969, II, 599-629.
- Gabrieli, Francesco: **Arab Historians of Crusades**, trc. E. J. Costello, Routledge 2010.
- Galatariodu, Catia: **The Making of Saint: The Life, Times and Sanctificaiton of Neopyhtos the Recluse**, Cambridge 1991.
- Gerish, Deborah: "Agnes of Courtenay (d. c. 1185)", **Crusades An Encyclopedia**, ed. Alan V. Murray, ABC-Clio 2006, 22-23.
- Gesta Regis: **Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis**, ed. W. Stubbs, London 1867.
- Gestes des Chiprois: **Les Gestes des Chiprois**, ed. Gaston Raynaud, Geneve 1887.
- Gibb, Hamilton: **The Life of Saladin**, Oxford 1973.
- Gillingham, John: **Richard I**, London 2002.
- "Roger of Howden", **Crusades: An Encyclopedia**, ed. Alan V. Murray, ABC-Clio 2006, 1046.
- Goldsmith, Linda: "Henry of Champagne (1166-1197)", **Crusades: An Encyclopedia**, ed. Alan V. Murray, ABC-Clio 2006, 570-571.
- "Isabella I of Jerusalem (1172-1205)", **Crusades: An Encyclopedia**, ed. Alan V.

Murray, ABC-Clio 2006, 644.

Gousset, R.:

Historie des Croisades et du Royaume Franc de Jerusalem, Paris 1934-6, III.

Guyotjeannin,
Olivier:

"Clement III", **The Papacy An Encyclopedia**, ed. Philippe Levillain, I, 328-330.

Grünbart, Michael:

"How to Become an Emperor: The Ascension of Isaakios Komnenos (of Cyprus) ", **Medieval Cyprus -A Place of Cultural Encounter**, ed. Sabine Rogge-Michael Grünbart, Waxmann 2015, ss. 11- 28.

Gürsoy, Cevat Rüştü

"Kıbrıs", **DİA**, XXV, 370-371.

Hamilton, Bernard:

The Leper King and His Heirs: Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem, England 2000.

Harris, Jonathan:

Byzantium and Crusades, United Kingdom 2003.

Heyd, W.:

Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, trc. Enver Ziya Karal, Ankara 2000.

Hill, George:

A History of Cyprus, Cambridge 1972, I-II.

Holt, P. M.:

Haçlılar Çağı-11.Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu, trc. Özden Arıkan, İstanbul 2003.

Honigman, Ernst:

Bizans Devletinin Doğu Sınırı, trc. Fikret Işıltan, İstanbul 1970.

Hye, Jung Lee:

Bizans Siyasi ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık (İkonoklazma) Hareketinin Başlangıç Dönemi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004.

Ioannes Kinnamos:	Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176) , trc. Işın Demirkent, Ankara 2001.
Itinerarium:	Chronicle of the Third Crusade: A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi , trc. Helen J. Nicholson, Aldershot 1997.
İbn Bîbî:	el-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-umuri'l-Ala'iyye (Selçukname) , trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.
İbn Şeddâd Bahâeddin:	The Rare and Excellent History of Saladin: Or al- Nawadir al-Sultaniyya wa'l-Mahasin al-Yüsufiyya , trc. & ed. D. S. Richards, Ashgate 2001.
İbnü'l-Esîr:	İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-târih , Yay. J. C. Tornberg, C. I-XIII, Beyrut 1979; Selçuklular ile ilgili bölümlerin Türkçe trc. Abdülkerim Özaydın (X-XI), Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın (XII), İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi , İstanbul 1987, X-XII.
İbnü'l-Kalânîsî:	Şam Tarihine Zeyl , trc. Onur Özatağ, İstanbul 2015.
İmâdüddin el-İsfahânî	Conquete de la Syrie et de la Palestine par Saladin (al-Fath al-qussî fi l-fath al-qudsî) , trc. Henri Masse, Paris 1972.
Jacoby, David,	"Conrad Montferrat (d. 1192)", Crusades: An Encyclopedia , ed. Alan V. Murray, ABC-Clio 2006, 273-274.

- Jeffery, G.: **Cyprus under an English King in the Twelfth Century**, London 1973.
- Jensen, Janus M.– Alan V. Murray: "Henry VI of Germany (1165-1197)", **Crusades: An Encyclopedia**, ed. Alan V. Murray, ABC-Clio 2006, 568-570.
- Johnson, Edgar N.: "The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI", **A History of the Crusades**, ed. Kenneth M. Setton, London 1969, II, 87-122.
- Karaca, Sevtap Gölgesiz: **Kudüs Haçlı Krallığı (1099-1187)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2012.
- Kandemir, M. Yaşar: "Ümmü Harâm", **DİA**, XLII, 321-322.
- Kaya, Selim: **I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, Ankara 2006.
- Kedar, B. Z.: "The Battle of Hattin Revisited", **The Horns of Hattin**, ed. B. Z. Kedar, Jerusalem 1992, ss. 190-207.
- Kesik, Muharrem: **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, Ankara 2003.
- "Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyetine Girmesi", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu (18-19 Aralık 2003)**, Antalya 2006, ss. 1-8.
- Koca, Salim: **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Ankara 1997.
- Küçüksipahioğlu, Birsel: **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)**, İstanbul 2006.
- Lane-Poole, Stanley: **Saladin and the Fall of the Kingdom of**

Jerusalem, London 1906.

Letters:

Letter from the East Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries, trc. Malcolm Barber-Kaith Bate, Ashgate 2010.

Lock, Peter:

The Routledge Companion to the Crusades, New York 2006.

Lyons, C.-D.-E. P.
Jackson:

Saladin: The Politics of the Holy War, Cambridge 1982.

Makhairas, Leontios:

Recital Concerning the Sweet Land of Cyprus Entitled “Chronicle”, trc. Richard M. Dawkins, Oxford 1932, I-II.

Markowski, Michael:

"Richard Lionheart-Bad King, Bad Crusader?", **The Crusades**, ed. Andrew Jotischky, Routledge 2008, II, 415-431.

Mas Latrie, Louis:

Histoire de l’île de Chypre—souse le règne des princes de la Maison de Lusignan, Paris 1852-1861, I-III.

Matthews, John:

Richard Lionheart-The Crusader King, Great Britain 1988.

Mayer, Hans
Eberhard

The Crusades, trc. John Gillingham, Oxford 1988

Merçil, Erdoğan:

Türkiye Selçuklularında Meslekler, Ankara 2000.

Metcalf, Michael
David:

Byzantine Cyprus 491-1191, Nicosia 2009.

Mineruini, Laura:

"Gestes des Chiprois", **Crusades: An Encyclopedia**, ed. Alan V. Murray, ABC-Clio 2006, 530.

Nader, Merwan:

Burgesses and Burgess Law in the Latin

Kingdoms of Jerusalem and Cyprus (1099-1325), Ashgate 2006.

Nicholson, Helen J.:

"Richard of Devizes", **Crusades: An Encyclopedia**, ed. Alan V. Murray, ABC-Clio 2006, 1035.

"Third Crusade (1189-1192)", **Crusades: An Encyclopedia**, ed. Alan V. Murray, ABC-Clio 2006, 1174-1181.

Niketas Khoniates:

O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates, trc. Harry J. Magoulias, Detroit 1984.

Niketas Khoniates Historia Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri, trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995.

Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206), trc. Işın Demirkent, İstanbul 2004.

Ostrogorsky, George:

Bizans Devleti Tarihi, trc. Fikret Işıltan, Ankara 2011.

Özaydın,
Abdülkerim:

"İbn Bîbî", **DİA**, XIX, 379-382.

"İbnü'l-Esîr, İzzeddin", **DİA**, XXI, 26-27.

Özcan, Özge
Bozkurtoğlu:

Lusignanlar Döneminde Kıbrıs-Antalya İlişkileri (1192-1489), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2017.

Öztürk, Murat:

Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

- Painter, Sidney: "The Lords of Lusignan in the Eleventh and Twelfth Centuries", **Speculum**, XXXII (1957) ss. 27-47.
- "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", **A History of the Crusades**, ed. Kenneth M. Setton, London 1969, II, 45-86.
- Pascal, C.: **Historie de la Mansion Royale de Lusignan**, Paris 1896.
- Petre, James: **Crusader Castles of Cyprus, The Fortifications of Cyprus under the Lusignans: 1191-1489**, Nicosia 2012.
- Philip de Novara: **The Wars of Frederick II against the Ibelins in Syria and Cyprus**, trc. John La Monte-M. J. Hubert, New York 1936.
- Le livre de forme de plait**, ed. Peter Edbury, Nicosia 2009.
- Pirenne, Henri: **Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, trc. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul 2013.
- Polat, Said: "Selçuklu Türkiyesi'nde Ticaret", **Türkler**, C. VII, 375-385.
- Ralph-Johannes, Lilie: **Byzantium and the Crusader States 1096-1204**, trc. J. C. Morris-Jean E. Ridings, Oxford 1993.
- Rey, G.: **Les Familles d'Outre-mer de du Cange**, Paris 1869.
- Richard of Devizes: **The Chronicle of Richard of Devizes of the Time of King Richard the First**, trc. John T. Appleby, London 1963.

- Richards, D. S.: "The Early History of Saladin", **The Crusades**, ed. Andrew Jotischky, Routledge 2008, II, 432-453.
- Roger de Howeden: **Chronica**, ed. W. Stubbs, London 1868-71, I-IV.
- Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis**, ed. W. Stubbs, London 1867.
- The Annals of Roger de Hoveden: Comprising the History of England and of Other Countries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201**, ed. & trc. T. Henry Riley, London 1853, I-II.
- Runciman, Steven: **Haçlı Seferleri Tarihi**, trc. Fikret İşıltan, Ankara 2008, I-III.
- Savvides, Alexios G.C.: "The Consolidation of Byzantine Power in Cyprus on the Eve of the First Crusade and the First Decades of the Empire's Relations with Crusaders", ed. N. Coureas and J. Riley Smith, **Crusade and Crusader**, Nicosia 1995, ss. 3-18.
- "Isaac Komnenos (d.1195/1196)", **Crusades: An Encyclopedia**, ed. Alan V. Murray, ABC-Clio 2006, 643.
- Shepard, Jonathan: "Cross-Purposes: Alexius Comnenus and the First Crusade", **The Crusades**, ed. Andrew Jotischky, Routledge 2008, II, 56-73.
- Simbat: **Başkumandan Simbat Vekayinâmesi (951-1334)**, trc. H. D. Andreasyan, İstanbul 1946 (Yayımlanmamış Nüsha).

- Smail, R. C.: "Latin Syria and the West, 1149-1187", **The Crusades**, ed. Andrew Jotischky, Routledge 2008, II, 199-214.
- Smith, Jonathan Riley: **Feudal Nobility and the Kingdom of Jerusalem 1174-1277**, London 1973.
- The Atlas of the Crusades**, London 1991.
- The First Crusade and the Idea of Crusading**, London 2003.
- "The Crusading Heritage of Guy and Aimery of Lusignan", **Cyprus and the Crusades**, ed. N. Coureas and J. Riley Smith, Nicosia 1995, ss. 31-45.
- Stubbs, William: **Kıbrıs ve Ermenistan'ın Ortaçağ Krallıkları**, trc. Ali Çakıroğlu, Lefkoşa 2016.
- Süryânî Mikhail: **Süryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195**, Türkçe trc. Hrant D. Andreasyan, II, Ankara 1944 (Türk Tarih Kurumu'ndaki Yayınlanmamış Nüsha).
- Şeşen, Ramazan: **Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet**, İstanbul 1987.
- "Hittîn Savaşı", **DİA**, XVIII, 165-167.
- Templar of Tyre: **The Templar of Tyre Part III of the 'Deeds of the Cyprios'**, ed. Paul Crawford, Ashgate 2003.
- The Old French Cont.: **The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade: Sources in Translation**, ed. Peter W. Edbury, Ashgate 1996.
- Theophanes: **The Chronicle of Theophanes Confessor– Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813**, trc. Cyril Mango-Roger Scott, Oxford

1997.

The Chronicle of Theophanes A. D. 602-813,
trc. Harry Turtledove, Philadelphia 1982.

Thomson, John:

Crusader Castle, Londra 1957.

Torsello, Marino
Sanudo:

**The Books of the Secrets of the Faithful of
the Cross Liber Secretorum Fidelis Crucis**,
trc. Peter Lock, Farnham 2011.

Tudelalı Benjamin:

**Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Tudela'lı
Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia İslâm
Dünyası Gözlemleri**, trc. N. Arslantaş,
İstanbul 2009.

Turan, Osman:

**Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî
Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar**,
Ankara 1958.

Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul
2013.

"Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri",
Bulleten, Ankara 1964, XXVIII, ss. 214-215.

Urfalı Mateos:

**Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve
Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, trc.
Hrant D. Andreasyan, Ankara 2000.

Uyumaz, Emine:

**Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye
Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)**,
Ankara 2003.

Villahardouin,
Geoffrey:

**IV. Haçlı Seferi Kronikleri: Geoffrei de
Villehardouin Henri de Valenciennes**, trc.
Ali Berktaş, İstanbul 2008.

Vones, Ludwig:

"Celestine III", **The Papacy An Encyclopedia**,

ed. Philippe Levillain, Routledge 2002, I, 276-278.

"Gregory VIII", **The Papacy An Encyclopedia**, ed. Philippe Levillain, Routledge 2002, II, 652-653.

"Urban III", **The Papacy An Encyclopedia**, ed. Philippe Levillain, Routledge 2002, III, 1553-1554.

Weir, Alison:

Eleanor of Aquitaine-By the Wrath of God, Queen of England, London 2000.

Wieruszowski,
Helena:

"The Norman Kingdom of Sicily and the Crusades", **A History of the Crusades**, Kenneth M. Setton, London 1969, II, 3-44.

Wilbrand von
Oldenburg:

Filistin ve Küçük Asya'ya Seyahat, trc. Mehmet Ersan, İzmir 2000.

William of Tyre:

A History of the Deeds Done Beyond the Sea by William Archbishop of Tyre, trc. E. A. Babcock-A. C. Krey, New York 1943, I-II.

ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ μοναχοῦ καὶ ἐγκλειστοῦ, περὶ τῶν κατὰ χώραν Κύπρου σκαίων.

Νεφέλη καλύπτει ἥλιον, καὶ ὁμίχλη ὄρη καὶ βουνοὺς, δι' ὧν ἀπείργεται θάλας καὶ φωταυγὴς ἡλίου ἀκτὶς χρόνῳ τινί· εἶργει δὲ καὶ ἡμᾶς δώδεκα χρόνους ἤδη νεφέλη καὶ ὁμίχλη ἀλλεπαλλήλων δεινῶν τῶν τῇ χώρᾳ συμβεβηκότων· κριτηθείσης μὲν γὰρ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τοῦ ἀθέου Σαλαχαντι, τῆς δὲ Κύπρου ὑπὸ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ, μάχαι λοιπὸν καὶ πόλεμοι, ταραχαὶ καὶ ἀναστασασίαι, λαφυραγωγίαι καὶ δεινὰ συναντήσεις τὴν γῆν ἐν ᾗ οἱ δηλωθέντες ἤρξαν κατεκάλυψαν νεφέλης καὶ ὁμίχλης πλέον· ἰδοὺ γάρ· ὁ ζωηφόρος τοῦ Κυρίου ἡμῶν τάφος καὶ τὰ λοιπὰ ἁγία ἰδόθησαν τοῖς κυσὶ Μουσουλμάνοις, διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Καὶ δακρύει ἐν τῇ τοιαύτῃ συμφορᾷ πᾶσα ψυχὴ φιλόθεος, ταραχθέντα δὲ καὶ τὰ ἔθνη, καὶ βασιλείαι κριθέσθαι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὁ Ἀλαμανίας, φημί, καὶ ὁ Ἑγκρινίας καὶ πᾶν ἔθνος σχεδόν, κεκίνηται ὑπὲρ τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἤνυσαν οὐδέν· οὐδὲ γὰρ ἠδράκησεν ἡ πρόνοια κίνας ἐξεῶσαι, καὶ λύκους ἀντιστᾶσαι.

Καὶ ἰδοὺ ἅ' χρόνος ἐπὶ τὰ χεῖρων τὰ κύματα κορυφούνται ἔτι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ἡμῶν ὁ πνευματικὸς, πρὸς ἐν δηλαδὴ τοῦτο ἐγράφομεν, τὰ δεινὰ μὴ ὑποφέρων βλέπειν τι καὶ ἀκούειν, καὶ ἐκ μέρους αὐτῶν πάσχειν, μετὰ πολλὰς περινοίας καὶ μηχανὰς, ἐξέφυγε χεῖρας μαιφόνους σὺν παντὶ τῷ λαῷ αὐτοῦ, θεῷ ροπῇ, καὶ προσφοιτήσας Ἀγγέλιῳ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντινουπόλεως, προσεδέχθη ἐντίμως καὶ τὸ Σεβαστοῦ γέρας εἰλθεν ἐξ αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ τὴν ἐπόσχισιν ἐκπληρῶν, ἰδοὺ, σὺν θεῷ γράφω καὶ τὰ ἐπίλοιπα ὡς ὑπεσχόμην, τοῖς ἐντυγχάνουσι παραδηλῶν τὴν ἐνεστῶσαν δυσχέρειαν τῶν πραγμάτων· ἥτις ἄρα δυσχέρεια ποῦ δὴ καταλήξει, οἶδεν οὐδεὶς ἐν ἀνθρώποις, εἰ μὴ μόνος ὁ ἐκτεμῶν τῇ θαλάσῃ καὶ τοῖς ἀνέμοις καὶ γαληνῶσιν. Εἶσα τινὰ καὶ δυσήκουστα τὰ τῇ χώρᾳ ταύτῃ συμβεβηκότα δεινὰ, καὶ τοιαῦτα ὡς πάντας τοὺς αὐτῆς πλουσίους ἐπιλαθέσθαι πλοῦτου αὐτῶν, λαμπρῶν οἰκημάτων, συγγενῶν, οἰκετῶν, ἀνδραπόδων, πλήθους ποιμνίων, βυκαλίων, λακινῶν, βοσκημάτων παντοίων, χωρῶν οἰτυφόρων, καὶ παμφόρων ἀμπελίων, καὶ πυραδείων παικίων, καὶ μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἀποπλεῖσαι λάθρα πρὸς χώρην ἀλλοθιπάς, καὶ πρὸς τὴν βασιλίδαν τῶν πόλεων. Ὅσοι δὲ διαφιγύν οἱ ἐκ τῆς γῆς, τίς ἱκανὸς ἐκτραχεύῃσιν τὰς θλίψεις αὐτῶν, τοὺς ἐξετασμένους, τοὺς δημοσίους φυλακισμένους, τῇ ὀλκῇ τῶν ὁπαιτουμένων χρημάτων, μέχρι χιλιάδων τόσων καὶ τόσων, ταῦτα δὲ συνεκχώρηται γενέσθαι δι' ἀμαρτίας ὅγκου, ψήφῳ θισσὶ δικαίᾳ, ἵνα ταπεινωθέντες, καταξιώσιν ἰσως συγγνώμης.

Χώρα ἐστὶν Ἰγκλιτέρρα πύρριον τῆς Ρωμανίας κατὰ βορρᾶν· ἐξ ἧς νέφος Ἰγκλίνων, σὺν τῷ ἄρχοντι αὐτῶν, εἰς πλοῦα μεγάλα λεγόμενα νάκκας συνεισελθόντες, τὸν πλοῦν πρὸς Ἱερουσόλυμα ἔδρων· τότε γὰρ καὶ ὁ Ἀλαμάνων ἄρχων μετὰ ἐννεκισίων χιλιάδων, ὡς φησι, στρατοπέδων, πρὸς Ἱερουσόλυμα καὶ αὐτὸς τὴν ὁρμὴν ἐποιεῖτο· παρὶθὼν δὲ τὴν χώραν τοῦ Ἰκονίου, καὶ τὰ ἀνατολικὰ μέρη διερχόμενος, διεφθάρησαν τὰ στρατόπεδα τῷ μήκει τῆς ὁδοῦ καὶ τῷ λίμῳ, καὶ τῷ δίψει· ὁ δὲ αὐτῶν βασιλεὺς ἐν τινι ποταμῷ ἀπιστήγη, ἐπαχόμενος ἱππῶν. Ἰγκλίτερ δὲ τῇ Κύπρῃ παραλαβὼν, εὗρεν αὐτὴν ὁ πανάθλιος ὡς τιθηνούσιν μητέρα, καὶ εἰ μὴ γέγονε τοῦτο, τὰ τοῦ Ἀλαμάνου ἰσως ἐμελλί πείσεσθαι καὶ αὐτός, πῶς δὲ Κύπρος ἐάλω, ἐπιδρομαδὴν· λείψω καὶ τοῦτο.

Ἦς ἐγένετο ἐν χρήσει ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει εὐσεβέστατος βασιλεὺς Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς φρουρὸν στείλαι τινα πρὸς τὰ βασιλικά φρονήρια τῆς Ἀρμενίας, στέλλει τινὰ τῶν αὐτοῦ συγγενῶν, κομιδῇ νέον Ἰσαάκιον τοῦνομα· ὃς χρόνους τινὰς τὰ κάστρα περιφυλάξας συνάπτει πόλεμον μετὰ τῶν Ἀρμενίων. Καὶ παρ' αὐτῶν ἀλωθεῖς πιπράσκειται τοῖς Λατίνοις. Οἱ δὲ οὐδ' ἠροδιδέσμους αὐτὸν κατεῖχον χρόνους ἱκανοὺς, ἦν γὰρ τελευτήσας ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ, ὁ θεὸς αὐτοῦ, ἔσπασεν τὴν βασιλείαν Ἀλεξίῳ τῷ υἱῷ αὐτοῦ, παιδάρῳ ὄντι καὶ αὐτῷ· δι' ἣν αἰτίαν, συμβασιλεύσας αὐτῷ Ἀνδρόνικος, ὁ θεὸς αὐτοῦ, ἀναμείνῃ τὸ παιδάριον, κρατήσας τῆς βασιλείας· δυσωπηθείς δὲ παρὰ τῆς συγκλήτου βουλῆς στέλλει πάμπολλα λύτρα, καὶ ἐξωνεῖται ἐκ Λατίνων τὸν μνηστῆρα Ἰσαάκιον· ὃς ἐλθὼν ἐν τῇ Κύπρῃ κρατεῖ αὐτὴν, καὶ φημίζεται βασιλεὺς, καὶ κρατεῖ αὐτὴν ἐπὶ χρόνους ζ', ἐκάκωσε δὲ οὐ τὴν χώραν ἀπλῶς καὶ τῶν πλουσίων τοὺς βίους καθύλου διήρπασεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους ἀρχοντας αὐτοῦ ποινηλατῶν καθ' ἐκάστην καὶ θλίβων, ὥστε πάντας ἐν ἀμηχανίᾳ διαίγειν, καὶ τρόπον τινὰ ἐπιζητούντας φυλαχέσθαι ἀπ' αὐτοῦ.

Ταύτων δὲ οὕτως ἐχόντων, ἰδοὺ, καὶ Ἰγκλίτερ προσηβάλλει τῇ Κύπρῳ, καὶ θάπτον πρὸς αὐτὸν ἱδραμον πάντες· τότε ὁ βασιλεὺς ἐρήμους ἐναπομείνας λαοῦ, προὔδωκε καὶ αὐτὸς χερσὶ τῶν Ἰγκλιτέρων· ὃν καὶ δῆσας σιδήροις, καὶ τοὺς αὐτοῦ θησαυροὺς διαρπάσας σφόδρα πολλοὺς, καὶ τὴν χώραν σκυλεύσας δεινῶς, ἀποκλεί πρὸς Ἱερουσαλὴμ, πλοῦς καταλείψας τοῦ σχυδεῖν τὴν χώραν, καὶ στέλλειν ὅπισθεν αὐτοῦ· τὸν δὲ βασιλεῖα Κύπρου Ἰσαάκιον κατακλείει σιδηροδέσμιοι ἐν καστέλλῳ καλουμένῳ Μαρκάππῳ· κατὰ δὲ τοῦ ὁμοίου αὐτῷ Σαλαχαντίνου ἀνίστας μὴδὲν, ὁ ἀλιτήριος ἤνισε τοῦτο καὶ μόνον, διαπράσας τὴν χώραν Λατίνους χρυσίου· χιλιάδων λιτρῶν διακοσίων· διὸ καὶ πολλὸς ὁ ὀλοθυμὸς καὶ ἀφόρητος ὁ καπνὸς, ὡς προαίρηται, ὁ ἐλθὼν ἐκ τοῦ βορρᾶ, περὶ ὃν ὁ θέλων δηλῶσαι κατὰ μέρες καὶ ὁ χρόνος ἐπιλείψει.

Μαινομένης θαλάσσης ἐκ πολλῆς τρικυμίας καὶ πολλῆς καταιγίδος οὐδὲν ὑποδίδει νῦν τὰ τῆς χώρας ἡμῶν· μᾶλλον δὲ καὶ χείρον ἀγρίως θαλάσσης· ἐκείνης γὰρ τὴν ἀγριότητα διαδέχεται γαλήνη· ἐνθα δὲ ὁ κλύδων καθ' ἑκάστην ἐπαύξει, καὶ τὸ ραγδαῖον αὐτοῦ τέλος οὐκ ἔχει· εἰ μὴ πον ἀκούσεις. Μέχρι τούτων ἡλάνθη, καὶ οὐκ ὑπερβήσῃ, ἀλλ' ἐν σεαυτῇ συντριβήσεται σου τὰ κύματα. Ἐν τῇ Λευκτικῇ βίβλῳ γέγραπται διαρρηθῇ τὰ ἐν τῇ γῇ ἡμῶν συναντήσαντα πῆματα, ἦτοι πόλεμοι, ἦνται, σποραὶ διὰ κενῆς, ὑπ' ἀνατίων ἐδωδῆ, καρπὸς καμάτων ἡμῶν· καὶ ἡ ἰσχὺς ἡμῶν ἐγένετο εἰς οὐδέν· καὶ ἐγενόμεθα ὀλιγοσταί· καὶ λαὸς ἐλλότρισος ἐπληθύνθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· ἐπορεύθητε πρὸς με πλάγιοι, λέγει ὁ θεός, καὶ γὰρ πορεύσομαι πρὸς ὑμᾶς ἐν θυμῷ πλάγι· καὶ γὰρ οὕτως ἔχει· εἰ μὴ πω γὰρ τις νοσήσας χαλανεῖ, οὐδ' ὁ λατρεῖς ἐπάγει ταμίην μετὰ πικρίας καὶ καίνεως· δηλὸν ὅτι καὶ ἡμεῖς εἰ μὴ πω πολλὰ τὴν πανάγαθον ἱατρὸν ἡμῶν παρεκτιμῶμεν καὶ πλάγιως πρὸς αὐτὸν ἐπορεύθημεν, οὐκ ἂν καὶ αὐτὸς πλάγιως πρὸς ἡμᾶς ἕμετέθη, σωτηριωδῶς καταπικρύνει ἡμᾶς.

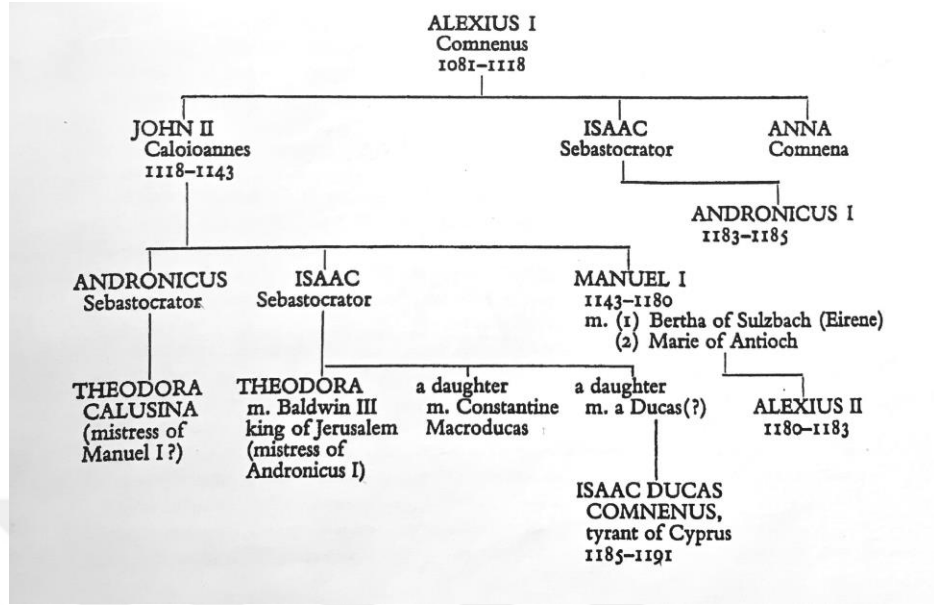
EK 1: Aziz Neopyhtus

Recluse'nin Mektubu.

Cobham, a.g.e., s. 14-15.

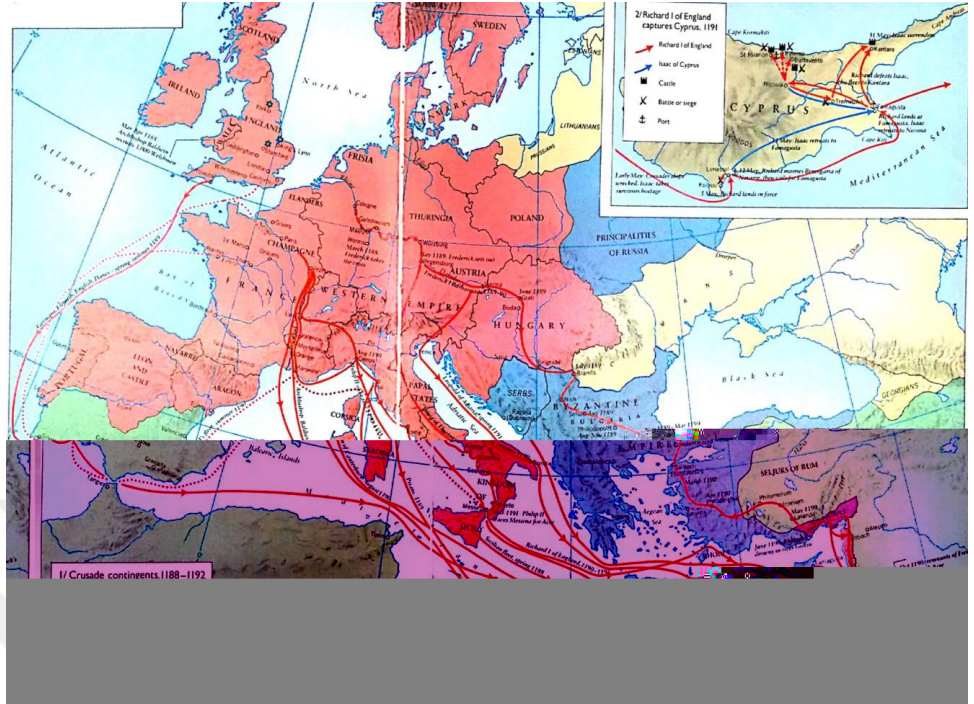

Ek 2: Kıbrıs Haritası–Ferranders Bertelli (1562).
<https://cyprussite.com/map/history-all.html>

EK 3: Isaakios Komnenos'un Soy Kütüğü.

Hill, a.g.e., I, 312.

Ek 4: Üçüncü Haçlı Seferi'nde Orduların Rotaları.

J. R. Smith, **The Atlas of the Crusades**, London 1991, s. 62-63.

Ek 5: Aziz Hilarion Kalesi [1]

Ek 6: Aziz. Hilarion Kalesi [2]

Ek 7: Aziz Hilarion Kalesi [3]

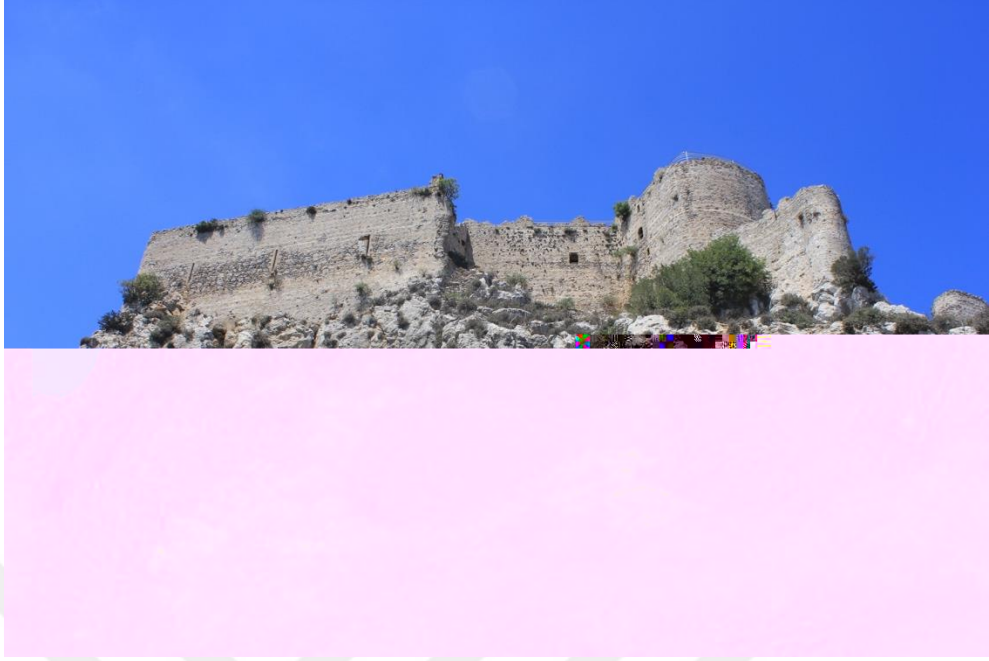
Ek 8: Aziz Hilarion Kalesi [4]

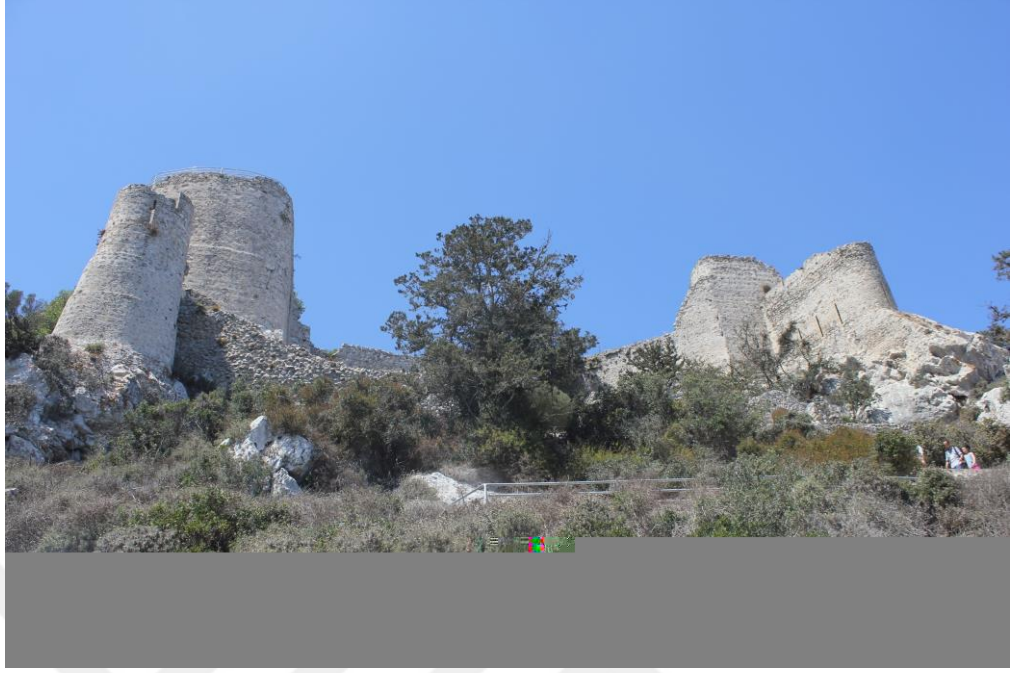
Ek 9: Buffavento Kalesi [1]

Ek 10: Buffavento Kalesi [2]

Ek 11: Kantara Kalesi [1]

Ek 12: Kantara Kalesi [2]

Ek 13: Kantara Kalesi [3]

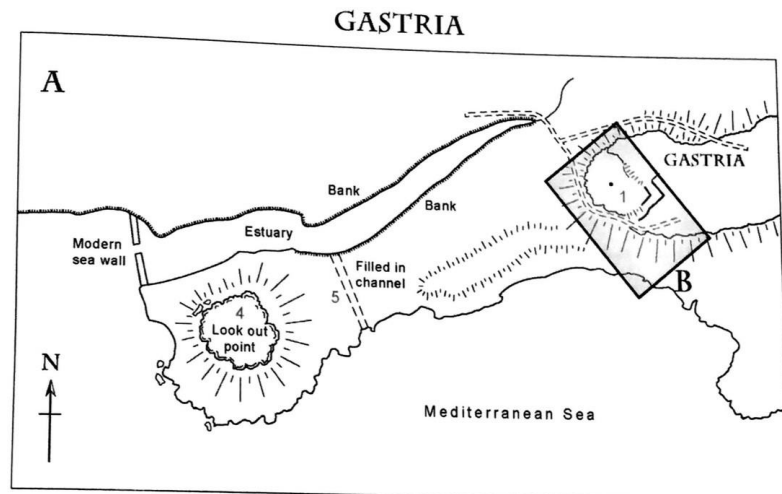
Ek 14: Kantara Kalesi [4]

EK 15: Selimiye Camii [1]

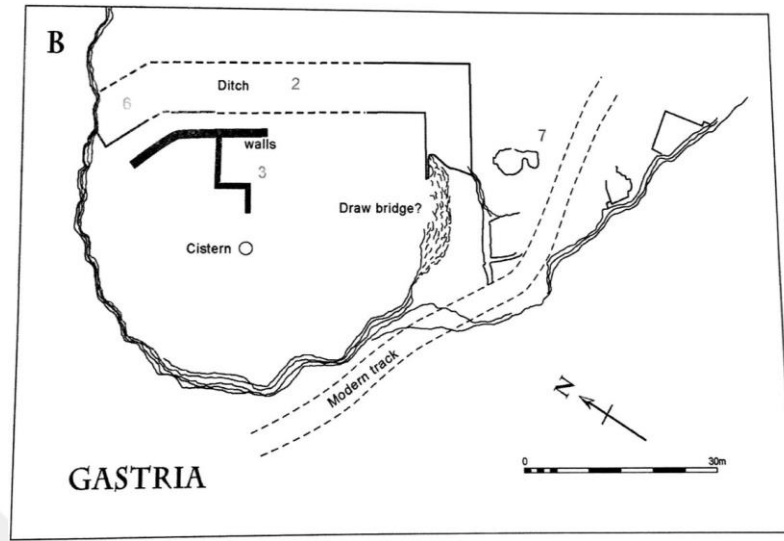

EK 16: Selimiye Camii [2]

Ek 17: Gastria Kalesi [1]

James Petre, **Crusader Castles of Cyprus**, s. 197.

Ek 18: Gastria Kalesi [2]

Petre, **Crusader Castles of Cyprus**, s. 197.

Ek 19: Gastria Kalesi [3]

Ek 20: Gasteria Kalesi [4]